

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Karolina Malakaitė

Taikomosios kalbotyros studijų programa

**Lyčių reprezentacija lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose ir
mokytojų požiūris į ją**

Magistro darbas

Darbo vadovė
doc. dr. Inga Hilbig

Vilnius, 2024 m.

Karolina Malakaitė, *Lyčių reprezentacija lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose ir mokytojų požiūris į ją*. Magistro darbas, vadovė doc. dr. Inga Hilbig, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 72 p.

Raktiniai žodžiai: lyčių reprezentacija vadovėliuose, lietuvių K2 vadovėliai, svetimšios kalbos mokymas, mokytojų požiūris

ANOTACIJA

Šio magistro darbo tikslas – išsiaiškinti, kokia lyčių reprezentacija pagal profesijas atskleidžiama lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose ir koks yra mokytojų deklaruojamas požiūris į ją. Tyrime lyčių reprezentacija nagrinėjama VU, VDU ir KU universitetuose naudojamuose pradedantiesiems (A1–A2 lygiams) skirtuose vadovėliuose: „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), „Learn and speak Lithuanian“ (2020), „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020), „Langas į lietuvių kalbą“ (2021) ir „Sėkmės“ (2021) I ir II dalyse. Vadovėliai analizuojami kiekybiškai ir kokybiškai pasitelkiant tekstynų lingvistikos ir turinio analizės metodus. Taip pat iš VU, VDU ir KU universitetuose dirbančių lietuvių kalbos kaip svetimšios mokytojų paimti interviu analizuojami teminės analizės metodu. Atlikto tyrimo rezultatai rodo nepakankamą moterų reprezentaciją tiek vadovėlių tekstuose, tiek iliustracijose, vadovėliuose pastebima tendencija vyrus ir moteris vaizduoti stereotipiškai. Interviu teminės analizės rezultatai taip pat patvirtina vadovėliuose pastebėtus lyčių stereotipus profesijų srityje. Informantės vieningai įvardija, kad lyčių vaizdavimas profesijų atžvilgiu vadovėliuose dar vis yra stereotipiškas, tačiau taip pat pripažįsta, kad vadovėliuose stengiamasi atspindėti dabartinėje visuomenėje kintančius lyčių vaidmenis. Šis tyrimas svarbus taikomajai kalbotyrai, ypač lietuvių K2 mokymo sričiai. Darbe pateikiamos praktinės rekomendacijos naudingos lietuvių K2 mokytojams ir vadovėlių rengėjams, siekiančiams tobulinti lyčių reprezentaciją vadovėliuose.

Pratarmė

Baigusi skandinavistikos bakalauro studijas, jaučiausi, kad dar ne viską pasakiau. Į taikomosios kalbotyros magistrantūros studijų programą įstojau su mintimi, kad atrasiu tą temą, apie kurią man būtų įdomu pasisakyti. Magistro studijų metais atlikdama užduotis, susijusias su svetimosis kalbos mokymu(si), vis reflektuodavau savo patirtį, mokantis suomių ir švedų kalbų. Mąščiau apie tai, kokį pradinį vaizdinį apie Suomijos ir Švedijos kultūrą man atskleidė šių kalbų vadovėliai, kiek tas vadovėliuose atkurtas pasaulis sutapo su tuo, kokį pažinau jau vėliau aplankiusi šias šalis ir bendraudama su gimtakalbiais. Taip pat mąščiau ir apie tai, koks mokytojo, kaip tarpininko tarp vadovėlio ir mokinio, vaidmuo svetimosis kalbos mokymo procese. Laikui bėgant tapo įdomu sužinoti, koks Lietuvos paveikslas kuriamas lietuvių kalbos kaip svetimosis vadovėliuose, koks vaizdinys apie Lietuvą susikuria mokinių galvose, mokantis lietuvių kalbos. Visai nejučia tokios mintys tapo pagrindu šiam magistro darbui.

Esu dėkinga doc. dr. Laurai Vilkaitei-Lozdienei už konsultacijas tekstynų lingvistikos klausimais, prof. dr. Loretai Vilkienei už akademinio rašymo paskaitas. Dėkoju šio magistro darbo vadovei doc. dr. Ingai Hilbig už vertingus patarimus, skirtą laiką ir padėsinimus. Taip pat nuoširdžiai dėkoju tyrime dalyvavusioms mokytojoms, kurios interviu metu noriai dalijosi savo mintimis apie lyčių reprezentaciją vadovėliuose.

Ačiū tariau savo tėvams ir broliui už tikėjimą manimi. Ačiū draugėms Emilijai ir Karinai už palaikymą, juoką ir keliones. Ačiū draugei Rugilei ir kolegoms darbe už padėsinimus šiame studijų kelyje.

Vilnius, 2024 m. gegužė

Karolina Malakaitė

Turinys

Įvadas.....	1
1. Teoriniai tyrimo pamatai.....	4
1.1. Lyties samprata ir lyčių stereotipai	4
1.2. Kalbinė lyties raiška	5
1.3. K2 vadovėlių vaidmuo mokinio socializacijos procese	7
1.4. Gairės K2 vadovėliams: lyčių reprezentacija.....	8
1.5. Mokytojų kalbėjimas per pamokas apie K2 vadovėlių tekstus	11
1.6. Esamų lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimų įžvalgos	14
2. Lietuvių K2 vadovėlių tyrimo aprašymas	22
2.1. Tyrimo metodika.....	22
2.1.1. Lietuvių K2 vadovėlių tekstynas	22
2.1.2. Turinio analizės metodas	25
2.1.3. Interviu su lietuvių K2 mokytojomis.....	26
2.1.3.1. Tyrimo dalyvės	26
2.1.3.2. Interviu eiga.....	27
2.1.3.3. Interviu duomenų apdorojimas	28
2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė	29
2.2.1. Kiekybinė lyčių reprezentacija pagal profesijas tekстыne.....	29
2.2.2. Kokybinės vadovėlių turinio analizės rezultatai.....	31
2.2.2.1. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: žodyno lygmuo.....	32
2.2.2.2. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų lygmuo	34
2.2.2.3. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: užduočių lygmuo	36
2.2.2.4. Vizualinė lyčių reprezentacija profesijų temoje.....	38
2.2.3. Interviu analizės rezultatai.....	42
2.2.3.1. Mokytojų požiūris į lyčių reprezentaciją profesijų aspektu lietuvių K2 vadovėliuose	42
2.2.3.2. Mokytojų elgesys susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose	45
2.2.3.3. Mokytojų požiūris į kalbinę lyties raišką.....	47
Išvados.....	49
Rekomendacijos vadovėlių rengėjams ir mokytojams.....	52
Literatūra ir šaltiniai	54
Santrumpos	59
Santrauka	60
Summary.....	62
1 priedas. Kokybinio pusiau struktūruoto interviu su lietuvių K2 mokytojomis scenarijus	64
2 priedas. Per interviu naudotos profesijų iliustracijos iš lietuvių K2 vadovėlių.....	66
3 priedas. Po interviu lietuvių K2 mokytojų pildytos anketos pavyzdys ir paaiškinimai	67
4 priedas. Interviu transkripcijos sutartinių ženklų paaiškinimai.....	68

Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Norėdami integruotis į visuomenę, Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai vis dažniau lanko įvairios trukmės ir įvairius kalbos mokėjimo lygius orientuotus lietuvių kalbos kursus. Lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliai užsieniečiams dažnai tampa viena iš pirmųjų pažinčių su tikslinės kalbos kultūra. Svetimosios kalbos vadovėliai suteikia žinių ne tik apie tikslinę kalbą, bet ir apie tos kalbos šalies vertybinę sistemą, vadovėliuose atkuriami šalyje egzistuojantys galios santykiai, atsižvelgiant į socialinę klasę, rasę bei lytį (Auerbach & Burgess 1985: 475–495; Gray 2013: 2–5). Ne mažiau svarbus mokytojo, kaip tarpininko tarp vadovėlio ir mokinio¹, vaidmuo kalbos mokymosi procese. Mokytojo požiūris į vadovėliuose atsiskleidžiančią lyčių reprezentaciją taip pat gali lemti tai, koks vaizdinys apie tikslinės kalbos šalies visuomenę susiformuoja mokinio galvoje. Pasak britų lingvistės Jane Sunderland (1994: 64), „net ir toks vadovėlis, kuriame nėra užuominų į seksistinę lyčių reprezentaciją, pakliuvęs į seksistinį požiūrį turinčio mokytojo rankas, gali tapti seksistinis“. Taigi, dėl šių priežasčių pristatomame magistro darbe, apjungiant lingvodidaktikos ir lyčių studijų sritis, analizuojama lyčių reprezentacija lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose ir nagrinėjamas mokytojų požiūris į ją.

Lyčių reprezentacija jau kurį laiką analizuojama įvairių kalbų vadovėliuose ir skirtingų šalių kontekstuose. Lyčių reprezentacijos tyrimai pagreitį įgavo XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose kartu su feminizmo judėjimu ir išlieka aktualūs iki šiol (Sunderland et al. 2002: 223–224). Naujausių tyrimų rezultatus (žr. Li 2020; Söyrinki 2020; Norberg ir Nordlund 2022 ir kt.) palyginus su pirmųjų XX a. pab. atliktų tyrimų rezultatais (Hartman ir Judd 1978; Hellinger 1980; Porreca 1984), matyti, kad nors stereotipinio lyčių vaizdavimo mažėja, vadovėliuose jis vis vien išlieka. Išskirtinai profesijų tema tyrėjų įvardijama kaip viena iš problematiškiausių vadovėliuose. Profesijų temą svarbu analizuoti, nes apmokamas darbas yra glaudžiai susijęs su asmens socialine padėtimi, finansine nepriklausomybe ir galia (Koster 2020: 884). Tiriant lyčių reprezentaciją vadovėliuose prieinama prie išvados, kad vyrams priskiriama įvairesnių profesijų nei moterims, ir moterys, palyginti su vyrais, vaizduojamos turinčios žemesnio visuomeninio statuso profesijas (žr., pvz., Ebadi, Salman ir Marjal 2015; Klein 2019; Koster 2020; Vučenović 2022). Kita vertus, kai kurių tyrimų rezultatai rodo, kad vyrai bei moterys vaizduojami ir jiems netipiškose profesijose

---

¹ Šiame darbe *mokiniais* vadinami visi asmenys (tiek vaikai, tiek suaugę žmonės), besimokantys kokios nors svetimšios kalbos.

(Klein 2019; Koster 2020), taip pat vyrai vaizduojami kaip labiau įsitraukę į buitines darbus negu moterys (Carlson 2007, cit. pgl. Blumberg 2008: 354). Naujausiuose šios srities darbuose neišvengiamai pripažįstama, kad tam, jog įvertintume lyčių reprezentaciją vadovėliuose, nebeužtenka apsiriboti tik juose pateikiama medžiaga. Svarbu tai, kaip vadovėlių turinį interpretuoja mokytojai ir mokiniai, kaip pamokose kalbama apie vadovėlių tekstus (žr., pvz., Sunderland et al., 2000; Pakuła et al. 2015) – tokių tyrimų kol kas atlikta itin mažai. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad svarbu plėsti šios srities tyrimus ir kitų šalių kontekstuose – taigi, ir Lietuvos – taip pat pažvelgti ne tik į vadovėlių turinį, tačiau iširti ir mokytojų požiūrį į vadovėliuose pateikiamus tekstus ir lyčių atspindėjimą juose. Šis magistro darbas – tai pirmasis lyčių reprezentaciją lietuvių kalbos kaip svetimosis vadovėliuose ir mokytojų požiūrį į ją nagrinėjantis darbas Lietuvoje.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Šio darbo **objektas** – lietuvių kalbos kaip svetimosis vadovėliuose atsiskleidžianti lyčių reprezentacija profesijų srityje ir mokytojų požiūris į lyčių perteikimą vadovėliuose. **Tikslas** – išsiaiškinti, kokia lyčių reprezentacija pagal profesijas atskleidžiama lietuvių kalbos kaip svetimosis vadovėliuose ir koks yra mokytojų deklaruojamas požiūris į ją. Taip pat šiuo magistro darbu siekiama pateikti rekomendacijų vadovėlių rengėjams ir mokytojams. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Sudaryti šešių lietuvių kalbos kaip svetimosis vadovėlių tekstyną tekstinių duomenų analizės programose *AntConc* (versija 4.2.4) ir *Sketch Engine* (versija 2.36.5).
2. Sudarytame tekstyne patikrinti ir palyginti lietuvių kalbos kaip svetimosis mokymo turinio aprašuose „Lūžis“ (A1 lygis) (Stumbrienė 2016) ir „Pusiaukelė“ (A2 lygis) (Ramonienė, Pribušauskaitė ir Vilkienė 2016) išskirtų 50 profesijų pavadinimų vyr. g. ir mot. g. formų dažnumą, kad būtų išsiaiškinta kiekybinė vyrų ir moterų reprezentacija pagal profesijas.
3. Atlikti vadovėlių skyrių, kuriuose kalbama apie darbą, turinio analizę, kad būtų išsiaiškinta, kaip juose profesijų atžvilgiu vaizduojami vyrai ir moterys aptariant žodyną, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtus ilgesnius tekstus, užduotis ir iliustracijas.
4. Sukurti kokybinio pusiau struktūruoto interviu su lietuvių kalbos kaip svetimosis mokytojais scenarijų.
5. Paimti keletą interviu, kad būtų išsiaiškinta, koks yra mokytojų požiūris į lyčių reprezentaciją vadovėliuose pagal profesijas ir kaip mokytojai elgiasi susidūrę su lyčių stereotipais vadovėliuose.

6. Išsirašyti interviu.
7. Atlikti teminę interviu analizę.
8. Pateikti rekomendacijų vadovėlių rengėjams ir mokytojams.

Tyrimo medžiaga ir metodai. Tyrime analizuojami 6 pradedantiesiems (A1–A2 lygis) skirti lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliai: Daivos Pagojienės ir Jūratės Derukaitės „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), Teresės Ringailienės „Learn and speak Lithuanian“ (2020), Virginijos Stumbrienės ir Aurelijos Kaškelevičienės „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020)², Elvyros Petrašiūnienės, Aušros Valančiauskienės, Vaidos Našlėnaitės-Eberhardt, Kristinos Jakaitės-Bulbukienės ir Linos Vaškevičienės „Langas į lietuvių kalbą“ (2021), Virginijos Stumbrienės, Ingos Daraškienės ir Linos Vaškevičienės „Sėkmės“ (2021) I ir II dalys. Šie vadovėliai pasirinkti dėl to, kad jie naudojami Vilniaus (VU³), Vytauto Didžiojo (VDU) ir Klaipėdos (KU) universitetų organizuojamuose lietuvių kalbos kursuose, tad yra aktualūs ir tirtini. Taip pat buvo paimti 3 interviu iš minėtuose universitetuose dirbančių lietuvių kalbos kaip svetimšios mokytojų. Šio darbo autorė kreipėsi į 13 mokytojų (iš jų – ir 1 vyrą), tačiau tik trys mokytojos (2 iš VU ir 1 iš VDU) sutiko dalyvauti tyrime (žr. plačiau 2.1.3. posk.). Medžiagos analizei taikyti tekstynų lingvistikos, turinio analizės ir teminės interviu analizės metodai.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje aptariama lyties samprata ir su lytimi susiję stereotipai, kalbinė lyties raiška, vadovėlių vaidmuo mokinio socializacijos procese, gairės vadovėliams iš lyčių reprezentacijos perspektyvos, taip pat aptiriamos lyčių reprezentacijos svetimųjų kalbų vadovėliuose tyrimų įžvalgos. Empirinėje dalyje aptariama tyrimo metodika ir pristatomi vadovėlių tekstyno analizės, turinio analizės ir interviu teminės analizės rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, rekomendacijos vadovėlių rengėjams ir mokytojams, 69 pozicijų literatūros sąrašas ir darbe naudojamos santrumpos. Taip pat įdėti 4 priedai: 1 priede pateikiamas kokybinio pusiau struktūruoto interviu scenarijus; 2 priede – per interviu naudotos profesijų iliustracijos iš vadovėlių; 3 priede – po interviu prašomos užpildyti anketos pavyzdys ir jos paaiškinimai; 4 priede – interviu transkripcijos sutartiniai ženklai ir paaiškinimai. Darbe yra 9 lentelės ir 8 paveikslai.

---

² Šiame darbe analizuojamas vadovėlio 2020 m. leidimas, tačiau „Nė dienos be lietuvių kalbos“ vadovėlis yra vienas iš pirmųjų lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėlių (pirmasis leidimas – 2001 m.).

³ Toliau darbe vartojami universitetų pavadinimų sutrumpinimai.

1. Teoriniai tyrimo pamatai

1.1. Lyties samprata ir lyčių stereotipai

Atsižvelgiant į lyčių reprezentacijos K2⁴ vadovėliuose tyrimuose analizuojamus lyties aspektus (žr. plačiau 1.6. sk.), šiame skyriuje tikslinga pristatyti biologinės ir socialinės lyties sampratas ir su lytimi siejamus stereotipus.

Apie biologinės (angl. *sex*) ir socialinės (angl. *gender*) lyties skirtį pradėta diskutuoti prasidėjus feministiniams judėjimams XX a. antrojoje pusėje. Diskusijos pradžia siejama su 1968 m. prasidėjusia antrąja feminizmo banga – masiniais moterų protestais ir kova už lygias teises su vyrais (žr. plačiau, pvz., Beauvoir 1974). Biologinės ir socialinės lyties apibrėžimai skirtingais istoriniais laikotarpiais įvairuoja, taip pat kyla debatų dėl skirtingų biologinės ir socialinės lyčių skirties interpretacijų, tačiau apibendrinus galima teigti, kad biologinė lytis – tai nekintami biologiniai moters ir vyro kūno fiziniai ir fiziologiniai skirtumai, o socialinę lytį galima laikyti tam tikra kultūrine kategorija, kuri nusako socialiai apibrėžtus vyrų ir moterų vaidmenis ir pareigas. Būtent socialinė lytis lemia, kas tam tikrame kontekste leidžiama vyrams ar moterims, ko iš moterų ar vyrų tikimasi (pvz., kas laikoma „moteriškumu“ ar „vyriškumu“) (EIGE 2016). Šio magistro darbo tyrime lytis nagrinėjama remiantis biologinės ir socialinės lyties apibrėžimais. Pvz., pristatant kiekybinius duomenis apie lyčių reprezentaciją pagal profesijas atsižvelgiama į biologinės lyties apibrėžimą, t. y. skaičiuojama, kiek moterų ir vyrų veikėjų vaizduojami įvairiose profesijose (žr. 2.2.1. ir 2.2.2.4. posk.), tačiau aptariant kokybinius duomenis, pvz., mokytojų požiūrį į lyčių reprezentaciją vadovėliuose (žr. 2.2.3.1. posk.), tikslingai remiamasi socialinės lyties apibrėžimu, nes aptariamai ir kvestionuojami vadovėliuose atskleidžiami moterų ir vyrų vaidmenys visuomenėje.

Aptariant lyties sampratą, neišvengiamai susiduriama su lyčių stereotipais. Lyčių stereotipus galima apibrėžti kaip tam tikras išankstines nuostatas, kuriomis remiantis moterims ir vyrams priskiriami jų lyčiai būdingi vaidmenys ir savybės (EIGE 2016). Lyčių stereotipai atsiranda dėl giliai įsišaknijusio visuomenės požiūrio, vertybių, socialinių normų bei išankstinių nusistatymų moterų ir vyrų atžvilgiu (Ellemers 2018: 275–298). Su lyčių stereotipais susiduriama tiek renkantis profesijas, tiek jau esant darbo rinkoje. Lyčių stereotipai yra vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių profesinę lyčių segregaciją. Profesinė lyčių segregacija nurodo faktinę vyrų ir moterų koncentraciją tam tikros rūšies veikloje arba didesnę

---

⁴ Toliau šiame magistro darbe vietoje termino *svetimoji kalba* vartojama K2. Pvz., lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliai toliau vadinami lietuvių K2 vadovėliais, lietuvių kalbos kaip svetimšios mokytojai – lietuvių K2 mokytojais.

vyrų ar moterų proporcinę dalį tam tikroje profesinėje srityje, palyginus su tikėtina dalimi (EIGE 2016). Moterys ir vyrai yra linkę rinktis skirtingas profesijas. Pvz., Lietuvoje 44 proc. moterų studijuoja švietimo, socialinės, humanitarinės ir meno krypties mokslus, o vyrų juos renkasi tik 17 proc. Vyrai dominuoja tokiose mokslų kryptyse kaip informacijos ir ryšio technologijos, inžinerija, architektūra ir pan. Šis netolygus vyrų ir moterų pasiskirstymas renkantis studijų kryptį ir profesijas ilgainiui pasireiškia horizontaliaja segregacija darbo rinkoje, kai moterys dominuoja vienose profesijose (pvz., švietimo, sveikatos, socialinės rūpybos, kultūros), o vyrai – kitose (pvz., informacinių technologijų, ryšių, fizikos) (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba 2022). Atsižvelgiant į tai, kokios lyties asmenys dominuoja tam tikroje profesinėje sferoje, susiformuoja stereotipinis matymas, kad vienos profesijos yra „moteriškos“, o kitos – „vyriškos“. Profesijų skirstymą į „vyriškas“ ir „moteriškas“ dažnai lemia klaidingi lyčių stereotipai (pvz., manoma, kad vyrai nėra pakankamai rūpestingi ir globėjiški, todėl mokytojo profesija jiems nėra tinkama) bei patriarchalinės nuostatos (pvz., manoma, kad vyrai – šeimos maitintojai, todėl jiems svarbesnė karjera, o moterys neturi tiek daug profesinių ambicijų, šeima ir vaikai – svarbiausias jų prioritetas). Šiame magistro darbe nagrinėjami vadovėliai skirti suaugusiems, kurie jau dažniausiai yra apsisprendę dėl savo profesinio kelio. Tačiau ir suaugusiems skirtuose K2 vadovėliuose lyčių reprezentacija pagal profesijas išlieka svarbi dėl kelių priežasčių. Vadovėliuose yra atkuriamą tikslinės kalbos visuomenės vertybinė sistema (Auerbach ir Burgess 1985: 475–495, Gray 2013: 2–5), taigi, vadovėliuose gali būti reprodukuojami egzistuojantys lyčių stereotipai, kurie veikia suaugusių požiūrį ne tik į tikslinės kalbos visuomenę, bet ir palaiko stereotipinį jų mąstymą, kuris gali būti perduotas vaikams ir toliau veikti pastarųjų profesinio gyvenimo pasirinkimus.

1.2. Kalbinė lyties raiška

Apie kalbos ir lyties sąsajas pradėta plačiau diskutuoti kartu su feminizmo judėjimu XX a. pab. Tuometinių feminisčių siekis buvo parodyti, kad kalboje yra užkoduota nelygybė, ir taip pat jos siekė keisti kalboje nusistovėjusį patriarchalinį mąstymą (Sunderland 2006: 10–17). Kaip ir ankstesniuose, taip ir dabartiniuose įvairių kalbų tyrimuose daugiausia kritikos sulaukia vyr. g. vartojimas apibendrinamąja reikšme (Aleksaitė 2022: 227). Pvz., išnagrinėjus profesijų pavadinimus suomių kalboje, pastebėta, kad šioje kalboje, kuri dažnai dėl gramatinės giminės neturėjimo laikoma lyčiai neutralia, iš

tiesų yra užkoduotas seksizmas (Engelberg 2018: 111–112). Tokia išvada daroma remiantis tuo, kad suomių kalboje žodis *mies* („vyras“) vartojamas apibendrinamąja forma, taip pat kalboje matoma aiški tendencija vartoti profesijų pavadinimus, kurių antrasis dėmuo yra *mies*. Pvz., suomių kalboje profesijos pavadinimas *lakimies* (suom. *laki* – „teisė“, *mies* – „vyras“) nurodo tiek į vyrą teisininką, tiek į moterį teisininkę. Skatinama tokius profesijų pavadinimus keisti: vartoti tik į moterį teisininkę nurodantį pavadinimą *lakinainen* (suom. *laki* – „teisė“, *nainen* – „moteris“) arba, jeigu esama tokios galimybės, rinktis apibendrinamąjį terminą, pvz., tarptautinį profesijos pavadinimą (suom. *juristi* – „teisininkas / teisininkė“ („juristas / juristė“)) (Engelberg 2007: 7–9). Kadangi aptarta suomių kalba gramatinės giminės požiūriu skiriasi nuo lietuvių kalbos (suomių kalba neturi gramatinės giminės kategorijos), toliau šiame skyriuje aptariama kalbinės lyties raiška lietuvių kalboje, turinčioje gramatinę giminę.

Lietuvių kalbai taip pat būdinga apibendrinamoji vyr. g. forma. Pastaraisiais metais Lietuvoje diskutuojama ne tik apie apibendrinamąją, tačiau ir diferencijuojamąją vartoseną. Remiantis Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimu „Dėl pareigų, profesijų, mokslo laipsnių ir panašių pavadinimų“ (1999), profesijų pavadinimai gali būti reiškiami vyr. g. daiktavardžiais, tačiau Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2016) rekomenduoja, pvz., darbo skelbimuose pareigas reikšti atskirai nurodant tiek vyr. g., tiek mot. g. profesijos pavadinimą arba prie vyr. g. profesijos pavadinimo pridėti mot. g. daiktavardžio galūnę, „taip prisidedant prie nuostatos, kad darbuotoją reikia rinktis pagal kompetenciją, o ne pagal lytį, formavimo“. Tad tikėtina, kad ir vadovėliuose pristatant profesijas, pateikiant darbo skelbimų ir pan. pavyzdžius, turėtų būti atsižvelgiama į šias rekomendacijas.

Kalbant apie vadovėlius, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos išleistoje „Vadovėlių ir kitų mokymo (-si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalgoje“ (Martinkutė-Vorobej et al. 2019: 24–36) apie gimtakalbiams skirtus lietuvių kalbos kaip gimtosios ir lietuvių literatūros vadovėlius teigiama, kad lietuvių kalbos specifika lemia tai, jog tekstuose ir užduotyse dominuoja vyriški įvardžiai bei vyr. g. žodžių galūnės, nors kalbama apie abiejų lyčių asmenis, pvz., jų profesijas. Dėl to gali susidaryti įspūdis, kad daugumoje veiklų dominuoja vyrai, nors tai vadovėlių autorių dažniausiai nėra turima minty. Minėtoje apžvalgoje pastebima, kad alternatyva apibendrintos vyr. g. vartojimui galėtų būti dvigubos galūnės, nors dėl kalbos ekonomijos principo jos ne visuomet vartojamos. Apžvalgoje taip pat rekomenduojama, kad jeigu vadovėliuose renkamas vartoti vyr. g. galūnes, svarbu, kad būtų išlaikytas nuoseklumas. Apžvalgoje pateikiamas *namų šeimininkės* profesijos pavyzdys: lietuvių kalbos ir literatūros vadovėliuose profesijoms apibūdinti vartojami vyr. g.

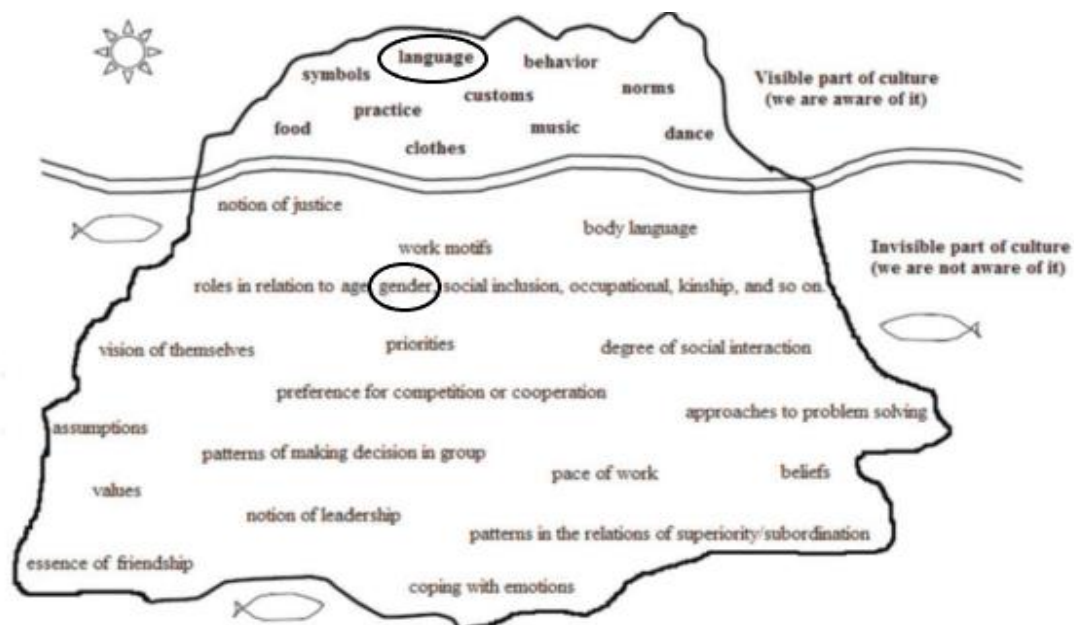
daiktavardžiai ir tarp jų įsiterpia šis vienintelis *namų šeimininkės* pavadinimas su moteriška galūne. Taip tarsi akcentuojama, kad ši veikla yra išskirtinai moterų veikla.

Taigi, kaip galima matyti iš to, kas aptarta šiame skyriuje, įtraukus ir nuoseklus profesijų pavadinimų vartojimas yra labai svarbus, nes kalbinė lyties raiška atskleidžia tam tikrą kalboje užfiksuotą požiūrį į lytis.

1.3. K2 vadovėlių vaidmuo mokinio socializacijos procese

Socializacija suprantama kaip visą žmogaus gyvenimą trunkantis dinamiškas procesas, kai pamažu įsisavinamos ir perimamos tam tikrai visuomenei būdingos vertybės, normos, elgesio modeliai, ir per socialinę sąveiką konstruojama sava tapatybė (Giddens 2005: 41–42). Kalbų mokymosi kontekste K2 vadovėliai, ypač skirti pradedantiesiems, dažnai tampa pirmąja priemone, kuri padeda susipažinti su tikslinės kalbos šalies kultūra. Kaip teigia John'as Gray'us (2000: 274), būtent todėl K2 vadovėliai gali būti laikomi kultūriniais artefaktais, kurie mokiniams suteikia ne tik informacijos apie tikslinę kalbą, bet ir apie tikslinės visuomenės kultūrą.

Šiame darbe laikomasi Edward'o Hall'o (1976) pasiūlytos kultūros kaip ledkalnio sampratos (žr. 1 pav.). Kaip galima matyti 1 pav., kultūra yra sudaryta iš aiškiai matomos (tiesiogiai patiriamos) paviršinės dalies (pvz., maistas, muzika, drabužiai, kalba) ir – plika akimi nematomos (tiesiogiai nepatiriamos) povandeninės (įsitikinimai, normos, vertybės, taip

1 pav. Kultūros kaip ledkalnio modelio vizualizacija (Hall 1976, iš Videnová et al. 2012: 427). (Apvedimai – šio darbo autorės.)

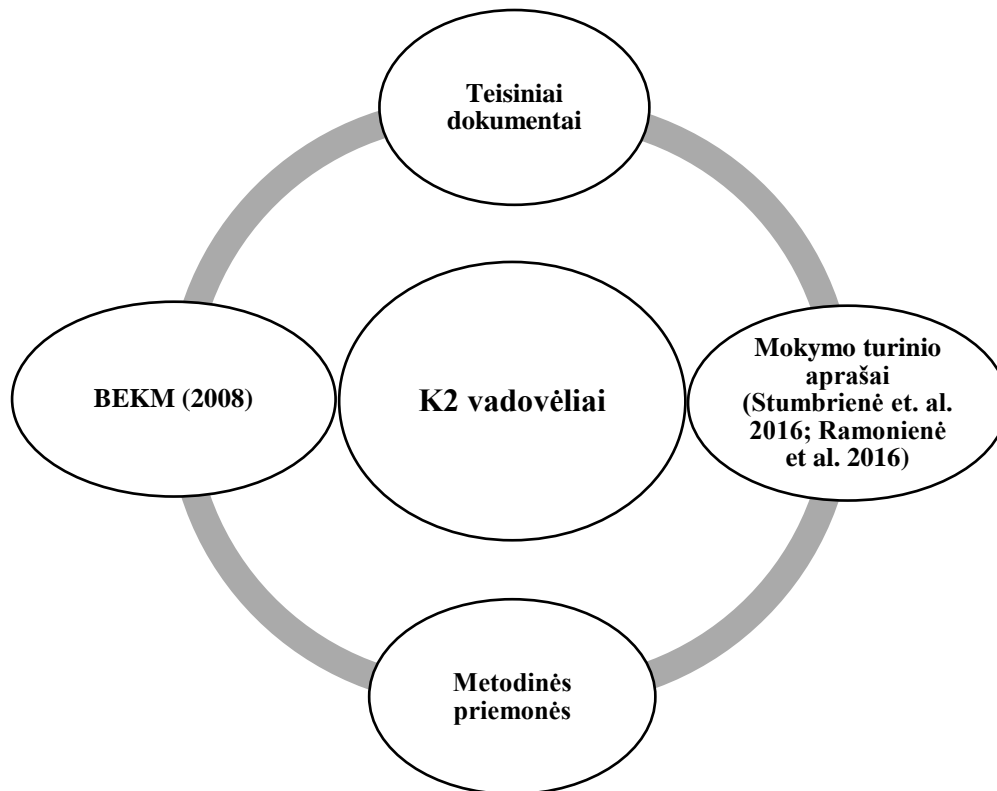
pat – požiūris į lytį). Ledkalnio modelis rodo, kad „matomos kultūros elementai yra tik nematomų išraiška“ (Gillert 2000: 22). Pvz., tai, kaip kalboje reiškiamą gramatinę giminės kategoriją (kalba – aiškiai matomas kultūros elementas), gali būti per ilgą laiką susiformavusio visuomenės požiūrio į lytį rezultatas (požiūris į lytį, skirtingų lyčių vaidmenys – sunkiau pastebimas kultūros elementas). Kadangi K2 vadovėliai yra tarytum tikslinės kalbos kultūros atspindys, pripažįstama, kad jie mokiniams suteikia ne tik žinių apie kalbą – jie tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai įkūnija ir socialines normas bei kultūrinės vertybes, egzistuojančias tikslinės kalbos visuomenėje (Cunningsworth 1995: 90–91). Lingvodidaktikos srityje tai vadinama paslėptąja ugdymo programa (angl. *the hidden curriculum*), kuri nėra aiškiai išreikšta ir nedeklaruojama vadovėliuose. Taip, kaip K2 vadovėliuose perteikiama tikslinės visuomenės kultūra, taip pat svarbu. Tam tikros tikslinės kalbos kultūros reprezentacija vadovėliuose prisideda prie normų, elgesio ir vertybių sklaidos – bet kuri reprezentacinė sistema yra ir vertybių sistema (Bruegilles ir Cromer 2009: 13). Pvz., K2 vadovėliuose lyčių reprezentacija dažnai aiškiai atsiskleidžia per kuriamus veikėjų paveikslus: pagal tai, kokia profesija, savybės ir pan. priskiriami veikėjui, galima daryti apibendrinančias išvagas apie lyčių padėtį tikslinės kalbos visuomenėje (Bruegilles ir Cromer 2009: 29). Rengiant K2 vadovėlius negalima išvengti subjektyvumo – tai, kas ten vaizduojama, nors ir remiantis vadovėlių rengimo gairėmis (žr. 1.4. sk.), vis vien yra atrinkta žmonių, užimančių aukštesnę galios poziciją nei, pvz., mokiniai (Risager 2018: 2).

Apibendrinant galima teigti, kad K2 vadovėliai yra autoritetinga priemonė, formuojanti mokinio požiūrį į tikslinės kalbos visuomenę. Tad K2 vadovėlių tyrimuose svarbu atskleisti vadovėliuose egzistuojančią vertybinę sistemą, pvz., lyčių reprezentacijos atžvilgiu, nes tai gali daryti įtaką mokinio požiūriui į tikslinę kalbą ir tikslinės kalbos visuomenę.

1.4. Gairės K2 vadovėliams: lyčių reprezentacija

Kaip jau rašyta 1.3. sk., K2 vadovėliai laikomi autoritetingais šaltiniais, kurie ne tik suteikia tikslinės kalbos žinių, bet ir atlieka svarbią funkciją mokinio socializacijos tikslinės kalbos visuomenės procese. Taigi, suprantama, kad K2 vadovėliams (kaip ir vadovėliams apskritai) keliami tam tikri lūkesčiai, į kuriuos turi atsižvelgti jų sudarytojai. Kiek žinoma šio darbo autorei, jokių oficialių dokumentų, pateikiančių gaires K2 vadovėliams, nėra išleista, tad šio darbo autorė, apžvelgusi Lietuvoje egzistuojančius teisinius aprašus dėl bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių vertinimo, taip pat kitų šalių sudarytas metodologines priemones, vadovėlių

recenzijas, šiame skyriuje pateikia gairių, į kurias galėtų būti atsižvelgiama rengiant K2 vadovėlius. Gairės sudarytos remiantis 2 pav. pateikiamais šaltiniais.

2 pav. Gairių K2 vadovėliams šaltiniai

Lietuvoje patvirtintuose teisiniuose dokumentuose, pvz., Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakyme „Bendrojo ugdymo dalykų spausdintų ir įvairių interaktyvumo lygių virtualių vadovėlių ir mokymo(si) priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašas“ (2024) teigiama, kad „vadovėlio ir mokymo priemonės turinyje nėra diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo lyties <...> lytinės orientacijos <...> pagrindu“ (II, 3.4.); taip pat „vadovėlio ir mokymo priemonės turinyje pateikiami situacijų, įvykių, reiškinių, procesų, asmenybių veiklos aprašymai, iliustracijos, užduotys, nepažeidžiantys asmens teisių ir laisvių bei pagrindinių tarptautinės teisės principų, vengiama neigiamas emocines reakcijas keliančių asociacijų, būdvardžių ir kategoriškų apibendrinimų, nėra neigiamų ar kitokių lyčių stereotipų, mergaitės ir berniukai, moterys ir vyrai vaizduojami nešališkai“ (II, 3.8.). Toks Lietuvos teisiniuose dokumentuose deklaruojamas lyčių lygybės siekis leidžia daryti prielaidą, kad tinkami naudoti vadovėliai turėtų atitikti vertinimo (o tai netiesiogiai reiškia, kad ir rengimo) kriterijus.

Taip pat rengiant lietuvių K2 vadovėlius remiamasi ir tuo, kas pateikiama „Bendruosiuose Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenyse“ (2008, toliau – „Metmenys“). „Metmenyse“ specifinės žinios apie vyrų ir moterų santykius tikslinės kalbos visuomenėje priskiriamos mokiniui turėtinų sociokultūrinių žinių sąrašui (2008: 138–140), tad siekiant ugdyti mokinio sociokultūrinę kompetenciją, į K2 vadovėlius tikslingai įtraukiami tekstai, kuriuos skaitydami mokiniai turėtų galimybę sužinoti apie tikslinės kalbos visuomenę. Sociokultūrinės žinios, vadinasi, ir žinios apie moterų bei vyrų santykius tikslinės kalbos visuomenėje, nebūtinai yra savaimė suprantamos ir mokinių atsinešamos su ankstesne kompetencija, jos gali būti iškraipytos stereotipų (BEKM 2008: 138). Dėl šios priežasties svarbu, kad į K2 vadovėlius įtraukiami tekstai atitiktų lyčių lygybės principus.

Be to, būtina paminėti ir lietuvių K2 mokymo turinio aprašus⁵. Tai, kas pateikiama mokymo turinio aprašuose, vienu ar kitu pavidalu (kaip klausymo, skaitymo, rašymo, kalbėjimo užduotys, vaizdinė medžiaga ir pan.) atsiduria K2 vadovėlių turinyje. Lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose pateikiama informacija apie tai, kokias sociokultūrinės žinias mokinys turėtų įgyti siekdamas vieno ar kito kalbos lygio⁶. Pvz., A1 lygiui skirtame „Lūžio“ (Stumbrienė 2016) mokymo turinio apraše nurodoma, kad mokiniai turėtų žinoti, kad „susitikę vyrai paspaudžia rankas vieni kitiems“, o „jei yra oficialus susitikimas, moterys taip pat paspaudžia rankas vyrams ir vienos kitoms“ (Stumbrienė 2016: 12), taip pat „vyrai atidaro duris ir praleidžia moteris pirma“, „vyrai dažnai užleidžia vietas moterims ar merginoms“ (Stumbrienė 2016: 29). A2 lygiui skirtame „Pusiaukelės“ (Ramonienė et al. 2016) mokymo turinio apraše prie visuomenės narių santykių pažymima, kad mokiniams būtų pravartu žinoti, kokie santykiai yra šeimoje, taip pat kokie santykiai tarp lyčių (Ramonienė et al. 2016: 65). Taigi, lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose ir „Metmenyse“ pateikiama informacija apie mokiniui turėtiną sociokultūrinę žinias daro įtaką vadovėlių rengėjams ir lemia su vadovėlių turiniu susijusius jų pasirinkimus.

Be teisinių dokumentų, „Metmenyse“ ir lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose pateikiamų rekomendacijų, vertėtų apžvelgti ir metodinėse priemonėse pateikiamas gaires K2 vadovėlių turiniui. Pvz., Joanos Pribušauskaitės, Meilutės Ramonienės, Virginijos Stumbrienės ir Loretos Vilkienės knygos „Lietuvių kalbos kaip svetimšios mokymas: keletas metodikos klausimų“ (2022) skyriuje „Pradedančiųjų mokymas“ apie lietuvių K2 mokomąją medžiagą, taigi ir vadovėlius, teigiama, kad užduotyse ir vaizdinėje medžiagoje turėtų būti

⁵ Prieiga internetu: <https://vlkk.lt/aktualiausias-temos/svietimas/lietuviu-kalbos-mokymo-turinio-aprasai?lang=lt>.

⁶ Svarbu turėti omenyje, kad lietuvių kalbos K2 turinio aprašai išleisti 2016 m., tad natūralu, kad kai kurie aspektai, kurie yra įtraukti prie sociokultūrinių žinių, gali pasirodyti šiek tiek pasenę vertinant juos iš dabarties perspektyvos – sociokultūra nuolat kinta.

išlaikomas lyčių lygybės principas – tiek į klausomus, tiek į skaitomus tekstus turėtų būti įtraukiami tiek vyrai, tiek moterys. Kitaip tariant, neturėtų vyrauti tekstai, kurie reprezentuotų tik vieną lytį, taip pat „neturėtų vyrauti tekstai, kurie galėtų dominti tik vienos lyties mokinius“, „niekas neturėtų būti žeminamas dėl lyties“ (Stumbrienė 2022: 48–49). Taip pat žinios apie tikslinės šalies sociokultūrą gali būti įsisavinamos ne tik skaitant vadovėlių tekstus – jos taip pat gali atsiskleisti ir vizualinėje medžiagoje (Stumbrienė 2022: 47–48). UNESCO išleistoje metodinėje priemonėje „Promoting gender equality through textbooks: a methodological guide“ (Brugilles ir Cromer 2009) pastebima, kad lyčių reprezentaciją linkstama vertinti atsižvelgiant į K2 vadovėliuose vaizduojamus veikėjus: kokias veiklas jie vaizduojami atliekantys, kokios savybės jiems priskiriamos, ar jie yra individualūs veikėjai, ar veikia grupėje.

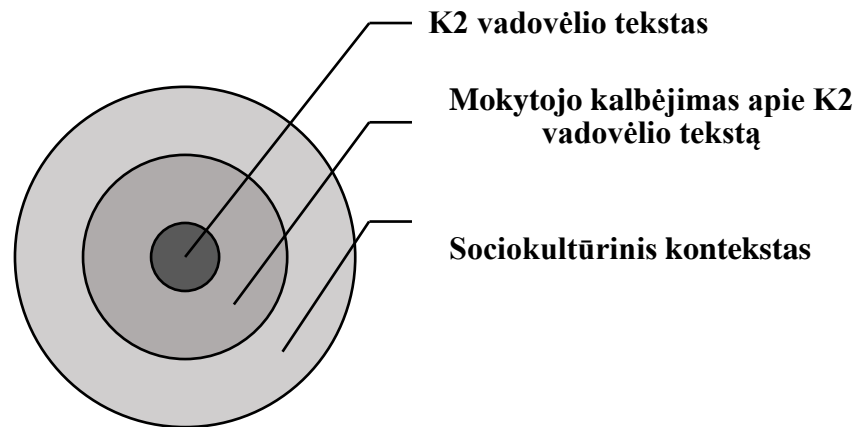
Apžvelgus skirtinguose šaltiniuose pateikiamas rekomendacijas K2 vadovėliams, galima pasakyti, kad trūksta oficialiai patvirtintų gairių K2 vadovėliams. K2 vadovėliai, priešingai nei gimtosios kalbos, atlieka dvigubą vaidmenį: ne tik suteikia žinių apie kalbą, bet ir atskleidžia tikslinės kalbos visuomenės gyvenimą bei mąstyseną, tad oficialiai patvirtintos gairės būtų naudingos.

1.5. Mokytojų kalbėjimas per pamokas apie K2 vadovėlių tekstus

Šiame skyriuje aptariamas K2 mokytojų kalbėjimas apie vadovėliuose pateikiamus tekstus (angl. *teacher talk around the text*). Mokytojo kalbėjimas (angl. *teacher talk*) „Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics“ (Richards ir Schmidt 2013: 588) apibūdinamas taip: „tai kalbos atmaina, kuri pasitelkiama mokytojų mokinių mokymo procese“, „prisitaikant prie mokinio supaprastinama“. Svarbiausia mokytojų kalbėjimo funkcija yra skatinti mokinius šnekėti K2. Pvz., K2 mokymo(si) kontekste mokytojai, pasitelkdami atvirus klausimus, gali mokiniams suteikti galimybę išsakyti savo nuomonę, kvestionuoti tai, kas pateikiama vadovėliuose (Xiao-Yan 2006: 17–20). Mokytojų kalbėjimą per pamokas K2 mokymo(si) procese aktualu aptarti plačiau, nes šiame magistro darbe analizuojamas mokytojų požiūris gali daryti įtaką tam, kaip ir ką mokytojai per pamokas kalba mokiniams apie vadovėlinius tekstus.

Mokytoją, lygiai taip pat kaip ir mokinį, kalbos mokymo(si) procese veikia tam tikros turimos charakteristikos: amžius, lytis, išsilavinimas, būdo savybės. Taip pat mokytojas turi didesnę ar mažesnę darbo patirtį, susiformavusį požiūrį į kalbą ir kalbos mokymą(si) (Stern

1983: 500). Be to, kaip galima matyti 3 pav., mokytojo kalbėjimui daro įtaką sociokultūrinis mokymo(si) kontekstas: kokia šalies, kurioje mokoma(si) K2, vertybinė sistema, ar labiau vyrauja liberalios, ar konservatyvios nuostatos, taip pat požiūris į lytį, amžių, religiją ir pan. Sociokultūrinis kontekstas veikia mokytojo požiūrį lyčių lygybės klausimais, o tai savo ruožtu lemia, kaip su mokiniais per pamokas šnekamasi apie vadovėlių tekstus, t. y. kokios temos akcentuojamos, kokias naujas prasmes tekstas įgauna diskusijoje. Žinoma, šie ir kiti veiksniai (pvz., mokinio požiūris) nuolat veikia vieni kitus. Tad yra matyti, kad ne tik K2 vadovėlių turinys (žr. 1.3. sk.), bet ir mokytojų kalbėjimas apie tekstus daro įtaką mokinio socializacijai tikslinės kalbos visuomenėje.

3 pav. Mokytojo kalbėjimo apie tekstus modelis. Sudaryta remiantis Stern (1983: 500) ir Sunderland et al. (2002: 224–226)

Teksto sąvoka vartojama dviem viena su kita susijusiomis reikšmėmis. Viena vertus, tekstas gali būti suvokiamas kaip rašytinės kalbos fragmentas, kaip tam tikras galutinis produktas (Halliday ir Hasan 1989: 10). Kita vertus, žvelgiant iš socialinės semiotikos perspektyvos (žr. plačiau Hodge ir Kress 1988), tekstas gali būti suvokiamas kaip kuriantis tam tikrą socialinę prasmę tam tikrame situacijos kontekste, t. y. tekstas yra procesas. Socialinėje semiotikoje į tekstus žvelgiama daug plačiau: tai ne tik rašytiniai tekstai, bet ir, pvz., iliustracijos vadovėliuose – jas taip pat galima laikyti tektais (Halliday ir Hasan 1989: 11). Šiame magistro darbe aptariant mokytojų kalbėjimą apie tekstus, aktualus teksto kaip proceso aspektas. K2 vadovėliuose publikuojami tekstai (skaitymo įgūdžius lavinantys tekstai, užduotys, profesijų iliustracijos ir kt.) gali kurti skirtingas prasmes skirtingiems mokytojams ar mokiniams, taip pat tekstų prasmės atsiskleidžia pamokose gimstančiose diskusijose.

Mokytojų kalbėjimas apie K2 vadovėlių tekstus ir kalbant kuriamos prasmės – dar mažai tirtas reiškinys (žr. plačiau 1.6. sk.). Žvelgiant iš socialinės semiotikos perspektyvos ir manant, kad tekstas – tai tam tikras kūrybinis procesas, kurio prasmė atsiskleidžia tik santykyje tarp skaitytojo (skaitytojas K2 vadovėlių kontekste galėtų būti tiek mokytojas, tiek mokinys) ir teksto, pripažįstama, kad labai sunku nuspėti, koks galėtų būti skaitytojo atsakas į tekstą. Tačiau nors ir negalima nuspėti, koks yra galimas teksto poveikis skaitytojui, tačiau tyrinėjant mokytojų požiūrį į vadovėlių tekstus, galima būtų geriau suprasti ir tai, kaip jie dirba su tekstais, kaip jų požiūris atsiskleidžia jiems interpretuojant tekstus ir perteikiant jų prasmę mokiniams (Sunderland et al. 2002: 225).

Išanalizavus Lenkijoje išleistus anglų K2 vadovėlius ir klasėje vykstančius pokalbius apie K2 vadovėlių tekstus tarp mokytojo ir mokyklinio amžiaus mokinių, pateikiamas 4 pav. rodomas pavyzdys (Pakuła et al. 2015: 60). Juo siekiama parodyti, kaip kartais pats to visai nepastebėdamas K2 mokytojas kalbėdamas klasėje gali mokiniams primesti savo požiūrį dėl namų ruošos darbų pasidalijimo tarp lyčių. Kaip galima matyti, pateikiamas mokytojo klausimais ir mokinių atsakymais grįstas dialogas, kuris vyko mokiniams atlikus klausymo užduotį apie namų ruošos darbų pasiskirstymą butyje. Užduoties įrašė pasakojama, kaip vienos veikėjos šeimoje daugiausia dėmesio buities darbams skiria mama. Išklauius šio įrašo,

Household chores – division of labour
1 T: Who does most of the housework?
2 Ss: Mom!
3 T: Mom, yes. What about your family?
4 Ss: Mom!
5 T: Mom? Mom?
6 S: Mom
7 S: Dad!
8 S: Grandma
9 T: haha, yes, of course, you've got grandma! So, grandma, yes. What about your
10 family?
11 S: [dad
12 S: Mom]
13 T: Mom? And your?
14 S: Mom
15 T: of course[mom
16 S: dad]
17 T: Next question number who?
18 S: Dad
19 T: Dad in your family, really?
20 S: yhy
21 T: wow that's something different

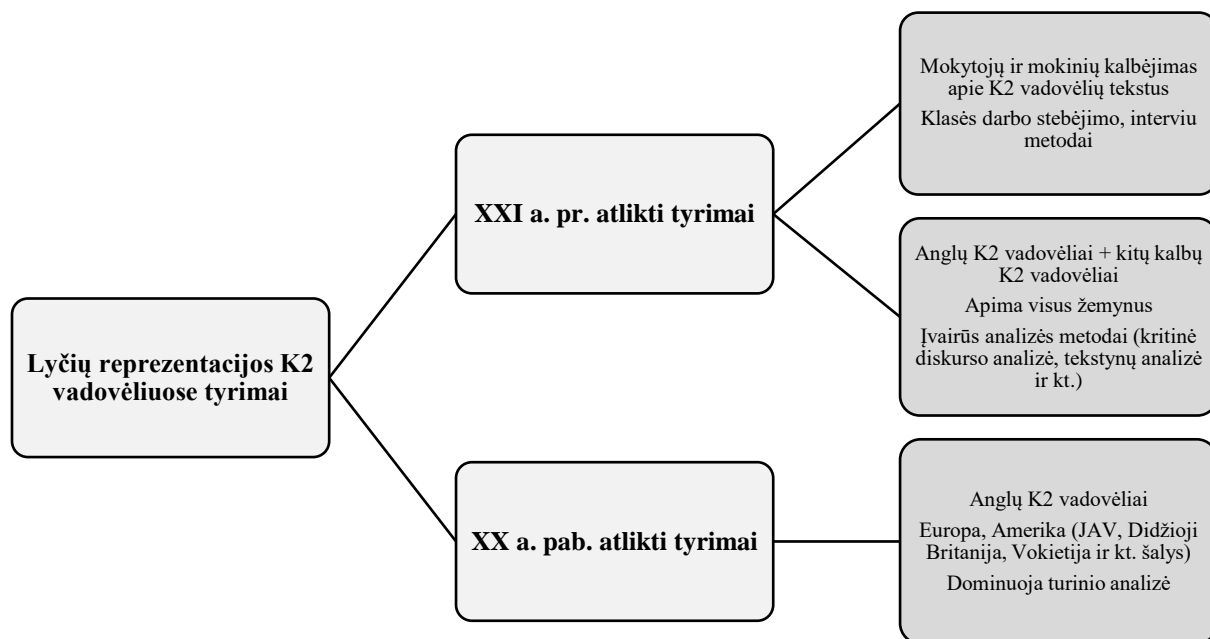
4 pav. Kalbėjimo apie K2 vadovėlio tekstą pavyzdys (Pakuła et al. 2015). T = mokytojas, S = mokinys, Ss = mokiniai, [ ] = pasakymų persidengimai

mokytojas kiekvieno mokinio iš eilės klausia, kas jų namuose dažniausiai atlieka namų ruošos darbus. Pastebima, kad tų mokinių atsakymai, kuriuose teigiama, kad jų šeimoje namų ruošos darbus dažniausiai nudirba mama arba močiutė, sulaukia pritarimo iš mokytojo (*Mom, yes; haha, yes, of course, you've got grandma! So grandma, yes*). Tačiau kai vienas iš mokinių atsako, kad jo namuose tą daro tėtis, mokytojas savo atsakymu (*Dad in you family, really?*) išreiškia nuostabą ir tarsi problematizuoja tėčio vaidmenį namų aplinkoje. Šiame pokalbyje krinta į akis ir tai, kaip mokytojas visai nejučia, vartodamas pritarimą reiškiančius žodžius (*yes, of course*), išreikšdamas savo emocijas (*wow that's something different*) atskleidžia savo požiūrį į dalijimąsi buities darbais.

Nors 4 pav. pateikiamas pašnekesys tarp mokytojo ir vaikų, panaši situacija gali nutikti ir bendraujant su suaugusiais K2 mokiniais. Tokia mokytojo reakcija gali turėti neigiamą įtaką mokinių socializacijai, taip pat, žvelgiant į tokį pavyzdį, galima diskutuoti apie tai, koks tikslinės kalbos visuomenės santykis su lyčių lygybe yra atskleidžiamas mokiniams. Taigi, šiame kalbėjimo apie K2 vadovėlių tekstus pavyzdyje aiškiai matyti, kokį svarbų vaidmenį atlieka mokytojas, kviesdamas mokinius pasišnekėti apie namų ruošos darbų pasiskirstymą jų namuose. Šis pavyzdys atskleidžia ir tai, kad tas pats tekstas (klausomas ar skaitomas) skirtingame kontekste (kitas mokytojas, kita sociokultūrinė aplinka ir pan.) gali būti interpretuojamas dar kitaip. Pvz., išklausius tokį įrašą, diskusiją galima pakreipti kita linkme, keliant klausimus apie tai, kaip namų ruošos darbais vyrai ir moterys dalijasi skirtingų šalių ir kultūrų šeimose; mokytojas taip pat turi galimybę apibendrinti mokinių išsakytą jų gimtosiose šalyse vyraujanti požiūrį, taip ugdydamas ir mokinių tarpkultūrinį sąmoningumą ir pan.

1.6. Esamų lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimų įžvalgos

Šiame skyriuje lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimams aptarti pasirinkta istorinė perspektyva. Pirmiausia aptariami XX a. pab. atlikti tyrimai, po to pereinama prie XXI a. pr. darbų. XX a. pab. ir XXI a. pr. atliktų tyrimų susisteminti svarbiausi bruožai pateikiami 5 pav. Skyriuje daugiausia dėmesio skiriama aptarti toms mokslininkų įžvalgoms, kurios susijusios su lyčių reprezentacija pagal profesijas.

5 pav. Lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimų svarbiausi aspektai

Kaip jau buvo užsiminta šio darbo pradžioje, lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimai įgavo pagreitį XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose kartu su antrąja feminizmo judėjimo banga⁷ (Sunderland et al. 2002; Blumberg 2008: 12). Pirmuosiuose tokioje terpėje užgimusiuose tyrimuose dominavo anglų K2 vadovėlių⁸, naudojamų ir / ar išleistų JAV, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, analizė – tirtas seksizmas anglų K2 vadovėliuose. Turint omeny to meto feminizmo judėjimo kontekstą, XX a. pab. atliktuose K2 vadovėlių tyrimuose buvo siekiama išsiaiškinti, kaip patriarchalinėje visuomenėje įsitvirtinusi lyčių nelygybė, ypač kai kalbama apie moterų reprezentaciją, atsiskleidžia K2 vadovėliuose (Hartman ir Judd 1978; Hellinger 1980; Porreca 1984).

1 lent. pateikiamos susistemintos pirmųjų K2 vadovėlių tyrimuose analizuotos kategorijos ir svarbiausios tyrimų išvalgos. Šiuose tyrimuose buvo taikomas turinio analizės metodas, analizuoti ne tik rašytiniai tekstai, bet ir vadovėlių iliustracijos.

⁷ Antrajai feminizmo bangai būdinga „visuomeninis ir politinis moterų aktyvumas, moterų savimonės ugdymo grupių kūrimas, moterų kultūros ir istorijos sugrąžinimas, feminizmo teorijų ir metodologijos kūrimas, diskriminacinės lyčių politikos ir praktikos griovimas, lyčių lygiatėsiškumo įstatyminių garantijų sukūrimas <...>“ („Visuotinė lietuvių enciklopedija“).

Prieiga internetu: <https://www.vle.lt/straipsnis/feminizmas/> <žiūrėta 2024-03-01>.

⁸ Tiek ankstesniuose (XX a. pab.), tiek dabartiniuose (XXI a. pr.) K2 vadovėlių tyrimuose K2 vadinama labai įvairiai: užsienio / svetimoji kalba (angl. *foreign language*), antroji kalba (angl. *second language*) ir pan. Šiame magistro darbe, siekiant išlaikyti terminų vienodumą, neišskiriama, kaip skirtingi mokslininkai vadina savo darbuose analizuojamus vadovėlius: visi svetimosios kalbos vadovėliai vadinami K2 vadovėliais.

1 lentelė. Pirmuosiuose lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimuose analizuotos pagrindinės kategorijos ir svarbiausios šių tyrimų išvalgos apie lyčių reprezentaciją pagal profesijas

Autorius, metai	Analizuotos kategorijos	Tyrimų išvalgos
Hartman ir Judd, 1978	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Man</i> („vyras“) kaip savarankiško žodžio ir kaip priesagos vartojimas profesijų pavadinimuose (pvz., <i>craftsman</i>, <i>newsman</i>, <i>statesman</i>). • Apibendrintas įvardžio <i>he</i> („jis“) vartojimas (pvz., angl. <i>Everyone should do his own homework</i>). • <i>Boy / girl</i> („berniukas“ / „mergaitė“) vartojimas (pvz., <i>All the salesgirls are required to dress neatly; The girl is on her honeymoon</i>). • Kreipinių į moteris ir vyrus vartojimas (pvz., <i>Dr. Mead; Miss Mead</i>). • Pirmumo (<i>firstness</i>) kategorija vardinant į vyrus ir moteris nurodančius pavadinimus (pvz., <i>male and female; Mr. and Mrs.; brother and sister; husband and wife; ladies and gentlemen</i>). K2 vadovėlių tyrimuose vartojamas terminas <i>firstness</i> susijęs su tuo, kas pasakymuose minima pirmiausia – moteris ar vyras. 	<ul style="list-style-type: none"> • Moterys daug mažiau nei vyrai matomos profesinėje srityje. • Vyrai pasižymi daug didesne negu moterys profesijų įvairove: jie vaizduojami kaip studentai, gydytojai, lakūnai, mokyklų direktoriai, ambasadoriai, profesoriai, parduotuvių vadybininkai, policininkai, namų savininkai (<i>landlord</i>), senatoriai, karininkai ir pan. Šios profesijos (to meto) anglakalbėje kultūroje suvokiamos kaip prestižinės. • Moterims priskiriama mažiau su darbu susijusių veiklų: jos vaizduojamos kaip studentės, banko darbuotojos, pardavėjos, namų šeimininkės, slaugytojos, stiuardės (<i>stewardess</i>). • Moterys vaizduojamos stereotipiniuose vaidmenyse, kurie labiausiai susiję su namų ruošos darbais ir vaikų priežiūra. Pastebėtina, kad K2 vadovėliuose pateikiamose nuotraukose, palyginus su rašytiniais tekštais, moterys vaizduojamos užsiimančios įvairesnėmis veiklomis.
Hellinger, 1980	<ul style="list-style-type: none"> • Neįtraukimo į tekstus (<i>exclusion</i>) kategorija. K2 vadovėlių tyrimuose vartojamas <i>exclusion</i> dažniausiai apima kiekybiškai išreikštą vyrų ir moterų veikėjų santykį. Pvz., skaičiuojama, kiek moterų ir vyrų paminima tekstuose, tekstų pavadinimuose, analizuojama, kiek vyrų ar moterų veikėjų sakinyje atlieka 	<ul style="list-style-type: none"> • Retai kalbama apie išsilavinusias moteris, neminimas jų profesinis statusas, moterys dažnai lieka anonimėmis (pvz., <i>More Russian and American astronauts flew into space, one of them a Russian woman, who did 49 orbits in 3 days</i>). Vadovėlių tekstuose tik vienai moteriai priskiriamas mokslinis laipsnis, rašomas prieš jos pavardę (<i>Dr. Raschke</i>, profesija – mokytoja).

	<p>agento (semantikos terminas) funkciją.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pavaldomo (<i>subordination</i>) kategorija (pvz., <i>Brown's widow carried on the business</i>). K2 vadovėlių tyrimuose vartojamas terminas <i>subordination</i> sietinas su galios ir prestižo klausimais, susijusiais su vyrų ir moterų vieta visuomenėje. Pvz., nagrinėjama, kaip vyrai ir moterys apibūdinami tekstuose, kokia informacija mokiniams suteikiama apie veikėjų išsilavinimą, profesijas (ar, pvz., moterys vaizduojamos kaip dirbančios mažiau apmokamus darbus, ar moterų tapatybė apibūdinama per jų santykį su vyrais). • Iškreiptų (<i>distortion</i>) savybių kategorija (pvz., <i>She glances at the village leader for advice; she shook him by the shoulder</i>). K2 vadovėlių tyrimuose vartojamas terminas <i>distortion</i> susijęs su tradiciškai moterims ir vyrams priskirtinomis savybėmis. Pvz., kad moterys emocionalesnės negu vyrai, o vyrai – racionalūs. Stereotipiškai vyrams ar moterims priskiriamos savybės nagrinėjamos per kolokacijas (koks veiksmazodis, būdvardis prisijungia prie pagrindinio žodžio frazėje ir pan.) • Nuvertinimo (<i>degradation</i>) kategorija. K2 vadovėlių tyrimuose vartojamas terminas <i>degradation</i> susijęs su intelektinių, profesinių ar kitų 	<ul style="list-style-type: none"> • Dauguma moterų pristatomos kaip žmonos arba mamos. • Apžvelgus predikatus, einančius kartu su moteriškos giminės agentais, pastebėtas tik vienas predikatas, kurio semantinė specifika leistų kalbėti apie moters galią ir valdžą (pvz., <i>Queen Elizabeth who knighted him (Drake) on the deck of his ship</i>). • Vyrai vaizduojami kaip turintys daug skirtingų profesinių vaidmenų / užsiėmimų. Jiems priskiriamos šios profesijos: automobilių surinkėjas, bankininkas, inžinierius, mokslininkas, tyrinėtojas (<i>explorer</i>). • Moterys retai vaizduojamos užsiimančios daug intelektinių pastangų reikalaujančiomis veiklomis. Joms priskiriamos šios profesijos: padavėja, administratorė (<i>office worker</i>), slaugytoja, namų tvarkytoja (<i>maid</i>), namų šeimininkė. • Moterų intelektiniai ar kiti pasiekimai dažnai ignoruojami, nuvertinami ar pristatomi kaip išimtis: išnagrinėtuose 131 tekstuose tik 6 moterys vaizduojamos kaip turinčios aukštąjį išsilavinimą.
--	--	---

	<p>pasiekimų ignoravimu. Pvz., moters veikėjos apibūdinimas per vyrą kaip referentą, moterims priskirtini visuomenėje egzistuojantys žemo statuso darbai.</p>	
Porreca, 1984	<ul style="list-style-type: none"> • Praleidimo (<i>omission</i>) kategorija. K2 vadovėlių tyrimuose terminas <i>omission</i> dažnai vartojamas sinonimiškai terminui <i>exclusion</i>. • Pirmumo kategorija. • Užsiėmimų (<i>occupations</i>) kategorija. • Vyrų ir moterų pavadinimai, susiję su jų lytimi ir šeiminiiais santykiais (pvz., <i>man / woman; sister / brother</i>). • Apibendrinamosios vyriškos giminės konstrukcijos. • Vyrus ir moteris apibūdinantys būdvardžiai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Moterys mažiau negu vyrai vaizduojamos profesinėje srityje. • Profesijų sferoje moterims priskiriami aptarnavimo ir pramogų sričių darbai. Moterims priskiriamos šios profesijos: padavėja, slaugytoja, sekretorė, aktorė. Kartais moterims priskiriamos aukštesnio išsilavinimo ir / ar sudėtingesnių apmokymų reikalaujančios profesijos (<i>professional job</i>): mokytoja, gydytoja (pavieniai atvejai). • Dažniausiai vyrams priskiriamos profesijos: prezidentas, rašytojas, mokytojas, policininkas, tyrinėtojas (<i>explorer</i>).

Kaip matyti 1 lent., išnagrinėjus įvairias skirtingas kategorijas, XX a. pab. K2 vadovėlių tyrimuose prieinama prie išvados, kad juose matomas ryškus seksizmas (taip pat ir kalbant apie profesijas) – tai liudija tiek kiekybinių, tiek kokybinių tyrimų rezultatai. Apibendrinus 1 lent. pateikiamą informaciją, galima teigti, kad profesinėje sferoje ir apskritai užsiėmimų srityje moterys tirtuose K2 vadovėliuose pateikiamoje medžiagoje matomos mažiau nei vyrai, joms priskiriama mažiau profesijų nei vyrams, ir moterims priskiriamų profesijų įvairovė taip pat yra mažesnė. Reikia pastebėti ir tai, kad XX a. pab. darytuose tyrimuose moterys vaizduojamos stereotipiškai, t. y. jos dominuoja namų erdvėje: vaizduojamos kaip dirbančios namų ruošos darbus, prižiūrinčios vaikus, o moterų pasiekimai ar intelektualiniai sugebėjimai dažnai lieka ne tokie ryškūs kaip vyrų.

Nors pirmieji lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimai buvo tarytum akstinas toliau ir išsamiau tirti lyčių reprezentaciją, žvelgiant iš dabartinės perspektyvos, galima kritikuoti, kad pirmiesiems tyrimams trūko sistemiskos analizės, taip pat kai kurie metodologijos pasirinkimai gali kelti abejonių dėl rezultatų patikimumo. Pvz.,

Pat'o L. Hartman'o ir Elliot'o L. Judd'o (1978) tyrime neminima, kiek iš viso vadovėlių analizuota. Be to, kaip galima pastebėti iš 1 lent. pateiktos informacijos, pirmieji lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimai labiausiai buvo orientuoti į moterų padėtį, tačiau ilgainiui lyčių reprezentacijos tyrimų laukas išsiplėtė. Nors dabartiniuose tyrimuose moterų reprezentacija išlieka taip pat aktuali, tačiau žvilgsnis krypsta ir į vyrų, LGBTQ+ bendruomenės įtraukimą ir vaizdavimą vadovėliuose.

XXI a. pr. lyčių reprezentacijos tyrimų K2 vadovėliuose aprėptis, palyginus su XX a. pab. tyrimais, daug labiau išsiplėtė. Šiuo metu lyčių reprezentacija analizuojama skirtingose šalyse (ne tik JAV, Didžiojoje Britanijoje ar Vokietijoje, žr. 5 pav.) išleistuose įvairių kalbų vadovėliuose. Taip pat vis labiau imamas į tyrimus įtraukti ne tik anglų K2 vadovėlius, bet ir kitų kalbų (pvz., kinų, italų, olandų, suomių, persų). Be to, kaip rodo dabartinės lyčių reprezentacijos tyrimų K2 vadovėliuose tendencijos, nebeapsiribojama vien turinio analize: renkama atlikti (kritinę) diskurso analizę, tekstyno įkvėptą (angl. *corpus-driven*) ir tekstynu paremtą (angl. *corpus-based*) analizę, semiotinę analizę ir pan. Siekiant užtikrinti rezultatų patikimumą, apjungiami skirtingi metodai, analizuojamas ir daugimodalusis diskursas. Taigi, išsiplėtus lyčių reprezentacijos tyrimų K2 vadovėliuose laukui, taikomiems analizės metodams, pastebima, kad XXI a. pr. atliktų tyrimų rezultatai jau nebėra tokie vienakrypčiai, palyginus su XX a. pab. tyrimų rezultatais. Susistemintos XXI a. pr. atliktų lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimų įžvalgos pateikiamos 2 lent.

2 lentelė. XXI a. pr. atliktų lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimų svarbiausios įžvalgos⁹

Seksizmas K2 vadovėliuose randamas	Seksizmas K2 vadovėliuose mažėja
<ul style="list-style-type: none"> Vyrai išsiskiria jiems priskiriamų profesijų įvairove, o moterys rečiau vaizduojamos darbo aplinkoje ir joms priskiriama mažiau profesijų (Ebadi, Salman ir Marjal 2015; Koster 2020; Song ir Xiong 2022; Vučenović 2022). Moterys vaizduojamos tradiciškai moterims priskiriamose profesijose ir daugiausia namų aplinkoje, pvz., kaip namų šeimininkės (Baghdadi ir Rezaei 2015; Ebadi, Salman ir Marjal 2015; Klein 2019; Koster 2020). 	<ul style="list-style-type: none"> Įvairiapusiškesnė moterų ir vyrų reprezentacija darbo srityje (Söyrinki 2020). Moterys minimos kaip turinčios aukštąjį išsilavinimą dažniau negu vyrai (Söyrinki 2020). Vyrai vaizduojami kaip labiau įsitraukę į buitines darbus (Carlson 2007, cit pgl. Blumberg 2008).

⁹ 2 lent. pateikiamos tyrimų įžvalgos iš skliausteliuose nurodytų mokslininkų tyrimų, tačiau esama ir daugybės kitų XXI a. pr. atliktų tyrimų, kurių autoriai prieina prie panašių išvadų.

<ul style="list-style-type: none"> • Moterys, palyginti su vyrais, vaizduojamos kaip turinčios mažiau galios ir prestižo turinčias profesijas (Pakuła et al. 2015; Vučenović 2022). • Tiek vyrams, tiek moterims priskiriamos stereotipinės profesijos (Klein 2019). • Vengiama rinktis lyčiai neutralius profesijų pavadinimus (pvz., vartojama <i>policeman</i>, o ne <i>police officer</i>) (Klein 2019). 	
---	--

Kaip jau buvo rašyta šiame skyriuje, naujausių XXI a. pr. tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiai. Viena vertus, vis dažniau pastebima įvairiapusiškesnė moterų ir vyrų reprezentacija profesinėje sferoje – moterys ir vyrai vaizduojami kaip dirbantys įvairius darbus; kita vertus, esama ir tokių tyrimų, kuriuose daroma išvada, kad K2 vadovėliuose tik vyrai pasižymi savo profesijų įvairove, o moterims priskiriama mažiau profesijų ir / arba joms priskiriamos „moteriškos“ profesijos, pvz., slaugytojos. Suomių K2 vadovėliuose moterys minimos kaip turinčios aukštąjį išsilavinimą dažniau negu vyrai (Söyrinki 2020); kita vertus, Dietha Koster (2020), atlikusi ilgalaikį tekstynų paremtą olandų K2 vadovėlių tyrimą, nustatė, kad moterys apibūdinamos stereotipiškai ir vaizduojamos stereotipiniuose vaidmenyse tiek senesniuose (1974–2009 m.), tiek naujesniuose (2011–2017 m.) olandų K2 vadovėliuose. Taigi apibendrinus XXI a. pr. atliktuose lyčių reprezentacijos tyrimuose pateikiamas įžvalgas apie vyrų ir moterų vaizdavimą darbo sferoje, būtų galima teigti, kad nors ir pastebimi pavieniai teigiami K2 vadovėlių turinio pokyčiai, seksizmas kalbų vadovėliuose vis dar išlieka gajus.

Prie XXI a. pr. K2 vadovėlių tyrimų verta aptarti išskirtinę Švedijoje naudojamų švedų K2 vadovėlių analizę. Pastebima, kad švedų K2 vadovėliuose lyčių lygybė atsiskleidžia netiesiogiai: per buitines darbų pasiskirstymą šeimoje, per tai, kas ir kokias užduotis atlieka darbe. Akivaizdžiausias užuominos apie tokį lygybės principu grįstą pasiskirstymą darbas pastebimos įvairius namų ruošos darbus vaizduojančiose knygų iliustracijose. Gana įprastas jose pasitaikantis šiuolaikinio vyro paveikslas – jis vaizduojamas virtuvėje ryšintis prijuostę ir gaminantis valgyti (Carlson 2007, cit pgl. Blumberg 2008). Toks švedų K2 vadovėliuose perteikiamas egalitarinis vaizdavimas kartais sulaukia kritikos dėl to, kad nebūtinai perteikia tai, ką apie darbų pasiskirstymą namuose liudija Švedijos statistika¹⁰. Susidaro įspūdis, kad K2 vadovėliuose pateikiamas turinys ne visada atitinka tikrovę (Blumberg 2008: 353–354).

¹⁰ Švedijoje moterys per parą praleidžia 1 val. 24 min. gamindamos valgyti, o vyrai – maždaug apie 1 val. Taip pat moterys per parą skiria 54 min. tvarkymuisi, o vyrai – apie 34 min. Tiek moterys, tiek vyrai praleidžia maždaug tiek pat laiko rūpinamiesi vaikais (Statistiska centralbyrån 2022: 14–18).

Vadinasi, tokie tyrimai suteikia galimybę apmąstyti, kokią informaciją apie tikslinės kalbos visuomenę reikėtų pateikti vadovėliuose kitakalbiams, kiek pateikiamas turinys turi atspindėti socialines visuomenės realijas, kiek jis – siekiant tobulinti visuomenę – gali būti idealizuotas.

Nors XXI a. pr. gausu lyčių reprezentacijos tyrimų K2 vadovėliuose, pripažįstama, kad mokinio socializacijos procesui svarbu ne tik tai, kaip pateikiami vyrai ir moterys – lygiai taip pat svarbu suvokti, kaip mokytojai ir mokiniai interpretuoja vadovėliuose pateikiamą medžiagą, žiūrėti, kaip dirbama su ja, kokios diskusijos kyla tarp mokinių ir mokytojų pamokose apie skaitomus tekstus, koks vadovėlių autorių bei mokytojų požiūris į lyties aspektą mokymo priemonėse (Sunderland 2002 et al.). Atliekant tokius tyrimus dažniausiai taikomas klasės darbo stebėjimo metodas, imami interviu iš K2 mokytojų ir mokinių. Gauti rezultatai įvairuoja. Kai kuriuose tyrimuose prieinama prie išvados, kad K2 mokytojai sąmoningai suvokia ir pastebi neproporcingą vyrų ir moterų veikėjų santykį vadovėliuose, nurodo, kad moterys asocijuojamos su namais, o vyrai vaizduojami užsiimantys tokiomis veiklomis, kurios reikalauja turėti išlavintus problemų sprendimo įgūdžius (Wilfitri ir Suganda 2023); kituose tyrimuose tik maža dalis mokytojų teigia pastebintys ar suprantantys, kokią įtaką mokiniams gali daryti kiekybiškai neproporcinga ir nelygiavertė lyčių reprezentacija vadovėliuose (Kostas 2023). Tokio pobūdžio mokslo darbų rezultatai, pateikiantys įžvalgų apie K2 mokytojų ir mokinių požiūrį į lyties aspektą vadovėliuose, padeda geriau suprasti, kaip vadovėliuose pateikiama medžiaga gali būti priimama ir interpretuojama klasėje per pamokas, kokias prasmes naudojami tekstai įgauna mokytojams ir mokiniams kalbant.

Apžvelgus XX a. pab. ir XXI a. pr. atliktus lyčių reprezentacijos K2 vadovėliuose tyrimus matyti, kad jų rezultatuose aiškiai matoma istorinė minties apie lyčių padėtį visuomenėje kaita. Vertinant išvadas, reikėtų turėti omeny sociokultūrinį šalių kontekstą. Atlikti darbai taip pat liudija skirtingose kultūrose ne vienodu greičiu vykstančius visuomeninius pokyčius, atsispindinčius ir K2 vadovėlių medžiagoje. Pvz., interpretuojant mokslininkų gautus rezultatus, reikėtų žiūrėti, ar K2 vadovėliai išleisti ir / ar naudojami išsivysčiusiose, ar mažiau išsivysčiusiose šalyse, koks valstybių lyčių lygybės indeksas ir pan.

Kadangi Lietuvoje nėra atlikta K2 vadovėlių tyrimų lyčių reprezentacijos aspektu, šio darbo autorė, atsižvelgdama į jau pasaulyje atliktus tokio pobūdžio tyrimus, pirmiausia pasirinko imtis lietuvių K2 vadovėlių kiekybinės ir kokybinės turinio analizės. Po to taip pat atliktas interviu su lietuvių K2 mokytojais, siekiant išsiaiškinti jų požiūrį į lyčių reprezentaciją vadovėliuose.

2. Lietuvių K2 vadovėlių tyrimo aprašymas

2.1. Tyrimo metodika

2.1.1. Lietuvių K2 vadovėlių tekstynas

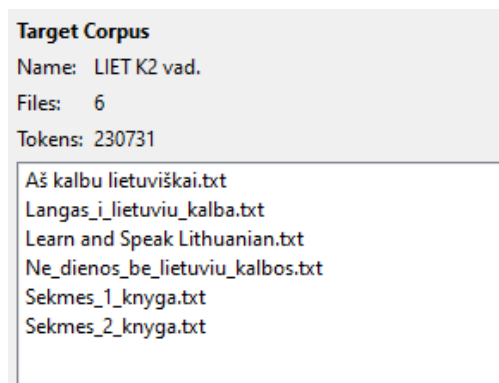
Lietuvių K2 vadovėlių tekstynas sudarytas iš šių pradedantiesiems skirtų lietuvių kalbos vadovėlių: D. Pagojienės ir J. Derukaitės „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), T. Ringailienės „Learn and speak Lithuanian“ (2020), V. Stumbrienės ir A. Kaškelevičienės „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020), E. Petrašiūnienės et al. „Langas į lietuvių kalbą“ (2021), V. Stumbrienės et al. „Sėkmės“ (I ir II dalių) (2021). Pasirinkimą įtraukti į tekstyną būtent šiuos vadovėlius motyvavo tai, kad jais naudojamasi VU, VDU ir KU organizuojamuose lietuvių kalbos kursuose užsieniečiams. Šio magistro darbo autorė 2023 m. spalio mėnesį susisiekė su VU, VDU ir KU rengiamų lietuvių kalbos kursų dėstytojais, kad išsiaiškintų, kokius pradedantiesiems skirtus lietuvių kalbos vadovėlius jos naudoja kursuose. Į tekstyną pasirinkta įtraukti tuos K2 vadovėlius, kurie atsakymuose pasikartojė dažniausiai¹¹.

Sudarant tekstyną, susidurta su praktiniais sunkumais, kuriuos taip pat svarbu aptarti. Pirmiausia, norint sudaryti tekstyną, reikia turėti elektroninius vadovėlių variantus arba kitu atveju jų popierines versijas nuskaityti optinių simbolių atpažinimo (angl. *Optical Character Recognition (OCR) reader*) programomis, kurios vaizdą paverčia tekstu. Du šiame darbe analizuojami vadovėliai („Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017) ir „Learn and speak Lithuanian“ (2020)), turi tik popierines versijas. Dėl šios priežasties, norint ir šiuos vadovėlius įtraukti į tekstyną, jų popierinės versijos turėjo būti rankiniu būdu nuskaitytos optinių simbolių atpažinimo programa. Išbandžiusi keletą skirtingų programų, šio darbo autorė pasirinko naudoti *Iscanner* (versija 5.30) programėlę, nes ji pasirodė patogiau naudoti ir taisyklingiau negu kitos išbandytosios nuskaityti vadovėlių popierines versijas. Pasitelkiant šią programėlę, pirmiausia, vadovėlių „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017) ir „Learn and speak Lithuanian“ popierinės versijos paverstos *pdf* formatu. Galiausiai visų vadovėlių *pdf* variantai buvo konvertuojami iš *pdf* formato į *.txt* formatą, nes tekstynų sudarymo programose galima dirbti tik su tekstiniais (*txt* formato) dokumentais. Šie dokumentai konvertuoti pasitelkiant *AntFileConverter* (versija 2.0.2) programą. Tekstiniai dokumentai (*txt* formato) sukelti į *AntConc* (versija 4.2.4) programą ir joje sudarytas lietuvių K2 vadovėlių tekstynas (žr. 6 pav.).

---

¹¹ Norint sužinoti, kokie tiksliai lietuvių K2 vadovėliai naudojami užsieniečiams skirtuose kursuose, reikėtų atlikti apklausą. To nutarta nedaryti, nes iš universitetų gauti atsakymai ir taip buvo labai išsamūs, juose buvo nurodyta, kiek konkrečiai dėstytojų ir kokius vadovėlius naudoja kursuose tiek kaip pagrindines, tiek kaip pagalbines mokymo(si) priemones.

Darbo autorė lietuvių K2 vadovėlių tekstyną sudarė ir *Sketch Engine* (versija 2.36.5) programa. *Sketch Engine* programoje, priešingai nei *AntConc*, galima pasinaudoti kitais programoje įkeltais tekstynais, kurie gali būti naudojami kaip palyginamieji (angl. *reference corpus*).

6 pav. Bendra informacija apie lietuvių K2 vadovėlių tekstyną *AntConc* programoje

Kaip galima matyti 6 pav., sudaryto tekstyno dydis – 230 731 žodžiai (angl. *tokens* apima visus žodžių pavartojimo atvejus). Nors šis tekstynas nedidelės apimties, tačiau vertinant reikėtų turėti omenyje, kad jis yra specialusis, baigtinis, sudarytas siekiant iširti apibrėžtą konkrečią sritį, tad visiškai pakankamas šiam tyrimui. Be to, pasakytina, kad tekstynas nėra anotuotas. Į tekstyną įtraukti rašytiniai lietuvių K2 vadovėlių tekstai. Dėl šios priežasties pastebėtina, kad jeigu tyrime būtų norima apsiriboti tik tekstyno analize, juo remiantis formuoti hipotezes ir pan., tai iš pradžių tekstyną reikėtų atidžiai susitvarkyti ir pasiruošti duomenų analizei. Kadangi tyrime tekstynas naudotas kaip priemonė, padėjusi pasirinkti, kokią temą analizuoti, kiekvienos konkordanso eilutės peržiūrai ir susitvarkymui nebuvo skiriama itin daug dėmesio.

Sudarius tekstyną *Sketch Engine* programoje ir joje apžvelgus tekstyno reikšminių žodžių sąrašą (palyginamasis tekstynas – *Lithuanian Web Corpus (ltTenTen¹²)*) paaiškėjo, kad lyginant su *Lithuanian Web Corpus (ltTenTen)* tekstynu, K2 vadovėlių tekстыne dažnai pasikartoja šie profesijų pavadinimai: *padavėjas, registrorė, pardavėja, padavėja, dėstytojas, dėstytoja, siuvėjas, vaistininkė, kioskininkė, administratorė*. Tekstyno žodžių sąrašė minimi šie profesijų pavadinimai: *padavėjas, pardavėja, gydytojas, dėstytoja, dėstytojas, sekretorė, pardavėjas, administratorė, gydytoja, šeimininkė (namų / buto šeimininkė), registrorė,*

¹² Prieinamas sketchengine.eu bazėje: <https://www.sketchengine.eu/lttnten-lithuanian-corpus/>. Tekstynas parengtas pagal *TenTen corpora* tekstynų rengimo principus ir sudarytas iš įvairiausiose lietuviškose interneto svetainėse skelbiamų tekstų.

kasininkė. Taigi, remiantis tekstyno duomenimis, nuspręsta tyrime analizuoti lyčių reprezentaciją pagal profesijas.

Tekstynė analizuojamų profesijų sąrašas sudarytas remiantis lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose „Lūžis“ (A1 lygis) (Stumbrienė 2016) ir „Pusiaukelė“ (A2 lygis) (Ramonienė et al. 2016) išskirtais profesijų pavadinimais. Remiantis tekstyno medžiaga, kiekybiškai analizuota vyrų ir moterų reprezentacija pagal išskirtų profesijų dažnumą. Pvz., norint išsiaiškinti, kas pateikiama *AntConc* programoje sudarytame tekstynė apie profesiją *dėstytojas / dėstytoja*, paieškos užklausa buvo pateikiama taip: *dėstytoj**. Naudojant * simbolį, įtraukiamos visos įmanomos šio žodžio formos (žr. 7 pav.). 7 pav. matomos profesijos

Type	Rank	Freq	Range
1 dėstytoja	1	68	6
2 dėstytojas	2	67	6
3 dėstytojau	3	10	5
4 dėstytojos	4	8	4
5 dėstytojai	5	3	2
6 dėstytoju	5	3	2
7 dėstytojoms	7	1	1
8 dėstytoja	7	1	1

2 mot., 1 vyr.

7 pav. Profesijos *dėstytojas / dėstytoja* paieškos užklauso rezultatai *AntConc* programoje

dėstytojas / dėstytoja dažnumas tekstynė apskaičiuotas taip: apskritimu pažymėtų variantų dažnumas traktuotas kaip priskirtinas mot. g., o apskritimu nepažymėtų – vyr. g. Kur buvo sudėtinga nuspręsti, ar tai mot. g., ar vyr. g. forma, atidžiau nagrinėtos pateikiamos profesijos formos konkordanos eilutės. Pvz., peržvelgus 7 pav. matomos formos *dėstytojai* konkordanso eilutes, paaiškėjo, kad dviejose konkordanso eilutėse kalbama apie moterį, o vienoje – apie

vyrą. Profesijų pavadinimų dgs. forma taip pat įtraukta į skaičiavimus. Kur buvo sunku nuspręsti iš konteksto, ar kalbama apie moterį, ar vyrą, tokių atvejų pasirinkta neįtraukti. Pvz., prie profesijos *slaugytojas / slaugytoja* tekstyne pastebėta dgs. kilm. forma, kuri mot. g. ir vyr. g. dgs. sutampa (*slaugytojų*), tad ji į analizę neįtraukta (žr. 8 pav.).

	Type	Rank	Freq	Range
1	slaugytojas	1	12	4
2	slaugytoja	2	9	3
3	slaugytojai	3	2	2
4	slaugytojui	4	1	1
5	slaugytojų	4	1	1

8 pav. Profesijos *slaugytojas / slaugytoja* paieškos užklauso rezultatai AntConc programoje

Šiame magistro darbe tekstynas naudotas kaip priemonė, padėjusi nustatyti, kokių aspektu nagrinėti lyčių reprezentaciją lietuvių K2 vadovėliuose – profesijų.

2.1.2. Turinio analizės metodas

Šiame darbe vadovėliai tirti kokybiniu turinio analizės metodu. Kadangi analizuota lyčių reprezentacija pagal profesijas, pasirinkta plačiau analizuoti 3 lent. pateikiamus vadovėlių skyrius. Šie skyriai pasirinkti kaip labiausiai tinkami kokybinei turinio analizei, nes juose daugiau ar mažiau aptariama profesijų tema. „Sėkmės“ vadovėlio I dalis nėra įtraukta į turinio analizę, nes profesijų tema išsamiau aptariama tik šio vadovėlio II dalyje. Taip pat 3 lent. pateikiami lietuvių K2 vadovėlių pavadinimų trumpiniai, kurie pasitelkiami toliau pristatant kokybinės turinio analizės rezultatus 6, 7 ir 8 lent.

3 lentelė. Analizuoti lietuvių K2 vadovėlių skyriai

„Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017) = AKL	„Learn and speak Lithuanian“ (2020) = LASL	„Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) = NDBLK	„Langas į lietuvių kalbą“ (2021) = LĮLK	„Sėkmės“ II dalis (2021) = S2
IV tema. Žmonės (50–67 p.)	4 skyrius. Graži mūsų šeimynėlė (99–100 p.) 5 skyrius. Darbas ir laisvalaikis (116–142 p.)	2 skyrius. Kaip sekasi? (30–52 p.) 3 skyrius. Čia mano šeima (54–76 p.) 10 skyrius. Ką veiki šiandien? (236–260 p.)	6 pamoka. Ar tu studijuoji, ar tu dirbi? (134–152 p.)	18 skyrius. Kur jūs dirbate? (161–178 p.)

Kokybinė turinio analizė atlikta trimis lygmenimis: žodyno, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų ir užduočių. Tokį skirstymą padiktavo nagrinėti vadovėliai, nes jų skyriuose temos atskleidžiamos pristatant panašaus pobūdžio segmentus. Į tyrimą įtrauktos ir vadovėliuose pateikiamos profesijų iliustracijos, kuriomis remiantis lyčių reprezentacija analizuota kiekybiškai.

2.1.3. Interviu su lietuvių K2 mokytojomis

Kaip jau buvo minėta (žr. 1.6. sk.), XXI a. pr. lyčių reprezentacijos tyrimuose vis dažniau siekiama išsiaiškinti ne tik tai, kas ir kaip vaizduojama K2 vadovėlių tekstuose, bet ir tai, kokias prasmes įgauna tekstai, kai juos pasitelkia mokytojai. Taigi, kokybinių interviu su lietuvių K2 mokytojomis tikslai buvo du: visų pirma, pasitelkus kokybinį pusiau struktūruotą interviu kaip medžiagos rinkimo metodą, siekta išsiaiškinti mokytojų deklaruojamą požiūrį į lyčių reprezentaciją lietuvių K2 vadovėliuose; antra, užsibrėžta sužinoti mokytojų deklaruojamą elgesį (kalbėjimą apie tekstus) susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose.

2.1.3.1. Tyrimo dalyvės

Tiriamųjų ieškota remiantis tikslinės atrankos metodu. Kadangi tyrime analizuojami VU, VDU ir KU naudojami pradedantiesiems skirti lietuvių K2 vadovėliai, siekta paimiti interviu iš tų mokytojų, kurie šiuo metu dirba šiuose universitetuose ir moko užsieniečius lietuvių kalbos A1–A2 lygio kursuose. Šio darbo autorė kreipėsi į 13 mokytojų (iš jų – 1 vyrą). Išsiųstuose kvietimuose dalyvauti tyrime buvo tiesiogiai paminėta, kad bus norima pasikalbėti apie lytį lietuvių K2 vadovėliuose. Tik trys mokytojos sutiko dalyvauti tyrime. Vadinasi, vertinant interviu rezultatus, reikėtų turėti omeny, kad juose atsiskleidžia mokytojų moterų požiūris.

Interviu atlikti 2024 m. kovą nuotoliniu būdu „Microsoft Teams“ platformoje. Vidutinė interviu trukmė – 40 min. Tyrimo dalyvių charakteristikos pateiktos 4 lent. Lentelė sudaryta remiantis tyrimo dalyvių po interviu užpildyta anketa (žr. 3 priedą). Siekiant išlaikyti tyrimo dalyvių konfidencialumą, joms priskirti pseudonimai.

4 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristikos

	Iveta	Laima	Viktorija
Lytis	Moteris	Moteris	Moteris
Amžius	28 m.	39 m.	44 m.
Universitetas	VDU	VU	VU
Lietuvių K2 mokytojos darbo patirtis (metais)	3 m.	11 m.	20 m.
Naudojami vadovėliai	„Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) ir „Sėkmės“ (2021)		

Kaip galima matyti 4 lent., visos tyrimo dalyvės yra moterys. Viena tyrimo dalyvė (Iveta), palyginus su kitomis dalyvėmis (Laima ir Viktorija), yra jaunesnio amžiaus ir tik prieš trejus metus pradėjusi dirbti lietuvių K2 mokytoja. Kitos tyrimo dalyvės turi daug didesnę darbo patirtį šioje srityje. Atlikti interviu ir jų analizės rezultatai atspindi VU ir VDU dirbančių mokytojų požiūrį. Nors dalyvauti interviu taip pat bandyta pritraukti ir KU dirbančius lietuvių K2 mokytojus, nė vienas iš potencialių tyrimo dalyvių į kvietimą neatsiliepė. Visos tyrimo dalyvės kaip pagrindinius pradedantiesiems skirtuose kursuose naudojamus vadovėlius nurodė „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) ir „Sėkmės“ (2021). Per interviu tyrimo dalyvių išsakytos mintys apie lyčių reprezentaciją K2 vadovėliuose grindžiamos jų asmenine patirtimi naudojant šiuos vadovėlius. Remiantis tyrimo dalyvių charakteristikomis galima teigti, kad interviu rezultatuose atsispindi aukštąjį išsilavinimą turinčių ir universitete dirbančių mokytojų moterų požiūris.

2.1.3.2. Interviu eiga

Prieš pradėdant atlikti interviu su tyrimo dalyvėmis, atliktas bandomasis interviu: siekta identifikuoti neaiškias ar tikslintinas klausimų vietas, papildyti interviu scenarijų klausimais ir pan. Galutinis interviu scenarijus pateikiamas 1 priede. Kadangi šiame darbe analizuojama lyčių reprezentacija pagal profesijas, interviu klausimai taip pat buvo labiausiai susiję su profesijų tema. Darant interviu, be pagrindinių tikslų (žr. 2.1.3. posk.), siekta nustatyti problemiškausias su lytimi apskritai susijusias temas vadovėliuose, taip pat ieškota ir to, ką, remiantis mokytojų patirtimi, būtų galima patobulinti atnaujinant esamus vadovėlius ar rengiant naujus.

Interviu pradžioje tyrimo dalyvių paprašyta, kad atsakydamos į klausimus jos remtųsi savo patirtimi dirbant su lietuvių K2 vadovėliais pradedantiesiems. Kaip matyti iš kokybinio pusiau struktūruoto interviu scenarijaus (žr. 1 priedą), klausimai suskirstyti į tris pagrindines

grupės: pirmoji klausimų grupė susijusi su vadovėlių turiniu, žvelgiant iš lyčių reprezentacijos perspektyvos (pvz., mokytojų klausta, kaip, jų manymu, vadovėliuose vaizduojami vyrai ir moterys, kokius vaidmenis jie dažniausiai atlieka ir pan.); po to pereita prie klausimų apie tai, kaip pamokose kalbama apie vadovėliuose pateikiamus tekstus (pvz., klausta, kaip tyrimo dalyvės elgiasi susidūrusios su lyčių stereotipais vadovėliuose ir pan.); o interviu pabaigoje aptartas mokytojų profesinis tobulėjimas su lytimi susijusiais klausimais mokant kalbos, taip pat aptarta, kas lyties aspektu vadovėliuose galėtų būti tobulintina. Kadangi šiame tyrime analizuojama lyčių reprezentacija profesijų atžvilgiu, atliekant interviu tikslingai bandyta kiekvieną klausimą kreipti link šios temos. Siekiant paskatinti mokytojas kalbėti profesijų tema, joms buvo rodomos skirtingų profesijų iliustracijos, surinktos iš įvairių vadovėlių (žr. 2 priedą). Svarbu paminėti, kad tyrimo dalyvės pirmos ir savo iniciatyva profesijų temą įvardijo kaip vieną iš problematiškiausių lietuvių K2 vadovėliuose, tad šio darbo autorei neteko mokytojų kaip nors nenatūraliai skatinti kalbėti šia tema.

2.1.3.3. Interviu duomenų apdorojimas

Interviu išrašyti taikant atrankinį transkribavimą, t. y. išrašant tik tyrimui aktualias vietas. Interviu transkripcija atlikta *otranscribe.com*¹³ svetainėje. Interviu transkripcijos paaiškinimus žr. 4 priede. Interviu apdoroti *NVivo 14* (versija 14.23.2) programa. Duomenys buvo analizuojami pasitelkiant tradicinį teminės analizės metodą (Braun & Clarke 2006). Pastarojo analizės etapai remiasi duomenų kodavimu pagal dominančius nagrinėjamos temos aspektus, ryšio tarp atskirų kodų ieškojimu, iš to kylančių temų kūrimu, jų peržiūrėjimu ir apibrėžimu.

---

¹³ Prieiga internetu: <<https://otranscribe.com/>>.

2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

2.2.1. Kiekybinė lyčių reprezentacija pagal profesijas tekстыne

Pirmas šio darbo analizės sluoksnius – kiekybinė lyčių reprezentacija pagal profesijas lietuvių K2 vadovėlių tekстыne. Vertinant tekстыne pateikiamus duomenis apie vyr. g. ir mot. g. formomis išreikštą profesijų dažnumą, reikėtų turėti omenyje lietuvių kalbos specifiką. Lietuvių kalboje vartojama apibendrinta vyr. g. forma, kuri pasitelkiama, kai kalbama apie moteris ir vyrus bendrai (žr. plačiau 1.2. sk.).

5 lent. pateikiama 50 profesijų pavadinimų formų dažnumas susidarytame tekстыne. 5 lent. juodai paryškintos tos profesijos, kurių vyr. g. formos pasitaiko daug dažniau negu mot. g. formos. Kaip galima pastebėti, iš viso tokių profesijų yra 39 (pvz., *gydytojas*, *padavėjas*, *direktorius*, *vairuotojas* ir pan.). Tokių profesijų, kurių dominuoja mot. g. forma, užfiksuota tik 5 (*pardavėja*, *dėstytoja*, *sekretorė*, *administratorė*, *namų šeimininkė*). Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad kai kurių vyr. g. ir mot. g. profesijų formų dažnumo skirtumas nedidelis, pvz., profesijos *dėstytojas* / *dėstytoja* formos paminėtos atitinkamai 81 (vyr. g.) ir 83 (mot. g.) kartus. Tačiau taip pat tekстыno duomenys rodo ir tai, kad kai kurių profesijų vyr. g. ir mot. g. formų dažnumas išties labai skiriasi, pvz., *gydytojas* minimas 160 kartų, o *gydytoja* – tik 42, *direktorius* minimas 53 kartus, o *direktorė* – 16. Be to, 6 profesijos (*advokatas* / *advokatė*, *diplomatas* / *diplomatė*, *jūrininkas* / *jūrininkė*, *lakūnas* / *lakūnė*, *tarnautojas* / *tarnautoja*) minimos vos po vieną kartą tiek vyr. g., tiek mot. g. formomis.

5 lentelė. Profesijų vyr.g. ir mot. g. formų dažnumas K2 vadovėlių tekстыne

Eilės nr.	Profesija / užsiėmimas	Vyr. g.	Mot. g.
1.	administratorius / administratorė	37	45
2.	advokatas / advokatė	1	1
3.	aktorius / aktorė	34	7
4.	ambasadorius / ambasadorė	1	1
5.	architektas / architektė	9	2
6.	buhalteris / buhalterė	9	1
7.	dailininkas / dailininkė	22	7
8.	dainininkas / dainininkė	11	8
9.	darbininkas / darbininkė	4	1
10.	darbuotojas / darbuotoja	34	27
11.	dėstytojas / dėstytoja	81	83
12.	diplomatas / diplomatė	1	1
13.	direktorius / direktorė	53	16
14.	ekonomistas / ekonomistė	5	4
15.	fotografas / fotografė	1	1
16.	gaisrininkas / gaisrininkė	3	0
17.	gydytojas / gydytoja	160	42
18.	inžinierius / inžinierė	17	4

19.	IT specialistas / IT specialistė	4	2
20.	jūrininkas / jūrininkė	1	1
21.	kirpėjas / kirpėja	15	3
22.	lakūnas / lakūnė	1	1
23.	mokytojas / mokytoja	34	14
24.	mokslininkas / mokslininkė	6	1
25.	muzikantas / muzikantė	18	7
26.	odontologas / odontologė	18	6
27.	padavėjas / padavėja	119	48
28.	pardavėjas / pardavėja	51	101
29.	policininkas / policininkė	10	3
30.	profesorius / profesorė	32	4
31.	programuotojas / programuotoja	5	0
32.	rašytojas / rašytoja	7	0
33.	režisierius / režisierė	10	3
34.	sekretorius / sekretorė	11	55
35.	siuvėjas / siuvėja	17	8
36.	slaugytojas / slaugytoja	15	9
37.	sportininkas / sportininkė	4	1
38.	statybininkas / statybininkė	9	1
39.	namų šeimininkas / namų šeimininkė ¹⁴	1	9
40.	šokėjas / šokėja	5	2
41.	tarnautojas / tarnautoja	1	1
42.	teisininkas / teisininkė	17	4
43.	ūkininkas / ūkininkė	12	2
44.	vadybininkas / vadybininkė	38	11
45.	vairuotojas / vairuotoja	48	6
46.	valytojas / valytoja	4	2
47.	verslininkas / verslininkė	21	5
48.	vertėjas / vertėja	9	4
49.	virėjas / virėja	5	1
50.	žurnalistas / žurnalistė	21	4

Atkreiptinas dėmesys į profesijos *namų šeimininkas / namų šeimininkė* atvejį. *Namų šeimininkės* profesija dažnai patenka prie profesijų pavadinimų tiek lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose (Stumbrienė 2016; Ramonienė et al 2016), tiek vadovėliuose. Lietuvių kalboje nėra *namų šeimininkės* atitikmens vyr. lyties asmeniui apibūdinti, priešingai nei, pvz., suomių kalboje (plg. suom. *kotiäiti* (*koti* – „namai“, *äiti* – „mama“) – „namų šeimininkė“, suom. *koti-isä* (*koti* – „namai“, *isä* – „tėtis“) – vyr. g. atitikmuo). Remiantis Bendrinės lietuvių kalbos žodynu¹⁵, lietuvių kalboje *namų šeimininkas* nevartojamas profesijai nusakyti. Apskritai, *šeimininkas* reikšmė apibrėžiama kaip „šeimos, namų galva, savininkas, kas tvarko,

¹⁴ K2 tekстыne paieškos užklausa šiuo atveju buvo pateikiama kaip *šeiminink**, o ne *namų šeiminink**, nes *AntConc* programa, kurioje buvo sudarytas tekstynas, tokios paieškos užklauso, susidedančios iš dviejų žodžių, negali įvykdyti. 5 lent. pateikiami rezultatai apima tas *namų šeimininko* reikšmes, kurios vartojamos kaip *namų šeimininkės* vyr. g. atitikmuo, t. y. ne „buto, namo ar ūkio savininko“ reikšmė. Šioje lentelėje taip pat pateikiami tik tie *namų šeimininkės* pavartojimo atvejai, kurie vartojami kaip „moteris, kuri dirba savo šeimai namuose“ reikšmė.

¹⁵<https://ekalba.lt/paieska/detalioji/?paieska=%C5%A1eiminkas&isteklius=0a6409e6-701f-18ab-8170-20311dec0055&p=1&d=50&i=5a68db45-4829-4e89-83f2-62ed0934d662>

<žiūrėta 2024-02-01>.

valdo ką, rūpinasi kuo ir pan.“ Taip pat ir tekstyne *šeimininkas* daugiausia vartojamas „buto savininko“ reikšme, kaip šeimos, ūkio galva. Iš viso tekstyne *šeimininkas / šeimininkė* pavartotas atitinkamai 24 kartus (vyr. g.) ir 33 (mot. g.), iš kurių, kaip galima konstatuoti žiūrint į 5 lent., *namų šeimininko* reikšme pavartotas tik 1 kartą pristatant profesijų pavadinimus, o *namų šeimininkės* reikšme – 9 kartus. Peržiūrėjus *šeimininkės* konkordanso eilutes, pastebima, jog daugelyje pavyzdžių *šeimininkė* vartojama junginyje *buto šeimininkė*, kai turima galvoje buto savininkė, tačiau, kaip matyti tekstyne, tokie pavyzdžiai susitelkę tik keliuose vadovėlių tekstuose. *Namų šeimininkė* vartojama tokiuose pavyzdžiuose kaip šis: *Medis turi šakų, ir šakotis turi šakų. Tik reta šeimininkė moka jį iškepti* („Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020: 128)). *Namų šeimininkės / namų šeimininko* kaip tam tikros profesijos problematika plačiau nagrinėjama aptariant interviu rezultatus (žr. 2.2.3. posk.).

Remiantis tekstyno duomenimis (žr. 5 lent.), duomenys apie kai kurias profesijas gali kelti abejonių, pvz., švietimo srities profesijos (*mokytojas / mokytoja, dėstytojas / dėstytoja, profesorius / profesore*). Tekstyno duomenys liudija, kad šių profesijų vyr. g. formos dažnesnės lietuvių K2 vadovėliuose nei mot. g., tačiau remiantis Oficialiosios statistikos portalo duomenimis (2023)¹⁶, tokiose profesijose yra daugiau moterų nei vyrų, tad atsižvelgiant į tai, galima būtų tikėtis, kad švietimo profesijose tai taip pat atsispindėtų. Tačiau vertinant tokio pobūdžio duomenis, svarbu turėti mintyje ir vyr. g. formos vartojimą apibendrinta reikšme, pvz., profesijos *mokytojas / mokytoja* atveju (žr. 1.2. sk.).

Išanalizavus kiekybinius tekstyno duomenis, galima teigti, kad lietuvių K2 vadovėliuose vyr. g. profesijų pavadinimai, lyginant su tais pačiais mot. g. profesijų pavadinimais, pasitaiko neproporcingai dažnai. Mot. g. profesijų pavadinimai dominuoja tik 5 profesijose: *pardavėja, dėstytoja, sekretorė, administratorė, namų šeimininkė*. Tokie rezultatai dera su kitais panašaus pobūdžio K2 vadovėlių tekstyno tyrimų rezultatais (plg., pvz., Klein 2019; Norberg ir Nordlund 2022, žr. plačiau 1.6. sk.) – kitų tyrėjų taip pat buvo pastebėta kiekybiškai neproporcinga lyčių reprezentacija vadovėliuose.

2.2.2. Kokybinės vadovėlių turinio analizės rezultatai

Kaip jau rašyta 2.1.2 posk., kokybinė turinio analizė atlikta žodyno, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų ir užduočių lygmenimis. Analizės rezultatai paeiliui aptariami 2.2.2.1., 2.2.2.2. ir 2.2.2.3. poskyriuose. Rezultatai susisteminti 6, 7 ir 8 lent. Į šias lenteles

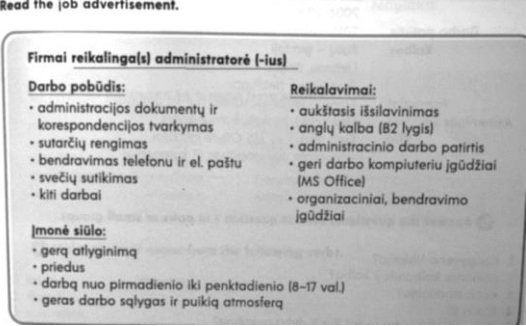
¹⁶ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=d9193ca6-fdb6-479f-8d73-d996b7842426#/> <žiūrėta 2024-04-01>.

įtraukta tai, kas vadovėliuose tendencingai pasikartoja. Į lenteles įtraukti ne visi, o tik iliustratyviausi pavyzdžiai. Atliekant kokybinę turinio analizę, vadovautasi ankstesniuose tyrimuose nagrinėtomis kategorijomis (žr. plačiau 1.6. sk. 1 lent.). Vadovėlių turinys vertintas atsižvelgiant į 1.4. sk. apžvelgtas rekomendacijas vadovėliams. Remiantis tuo, 6, 7 ir 8 lent. išskirti profesijų temos tobulintini ir palaikytini aspektai. Taip pat 2.2.2.4. poskyriuje aptariami kiekybiniai vizualinės lyčių reprezentacijos profesijų temoje rezultatai.

2.2.2.1. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: žodyno lygmuo

Žodyno lygmenyje susitelkiama ties vadovėliuose išskirtais profesijų pavadinimais ir jų kalbine raiška, t. y. ar profesijų pavadinimai pateikiami nurodant abiejų giminių formas, ar tokio nuoseklumo laikomasi mokiniams pristatant žodyną. 6 lent. pateikiami susisteminti rezultatai.

6 lentelė. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: žodyno lygmens pavyzdžiai

Profesijos: tai, kas tobulintina	Profesijos: tai, kas palaikytina
<p><u>1. Nesilaikoma nuoseklumo vyr. g. ir mot. g. profesijų pavadinimuose:</u></p> <p>LASL (2020: 123): Vadovėlio kitose vietose (pvz., pristatant naują žodyną) pirmiausia rašoma vyr. g. forma, o po to pateikiama mot. g. forma, tačiau šiame darbo skelbime pasirinkta priešinga tvarka. Taip pat toliau vadovėlyje pateikiamas moters, kuri kandidatuoja į šią <i>administratoriaus / administratorės</i> poziciją, gyvenimo aprašymas.</p> 	<p><u>1. Laikomasi nuoseklumo vyr. g. ir mot. g. profesijų pavadinimuose:</u></p> <p>AKL (2017): Pvz., <i>gaisrininkas, -ė</i></p> <p>LASL (2020): Pvz., <i>mokytojas, -a</i></p> <p>NDBLK (2020): Pvz., <i>policininkas, policininkė</i></p> <p>LĮLK (2021): Pvz., <i>vadybininkas, -ė</i></p> <p>S2 (2021): Pvz., <i>gydytojas, gydytoja</i></p> <p><u>2. Įtraukiamos tos sritis, kur esama mažiau moterų profesionalių:</u></p> <p>S2 (2021: 166): <u>IT (informacinių technologijų) specialistas, specialistė – IT specialist</u></p>

LĮLK (2021: 134):

aktorius, -ė – *actor, actress*
inžinierius, -ė – *engineer*
socialinis darbuotojas, socialinė
darbuotoja – *social worker*
IT (informacinių technologijų)
specialistas – *IT specialist*
pensininkas, -ė – *pensioner*
namų šeimininkė – *house wife*

Išnagrinėjus vadovėliuose pateikiamus profesijų pavadinimus, pastebėtina, kad vadovėliuose pateikiamos bazinės profesijos. Kitaip tariant, vadovėliuose atsižvelgiama į lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose siūlomus pagrindinius profesijų pavadinimus (Stumbrienė 2016; Ramonienė et al 2016). Diskutuotinas tik *namų šeimininkės* kaip profesijos išskyrimas vadovėliuose. Vienuose, pvz., „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), „Langas į lietuvių kalbą“ (2021), *namų šeimininkė* įdėta prie profesijų pavadinimų, o kituose vadovėliuose – ne. Taip pat jeigu *namų šeimininkė* išskiriama prie profesijų pavadinimų, nėra pateikiamas vyr. g. atitikmuo, kaip tai yra daroma su kitais kitų profesijų pavadinimais. *Namų šeimininkės / namų šeimininko* kaip profesijos išskyrimo problematiškumą interviu metu įvardijo ir lietuvių K2 mokytojos (žr. plačiau 2.2.3.1 posk. 6, 8 pvz.). Kaip pastebėta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos išleistoje „Vadovėlių ir kitų mokymo (-si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalgoje“ (2019: 34), *namų šeimininkės* įterpimas tarp kitų profesijų pavadinimų tik su mot. g. galūne pabrėžia, kad ši veikla – moterų prerogatyva.

Atlikus žodyno lygmens analizę, pastebėta, kad vadovėliuose yra vietų, kuriuose nesilaikoma nuoseklumo pateikiant mot. g. ir vyr. g. profesijų pavadinimus. Pvz., įdėta tik vienos ar kitos giminės profesijos pavadinimas (*IT specialistas* ir *namų šeimininkė*). Pasakytina, kad tokie atvejai yra gana reti, kai kuriais vien vyr. g. ar vien mot. g. formos nurodymas galėtų būti traktuojamas kaip korektūros klaida, o ne sąmoningas vienos ar kitos formos praleidimas. Be to, reikia pripažinti, kad vadovėliuose pristatant profesijų pavadinimus beveik visais atvejais nurodomos abiejų giminių formos.

2.2.2.2. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų lygmuo

Šiame skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų lygmenyje aptariamas vadovėliuose pateikiamų ilgesnių pasakojimų, dialogų turinys. Taip pat atliekant šios lygmens analizę buvo siek tiek atsižvelgiama ir į užduočių pavidalu pateikiamų tekstų turinį – tik labiau akcentuojant turinį, o ne užduočių funkciją, jų formuluotes (plg. 2.2.3.3. posk.). Skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų lygmens analizės rezultatai pateikiami 7 lent.

Atlikus analizę, pastebėti keli probleminiai dalykai. Susidaro įspūdis, kad vadovėliuose vyrai per dažnai minimi „vyriškose“, o moterys – „moteriškose“ profesijose. Vyrų atveju toks perteklinis minėjimas susijęs su *gydytojo* profesija, moterų atveju – *sekretorės / administratorės*, ypač dialoguose. Toks perteklinis vyrų ir moterų vaizdavimas tose pačiose profesijose ilgainiui gali sudaryti ar sustiprinti įspūdį ir nusistovėjusį įsitikinimą, kad vyrams tinkamos vienos (labiau prestižinės), o moterims – kitos (mažiau prestižinės) profesijos. Taip pat analizės rezultatai rodo, kad pasikartoja daug dirbančio ir mažai laiko su šeima praleidžiančio vyro motyvas, o moters nevengiama vaizduoti *namų šeimininkės* vaidmenyje, išryškinant, kad *namų šeimininkė* – tai moteris, kuri niekur nedirba, prižiūri namus ir augina vaikus. Šiuos pasikartojančius motyvus apie vyrus ir moteris taip pat pastebėjo ir lietuvių K2 mokytojos per interviu (žr. plačiau 2.2.3.1. posk. 2, 6, 7 pvz.).

7 lentelė. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų lygmens pavyzdžiai

Profesijos: tai, kas tobulintina	Profesijos: tai, kas palaikytina
<p><u>1. Perteklinis vyrų minėjimas „vyriškose“ profesijose, ypač gydytojo:</u> AKL (2017: 60): <i>Dėdė Sigitas yra gydytojas. Jis dirba ligoninėje Palangoje. Jo darbas labai sunkus, jis yra chirurgas.</i></p> <p><u>2. Perteklinis moterų minėjimas „moteriškose“ profesijose, ypač administratorės / sekretorės, mokytojos:</u> NDBLK (2020: 237):</p>	<p><u>1. Moterys minimos „vyriškose“ profesijose:</u> AKL (2017: 63): <i>Ji yra ne tik puiki dainininkė, bet ir leidyklos „Dominicus Litanus“ ir kino studijos „A propos“ direktorė.</i></p> <p><u>2. Vyrai minimi „moteriškose“ profesijose:</u> LĮLK (2021: 141): <i>Mano draugas yra mokytojas, draugė yra aktorė, o tavo?</i> AKL 2017: 64: <i>Sūnus Jonas yra dailininkas. <...> ir dirba mokytoju mokykloje.</i></p> <p><u>3. Išlaikoma įvairovė / proporcingas vyrų ir moterų vaizdavimas profesijose:</u></p>

Klientas: Laba diena. Čia Petras Bilūnas iš Sveikatos ministerijos.

Sekretorė: Norėčiau pasikalbėti su vedėja. Vedėjos dabar nėra. Ji komandiruotėje. Prašom paskambinti rytoj – ji jau bus darbe. O gal jūs norėtumėte, kad aš jai ką nors perduočiau?

Klientas: Taip. Prašom priminti vedėjai, kad rytoj, penkioliktą valandą, ministerijoje posėdis.

Sekretorė: Būtinai perduosiu.

Klientas: Prašom pasakyti, kada prasideda lietuvių kalbos kursai užsieniečiams?

Administratorė: Kursai prasideda sausio penktą dieną ir trunka dvi savaites.

Klientas: Iki sausio aštuonioliktos?

Administratorė: Ne, šeštadienį ir sekmadienį nesimokysite. Kursai baigiasi sausio šešioliktą dieną.

NDBLK (2020: 237):

Klientė: Norėčiau išsiųsti į Ameriką šį suvenyrą.
Pašto darbuotojas: Taip, prašom. Tik turiu pagalvoti, kaip geriau jį supakuoti.
Klientė: Taip, būkit malonus. Sakykite, o per kiek laiko siuntinys nueis į Ameriką? Labai norėčiau, kad iki Kalėdų mano draugė jį gautų.
Pašto darbuotojas: Per dvi savaites.

Klientas: Laba diena. Gal turite atvirukų su Vilniaus vaizdais?
Pašto darbuotoja (1): Taip, yra, bet prašom nueiti prie kito langelio.
***

Klientas: Laba diena. Norėčiau nusipirkti atvirukų su Vilniaus vaizdais.

Pašto darbuotoja (2): Prašom pažiūrėti. Šie, su pilimi, yra po eurą, o tie, su senamiesčiu, – po pusantro euro. Kurių norėtumėte?

Klientas: Prašom duoti tris tokius ir tris tokius. Sakykite, o kur aš galėčiau nusipirkti įvairesnių atvirukų: su universitetu, naujais Vilniaus rajonais?

Pašto darbuotoja (2): Siūlyčiau jums nueiti į centrinę knygyną.

Klientas: Labai ačiū. Dar prašom man duoti šešis vokus ir šešis pašt ženklus siųsti laiškam į užsienį.

S2 (2021: 163):

2.

Sekretorė: Įmonė „Ledas“. Laba diena.
Kolega: Laba diena. Ar direktorė yra?
Sekretorė: Dabar direktorės nėra. Gal aš galiu padėti?
Kolega: Gal galėtumėte perduoti direktorei, kad susitikimas su teisininkais bus antradienį trečią valandą.
Sekretorė: Ačiū už informaciją. Būtinai perduosiu. Viso gero.
Kolega: Viso gero.

3.

Darbuotojas: Atsiprašau, ar yra vadybininkas Tomas?
Sekretorė: Ne, jis komandiruotėje. Bus trečiadienį.
Darbuotojas: Ar galiu ateiti trečiadienį dešimtą valandą?
Sekretorė: Taip, žinoma.

4.

Bendradarbis: Norėčiau paklausti, kur yra personalo skyrius?
Bendradarbis: Antrame aukšte, trisdešimt pirmas kabinetas.
Bendradarbis: Ačiū.
Bendradarbis: Prašom.

5.

Tomas: Atsiprašau, ar galite padėti?
Sekretorė: Taip, žinoma. Kas atsitiko?
Tomas: Spausdintuvas neveikia. Kur galiu išspausdinti dokumentus?
Sekretorė: Duokite man, aš išspausdinsiu. Kiek kopijų reikia?
Tomas: Dviejų. Labai jums ačiū.
Sekretorė: Nėra už ką.

3. Daug ir sunkiai už namų ribų dirbančio vyro motyvas:

AKL (2017: 60):

Vaidos vyras Giedrius yra inžinierius, dirba jūrų uoste. Kartais jis dirba netgi savaitgaliais. Bet Giedrius yra stiprus vyras. Jis labai myli savo šeimą, todėl dirba labai daug.

NDBLK (2020: 75):

Jis gydytojas, dirba ligoninėje. Jo niekada nėra namie. Tėvelis visada skuba pas ligonius. Kartais jis dirba net šeštadienį ir sekmadienį.

4. Moteris – namų šeimininkė:

NDBLK (2020: 75):

<p><i>Mano mama – vertėja. Ji verčia iš ispanų kalbos į lietuvių kalbą. Dabar mama prie knygų sėdi nedaug, nes mano broliukas Linas dar labai mažas.</i></p>	
--	--

AKL (2017: 60):

Į mano tetą labai panaši jos duktė Vaida. Ji yra mokytoja. Dabar Vaida yra mama, todėl niekur nedirba.

Kita vertus, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų analizės rezultatai rodo, kad tiek moterys, tiek vyrai minimi ir jiems netipinėse profesijose, kur statistiškai dominuoja priešinga lytis. Taip pat ypač dialoguose pastebimas dėsningumas ir siekis išlaikyti proporcingą vyrų ir moterų vaizdavimą tam tikrose profesijose. Pvz., 7 lent. pateikiame 3 pavyzdys dešinėje pusėje matyti, kaip viename dialoge kalbasi *klientė ir pašto darbuotojas*, o šalia pateiktame kitame dialoge – jau *klientas ir darbuotoja*.

2.2.2.3. Lyčių reprezentacija profesijų temoje: užduočių lygmuo

Užduočių lygmuo apima įvairaus tipo užduotis: potekstines, gramatikos, žodyno ir pan. Atlikus užduočių lygmens analizę (8 lent.), konstatuotina, kad vadovėliuose yra tokių užduočių, kurių formulotės dviprasmiškos. Pvz., „*Taisyklingai perskaitykite vyrų ir moterų profesijų pavadinimus*“. Tokia formulotė gali signalizuoti, kad pateikti profesijų pavadinimai jau savaime yra tik „vyriški“ ar tik „moteriški“. Taip pat pastebėta, kad vien vyr. g. ar vien mot. g. formų vartojimas užduotyse gali nejučia formuoti ir / ar stiprinti stereotipinį mąstymą, kad vienos profesijos (pvz., *valytojas / valytoja, administratorius / administratorė*) labiau būdingos moterims, o kitos – pvz., *gydytojas / gydytoja, profesorius / profesorė* – vyrams. Taip pat vadovėliuose pateikiamos ir tokios užduotys, kuriose prašoma priskirti tam tikras būdo ar fizines savybes skirtingų profesijų atstovams. Nors tokio pobūdžio užduotis (žr. 8 lent. paskutinis pvz. kairėje) priskirta prie problemišku pavyzdžių, tokią užduotį galima vertinti iš skirtingų perspektyvų: viena vertus, interpretuoti kaip probleminę, nes mokiniai skatinami priskirti tam tikras iš anksto numatytas savybes, komentuojančias fizinę išvaizdą ar charakterio bruožus; kita vertus, šią užduotį galima panaudoti diskusijai pamokos metu, jei ji, pvz., būtų pateikta į aukštesnio kalbos mokėjimo lygio ugdymą orientuotame vadovėlyje. Lietuvių K2 mokytojos per interviu pripažino taip ir darančios su tokiomis užduotimis, kurios, jų manymu, skatina stereotipinį mąstymą (žr. plačiau 2.3.2. posk. 13 pvz.).

Profesijos: tai, kas tobulintina	Profesijos: tai, kas palaikytina														
<p>1. Dviprasmiškos užduočių formuluotės:</p> <p>AKL (2017: 58):</p> <p>23. Taisyklingai perskaitykite vyrų ir moterų profesijų pavadinimus.</p> <p style="text-align: center;">Profesija / specialybė</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td style="width: 50%;"> <p>Gydytojas, -a</p> </td> <td style="width: 50%;"> <p>Slaugytojas, -a</p> </td> </tr> </table> <p>2. Formuoja stereotipinį mąstymą:</p> <p>AKL (2017: 60):</p> <p>26. Parašykite, kas kur dirba.</p> <p>Virėjas dirba..... Vadybininkas dirba ..... Kirpėjas dirba ..... Teisėjas dirba (teismas) ..... Banko darbuotojas dirba..... Psichologas dirba ..... Valytoja dirba ..... Ūkininkas dirba (ferma).....</p> <p>AKL (2017: 66) (užduotyje prašoma apibūdinti, kokie yra šie žmonės ir daiktai):</p> <p>Kokie yra?</p> <p>Vaikai ..... Broliai ..... Vyrai ..... Profesoriai ..... Tėvai ..... Draugai .....</p> <p>Kokios yra?</p> <p>Seserys ..... Merginos ..... Studentės ..... Administratorės ..... Ligoninės .....</p> <p>AKL (2017: 59):</p>	<p>Gydytojas, -a</p> 	<p>Slaugytojas, -a</p> 	<p>1. Suteikiančios laisvę pasirinkti užduotys:</p> <p>S2 (2021: 171):</p> <p>4. Pabaikite rašyti žodį.</p> <table style="width: 100%;"> <tr> <td>gydytojas</td> <td>koman.....</td> </tr> <tr> <td>slaug.....</td> <td>.....kimas</td> </tr> <tr> <td>.....tektas</td> <td>direk.....</td> </tr> <tr> <td>kirp.....</td> <td>.....dintuvas</td> </tr> <tr> <td>.....mentas</td> <td>buhal.....</td> </tr> <tr> <td>darbuo.....</td> <td>.....onė</td> </tr> </table> <p>AKL (2017: 66) (užduotyje prašoma sudaryti sakinius):</p> <p>..... 6) Vyras, teta, būti, inžinierius. Ji, dirbti, gamykla. .....</p> <p>2. Skatinančios kvestionuoti / permąstyti stereotipus:</p> <p>AKL (2017: 52) (užduotis po dialogo, kuriame dvi merginos kalbasi apie šeimą):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kokia yra Miglės / Aurelijos šeima? 2. Kiek seserų ir brolių turi Miglė / Aurelija? 3. Ar Aurelija turi močiutę? 4. Kur gyvena Aurelijos pusseserės? 5. Kodėl Miglė yra teta? 6. Kiek metų brolio sūnui? 7. Ar Aurelija turi vaikiną? 8. Kokios šeimos nori Aurelija? Kaip jūs manote – kodėl? <p>NDBLK (2020: 244) (tėtis dirba namuose)</p> <p>Įrašykite tinkamą veiksmažodį.</p> <p style="text-align: center;"><i>Viktorijos rytas</i></p> <p>Viktorija paprastai keliasi šeštą valandą. .... kavos, geria ją, tada eina į vonią. Ten ji ..... , ...</p> <p>Apie pusę septintos ji ..... savo vyrą. Jis įsijungia radiją ir ..... žinių. Po to jis ..... , atsidaro langą ir .....</p> <p>Tada jis eina į vonią, ... ir garsiai dainuoja. Jam labai patinka dainuoti vonioje. Kai jis ..... barzdą, vonioje užtrunka ilgiau. Tada prie vonios durų – eilė. Vaikams taip pat reikia ..... ir .....</p> <p>Stotelėje Viktorija laukia autobuso ir visada ..... , nes kartais jos autobusas nuvažiuoja anksčiau ir jai reikia laukti kito. Tada ji vėluoja į darbą. Kai ji pavėluoja, jai atrodo, kad viršininė pikta žiūri į ją. Tada visą dieną viskas blogai ..... . Jeigu Viktorija laiku atvažiuoja į darbą, labai ..... Ir viršininė tada .....</p> <p>Vaikai taip pat ..... nevēluoti.</p> <p>Viktorijos vyras ..... , kad jam nereikia niekur skubėti. Jis dirba namuose. Jis – rašytojas.</p>	gydytojas	koman.....	slaug.....	.....kimas	.....tektas	direk.....	kirp.....	.....dintuvas	.....mentas	buhal.....	darbuo.....	.....onė
<p>Gydytojas, -a</p> 	<p>Slaugytojas, -a</p> 														
gydytojas	koman.....														
slaug.....	.....kimas														
.....tektas	direk.....														
kirp.....	.....dintuvas														
.....mentas	buhal.....														
darbuo.....	.....onė														

24. Apibūdinkite šių profesijų žmones, vartodami šiuos žodžius:
linksmas, protingas, teisingas, įdomus, kvailas, stiprus, darbštus, greitas, lėtas, sveikas, gražus, nuobodus, laimingas, piktas, geras, rimtas, kruopštus, talentingas, atsargus, sąžiningas, garbingas, lėtas.

Pavyzdžiui:
KOKS TURI BŪTI POLICININKAS?
KOKS NETURI BŪTI POLICININKAS?
 Aš manau¹, kad policininkas turi būti .....
 Bet jis neturi būti .....

Būtina pabrėžti, kad daugybėje užduočių lyties aspektas yra apmąstytas – ką ir liudija jų turinys. Pvz., nevengiama atviro tipo užduočių, užduočių su keliais galimais teisingais variantais (kur tinka tiek mot. g. forma, tiek vyr. g. forma). Potekstinėse užduotyse, nors vadovėliai skirti žemesnio kalbos mokėjimo lygio studentams, vis vien pateikiama diskusinių klausimų, į kuriuos tiek mokytojai, tiek mokiniai turi galimybę reaguoti ir pasisakyti. Užduotyse pasitaiko ir netipinių moterų bei vyrų reprezentacijos atvejų, kalbant apie profesijas. Pvz., tėtis pristatomas kaip dirbantis namuose, moteris minima kaip *inžinierė*. Vis dėlto tokie atvejai reti.

Taigi, atlikus kokybinę turinio analizę žodyno, skaitymą įgūdžiams lavinti skirtų tekstų ir užduočių lygmenimis, galima prieiti prie išvados, kad gauti rezultatai nėra vienakrypčiai. Viena vertus, jie rodo, kad vadovėliuose, kalbant apie profesijas, moterys ir vyrai reprezentuojami stereotipiškai ir nelygiavertiškai, tačiau kita vertus, taip pat pastebimas lyčiai jautrus profesijų žodynas, moterų ir vyrų vaizdavimas jiems netipinėse profesijose, užduotys, skatinančios (kiek leidžia mokinių kalbos mokėjimo lygis) apmąstyti su lytimi ir profesijų tema, moters ir vyro vaidmenimis susijusius klausimus.

2.2.2.4. Vizualinė lyčių reprezentacija profesijų temoje

9 lent. pateikiama kiekybinė lyčių reprezentacija profesijų iliustracijose. Kaip galima pastebėti, 9 lent. pristatomos vadovėliuose „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017),

„Learn and speak Lithuanian“ (2020), „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) ir „Langas į lietuvių kalbą“ (2021) išskirtos profesijų iliustracijos pagal iliustracijoje vaizduojamų veikėjų lytį. Vadovėlis „Sėkmės“ (2021) į 9 lent. nėra įtrauktas, nes jame profesijų pavadinimai pristatomi ne vizualine išraiška, o juos pateikiant sąrašu. Taip pat minėtina, kad į 9 lent. neįtraukiami vadovėliuose profesijų iliustracijomis pristatomi tokie pavadinimai kaip *darbuotojas, darbininkas, pensininkas, bedarbis* ir pan., nes jie, nors vadovėliuose dažnai pateikiami pristatant profesijų temą, vis dėlto labiau laikytini bendrais asmenų, o ne profesijų, pavadinimais.

9 lent. pateikiamas profesijų iliustracijų skirstymas pagal jose vaizduojamo žmogaus lytį atliktas remiantis biologinės lyties samprata (žr. 1.1. sk.). Kitaip tariant, V (V = vyras) ar M (M = moteris) raidės pažymėtos prie tų profesijų iliustracijų, kuriose, remiantis asmenų fiziniiais bruožais, vaizduojami vyrai arba moterys. Tos profesijų iliustracijos, į kurias žvelgiant buvo sunku tiksliai nusakyti lytį pagal fizinius bruožus, nerealistišką (netikrovišką) vaizdavimą ir pan., pažymėtos raidžių kombinacija SP (SP = sunku pasakyti).

9 lentelė. Kiekybinė lyčių reprezentacija profesijų iliustracijose lietuvių K2 vadovėliuose (profesijų pavadinimai pateikiami pagal abėcėlę). M = moteris, V = vyras, MV = moteris ir vyras, N = nepateikta (vadovėlyje nėra išskirta), SP = sunku pasakyti

Profesija	AKL (2017)	LASL (2020)	NDBLK (2020)	LĮLK (2021)
administratorius / administratorė	N	M	N	N
aktorius / aktorė	SP	V	SP	M
architektas / architektė	V	N	N	N
dailininkas / dailininkė	M	N	V	V
dainininkas / dainininkė	M	N	SP	M
dėstytojas / dėstytoja	N	V	M	V
fotografas / fotografė	N	N	SP	
gaisrininkas / gaisrininkė	SP	N	N	N
gydytojas / gydytoja	V	M	V	V
inžinierius / inžinierė	V	V	N	N
kirpėjas / kirpėja	V	V	V	N
mokytojas / mokytoja ¹⁷	M	M	M	M
mokslininkas / mokslininkė	V	N	V	N

¹⁷ „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) vadovėlyje ta pati iliustracija skirta *mokytojo / mokytojos* ir *dėstytojo / dėstytojos* profesijoms. 9 lent. tai skaičiuojama kaip du atskiri vienetai, t. y. įtraukiama tiek *mokytojo / mokytojos*, tiek *dėstytojo / dėstytojos* profesijos atskirai.

muzikantas / muzikantė	SP	N	V	M
namų šeimininkė / namų šeimininkas ¹⁸	M	N	N	N
odontologas / odontologė	N	M	N	N
padavėjas / padavėja	V	SP	V	N
pardavėjas / pardavėja	V	N	M	N
policininkas / policininkė	V	N	V	N
programuotojas / programuotoja	N	V	N	N
psichologas / psichologė	V	N	N	N
rašytojas / rašytoja	M	N	N	N
sekretorė / sekretorius	N	N	N	M
siuvėjas / siuvėja	N	N	V	N
slaugytojas / slaugytoja	M	N	M	N
sportininkas / sportininkė	V	N	V	N
statybininkas / statybininkė	V	N	N	N
šokėjas / šokėja	MV	N	M	N
teisininkas / teisininkė	N	V	N	N
ūkininkas / ūkininkė	V	V	V	V
vadybininkas / vadybininkė	V	V	N	N
vairuotojas / vairuotoja	V	N	V	V
valytojas / valytoja	M	N	M	N
verslininkas / verslininkė	V	V	N	N
vertėjas / vertėja	N	M	N	M
virėjas / virėja	V	N	V	N
žurnalistas / žurnalistė	SP	V	N	V
	Iš viso: 28 profesijos, iš kurių V = 16, M = 7, SP = 4, MV = 1	Iš viso: 16 profesijų, iš kurių V = 10, M = 5, SP = 1	Iš viso: 21 profesija, iš kurių V = 12, M = 6, SP = 3	Iš viso: 12 profesijų, iš kurių V = 6, M = 6

Remiantis 9 lent., matyti, kad vadovėlių „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), „Learn and speak Lithuanian“ (2020), „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) ir „Langas į lietuvių kalbą“ (2021) iliustracijose vaizduojamos bazinės profesijos. Nors gali

¹⁸ Nė vienoje iš vadovėlių iliustracijų *namų šeimininkas* nėra išskirtas kaip atskiras profesijos pavadinimas, tačiau šio darbo autorė, 9 lent. siekdama išlaikyti nuoseklumą, pateikia ir vyr. g. formą. Visi kiti profesijų pavadinimai visuose vadovėliuose pateikiami tiek mot. g., tiek vyr. g. formomis, t. y. vadovėliuose jų rengėjų elgtasi nuosekliai.

susidaryti išpūdis, kad, pvz., vadovėlyje „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ pateikiama beveik dvigubai daugiau profesijų negu „Learn and speak Lithuanian“ (2020), reikėtų prisiminti, kad profesijų pavadinimai vadovėliuose gali būti pristatomi ne tik iliustracijomis, bet ir kaip atskiras žodžių sąrašas, užduotyse, tekstuose ir pan. Vizualinė profesijų reprezentacija yra tik vienas iš būdų, kaip jos pristatomos vadovėliuose. Nepaisant to, ypač pradedančiųjų lygyje, kai mokiniai dar neturi pakankamai kalbinės kompetencijos, įvairios iliustracijos gali jiems puikiai pasitarnauti.

Kaip matyti iš 9 lent., profesijų iliustracijose vyrai vaizduojami kone dvigubai dažniau negu moterys. Taip pat, palyginus su moterimis, vyrai vaizduojami įvairesnėse profesijose. Tad šie rezultatai patvirtina tai, kas išryškėjo ir iš kitų, užsienio tyrėjų XXI a. pr. atliktuose vadovėlių tyrimų – moterims priskiriama mažiau profesijų, be to, vyrai pasižymi jiems priskiriamų profesijų įvairove (Ebadi, Salman ir Marjal 2015; Koster 2020; Song ir Xiong 2022; Vučenović 2022, žr. plačiau 1.6. sk. 2 lentelę). Nagrinėjant konkrečių profesijų vizualinį vaizdavimą lyties aspektu¹⁹, rezultatai nėra tokie vienareikšmiai kaip žvelgiant į apibendrintus kiekybinius rezultatus. Viena vertus, profesijų iliustracijose pastebimas vyrų ir moterų rodymas tose profesijose, kuriose, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2023)²⁰, tradiciškai dominuoja vyrai arba moterys. Pvz., visuose nagrinėjamų vadovėlių iliustracijose „moteriška“ laikoma *mokytojo / mokytojos* profesija – mokytojomis vaizduojamos tik moterys, o „vyriškomis“ laikomose profesijose *inžinierius / inžinierė, policininkas / policininkė, ūkininkas / ūkininkė, vairuotojas / vairuotoja, sportininkas / sportininkė* labiau dominuoja vyrai. Taip pat stereotipų pastebima ir medikų profesijose. Pvz., dviejų vadovėlių iliustracijose kaip *gydytojais* vaizduojami vyrai, tačiau *slaugytojo / slaugytojos* profesijoje dominuoja moterys. Kita vertus, pastebima ir keletas netipinių pavyzdžių. Įdomu tai, kad analizuojamų vadovėlių iliustracijose daugelyje paslaugų ir pardavimo sektoriui priskiriamų profesijų²¹ nevengiama vaizduoti ir vyrų jiems netipinėse profesijose (žr. 9 lent. profesijas *kirpėjas / kirpėja, pardavėjas / padavėja, pardavėjas / padavėja, virėjas / virėja*), nors remiantis statistiniais duomenimis (2023), šioje srityje dominuoja moterys. Taip pat „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) vadovėlyje „moteriška“ laikoma *siuvėjo / siuvėjos* profesijos iliustracijoje vaizduojamas vyras. Be to, vieninteliame

¹⁹ Šioje pastraipoje nėra aptariamos visos 9 lent. esančios profesijos. Dėmesys kreipiamas į pasikartojančias tendencijas ir netipinius atvejus.

²⁰ Oficialiosios statistikos portalo duomenys (2023) apie gyventojų užimtumą įvairių profesijų grupėse ir pagal ekonominės veiklos rūšis: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=344e3008-a073-41bd-ad6c-0bd3e53cf272#/> ir <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=d9193ca6-fdb6-479f-8d73-d996b7842426#/> <žiūrėta 2024-04-01>. Šiais duomenimis ir remiamasi visoje pastraipoje.

²¹ Remiamasi Lietuvos profesijų klasifikatoriuje pateiktu profesijų skirstymu: <https://www.profesijuklasifikatorius.lt/index.php/MainGroup-5-Paslaug%C5%B3-sektoriaus-darbuotojai-ir-pardav%C4%97jai> <žiūrėta 2024-04-01>.

„Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017) profesijos *šokėjas / šokėja* iliustracijoje pasirinkta vaizduoti tiek vyrą, tiek moterį. Taigi, kiekybiniai lyčių reprezentacijos profesijų atžvilgiu rezultatai iš esmės koreliuoja su užsienio šalyse atliktais tiek XX a. pab. (žr. 1.6. sk. 1 lent.), tiek XXI a. pr. (žr. 1.6. sk. 2 lent.) tyrimų radiniais – mokslininkų jau buvo pastebėta, kad tiek vyrams, tiek moterims labiau linkstama priskirti stereotipines profesijas, tačiau taip pat užsiminta ir apie rastus netipinius pavyzdžius.

2.2.3. Interviu analizės rezultatai

Kaip jau rašyta tyrimo metodikos dalyje (žr. 2.1.3.3. posk.), per interviu surinktiems duomenims analizuoti pasitelktas teminės analizės metodas. Laikytasi dedukcinio požiūrio, t. y. daugiausia laiko skiriama įsigilinti į jau prieš interviu apsibrėžtas pagrindines temas (žr. 1 priedą).

Tolesniuose poskyriuose išsamiau atskleidžiamos išryškėjusios pagrindinės temos, susijusios su mokytojų požiūriu į lyties aspektą lietuvių K2 vadovėliuose. Kadangi šiame darbe susitelkiama ties profesijomis iš lyčių reprezentacijos perspektyvos, tad ir interviu analizės rezultatai aptariami siekiant atspindėti mokytojų atskleistą profesijų problematiką lietuvių K2 vadovėliuose. Vertinant interviu analizės rezultatus, pravartu priminti, kad šiame darbe pateikiamas mokytojų deklaruojamas (t. y. nebūtinai toks, koks iš tiesų yra realybėje) požiūris į lyčių reprezentaciją lietuvių K2 vadovėliuose.

2.2.3.1. Mokytojų požiūris į lyčių reprezentaciją profesijų aspektu lietuvių K2 vadovėliuose

Visos tyrime dalyvavusios mokytojos vieningai teigė, kad jų naudojamuose lietuvių K2 vadovėliuose (t. y. „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020) ir „Sėkmės“ (2021), žr. 2.1.3.1. posk. 4 lentelę) pasitaiko lyčių stereotipų, susijusių su lyčių reprezentacija pagal profesijas:

1. *Gal yra labiau [stereotipu], kai kalbam apie profesijas ir, man regis, „Nė dienos be lietuvių kalbos“ yra ten tokie paveiksliukai, kur pavaizduotos profesijos, ir va ten, ten tai truputį gal jau per ryškiai padalinta pagal lytis, nes ten vairuotojas, tai vat vyras jau, gydytojas – vyras, o mokytoja – moteris. (Iveta, VDU, 28 m.²², 3 m.²³).*

2. *Labai ryškiai prisimenu, kad esu atkreipusi dėmesį į maisto temą. Kai mokomės maisto temos iš „Nė dienos“, tai tikrai, pavyzdžiui, tie sakiniai, kuriuose yra maisto ruošimas – nu kone visados*

²² Interviu išrašuose čia ir toliau pateiktuose pavyzdžiuose nurodomas informančių amžius (metais).

²³ Interviu išrašuose čia ir toliau pateiktuose pavyzdžiuose nurodoma informančių darbo patirtis (metais) mokant lietuvių K2.

bus moteris ar moteriškos giminės įvardis pateikiamas: mama kepė pyragą, Lina skaitė pyrago receptą <...>. Su profesijomis taip pat esu pastebėjusi, kad <...> išlenda tokie stereotipai <...>. Jeigu yra [parašyta vadovėlyje] gydytojas ir gydytoja, tai, aišku, iš gramatikos perspektyvos turi abi formas būti pateikiamos, bet jei paveikslukas, tai yra [ilustracijoje vaizduojamas] vyras. Tada slaugytojas ir slaugytoja, bet paveikslukas – moteris. Mokytojas ir mokytoja, bet paveikslukas – moteris. Sportininkas ir sportininkė, paveikslukas – vyras. Mokslininkas ir mokslininkė, bet paveikslukas – vyras. (Laima, VU, 39 m., 11 m.).

3. Mano subjektyvia nuomone, „Sėkmės“ vadovėlyje tas klausimas [lyties klausimas] yra apgalvotas, bet dabar žiūriu (informantė interviu metu savo nuožiūra peržvelgė vadovėliuose pateikiamas iliustracijas, jas komentavo, rodė šio darbo autorei), kad „Nė dienos be lietuvių kalbos“ [vadovėlyje] sekretorė yra moteris, valytoja <...> tokia krūtinga, su skarele, išsiskėtusi. Aišku, ir juokinga, bet iš kitos pusės, mes matom moteris taip. Tai yra darbas [valytojos darbas], bet šituo atveju jis yra truputį ironiškai pavaizduotas. Mokytojos paveikslėlis irgi yra su tam tikru vertinimu, gydytojas – vyras. (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).

Kaip yra akivaizdu iš pateiktų pavyzdžių (1, 2 ir 3 pvz.), visos informantės aiškiai įvardija vizualinį profesijų vaizdavimą jų naudojamuose vadovėliuose kaip probleminį. Galima pastebėti, kad informančių atsakymuose pasikartoja tokios profesijos kaip *gydytojas / gydytoja, mokytojas / mokytoja* ir pan., kurios, informančių nuomone, dažnai vaizduojamos stereotipiškai. Remiantis gautais atsakymais, galima matyti, kad informantės įvardija profesijų iliustracijų karikatūriškumą kaip problemį aspektą – iliustracijos turėtų būti juokingos, tačiau, informančių nuomone, jos ne visada tokios yra. Informantės pažymi, kad vadovėliuose profesijų iliustracijos būna ir vertinamojo pobūdžio – profesijų iliustracijose ryškūs ne tik su lytimi, bet ir su kitais aspektais, pvz., amžiumi, susiję stereotipai, taip pat ironiškai išryškinimamas kūniškumas, pabrėžiamos tam tikros išvaizdos ypatybės – apranga, pvz., valytojos skarelė (3, 4, 11 pvz.). Suprantama, kad pradedančiųjų lygyje, kai mokiniai dar neturi pakankamai kalbinės kompetencijos suprasti subtilius reikšmių niuansus, vizualinė medžiaga gali padėti atskleisti, pvz., priešingas žodžių reikšmes (pvz., *apkūnus / lieknas*), taip pat juokinga iliustracija gali paskatinti mokinį kalbėti, tačiau, kaip teigia informantės, riba tarp to, kas juokinga ir to, kas gali žėisti, gali būti labai trapi.

Komentuodamos konkrečias profesijų iliustracijas iš skirtingų vadovėlių (žr. 2 priedą), informantės taip pat pastebi, kad vaizdinė profesijų reprezentacija, žvelgiant iš lyčių perspektyvos, yra stereotipizuota:

4. Šiaip kliūva turbūt beveik kiekviena iliustracija. Na, labai stereotipizuoti tie paveikslėliai. Aš suprantu, kad mokiniams tikrai lengviau įsiminti taip <...>. Bet tiesiog vat kodėl administratorė yra moteris, o inžinierius – vyras. Vertėja irgi moteris parodyta, gal vyrų vertėjų net galimai daugiau dabar yra, nežinau. <...> (toliau komentuoja iliustracijas) Slaugytoja yra moteris, virėjas – pilvotas vyras. Man gal net ne tas lyties aspektas [kliūna], bet apskritai kaip stereotipo tas visas aspektas: ir mokytoja sena, ir vairuotojas ten irgi nieko nedaro, atsirėmęs tiktai laukia kažkokio stebuklo <...>. Čia namų šeimininkė labiausiai kliūva. (komentuoja namų šeimininkės iliustraciją) Tai irgi, bet kodėl tada nėra vyriškos galūnės? Na, namų šeimininkas apskritai gal pas mus nelabai jisai egzistavo, gal Skandinavijos šalyse tai labiau yra aktualu, bet nežinau, tiesiog iš bendro solidarumo galėtų būti galūnė ir vyriška. (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.).

5. *Tai mes jau kalbėjom apie tą valytoją, taip pat mokytoją, virėją (nurodo į interviu pradžioje aptartus aspektus, žr. 3 pvz.). (komentuoja virėjo iliustraciją) Pilvukas vyrui prilipdytas... (mąsto) Ne, tokių dalykų, manyčiau, reikėtų vengti, nes tai yra vertinimas. (komentuoja bedarbio iliustraciją) Man labiausiai bedarbis užkliūna, bet tokia kaip ir juokinga situacija, kai neturėtų būti juokinga. <...> (žiūri į namų šeimininkės iliustraciją, mąsto) Namų šeimininkė... <...> neturim namų šeimininko netgi sąvokos. (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).*

6. Keisčiausia gal man atrodo <...> namų šeimininkė, kur net, taip sakant, nepasivargino net ir vyriškąją formą irrašyti (juokiasi). Ir tas paveikslėlis (komentuoja namų šeimininkės iliustraciją) – toks triūsiančios motinos su vaiku prie viryklės, bet keista... (susimąsto). Bet aš dabar galvoju... Jeigu pasakome vyriškąją giminę, tai net kitaip ir suprastume <...>. Namų šeimininkė – tai moteris, neturinti darbo, prižiūrinti namus, o namų šeimininkas – <...> tikriausiai suprastume iškart, kad tai yra žmogus, kuriam priklauso namai, kaip savininkas. (Laima, VU, 39 m., 11 m.).

7. T: O kaip apskritai jums tokia iliustracija (klausia apie namų šeimininkės iliustraciją)?

I: Na, liūdnoka tokia (šypsosi).

T: Kodėl liūdnoka? (šypsosi).

I: (juokiasi) Na, aš nemanau, kad ji atspindi visiškai tiesą, nes taip, na, buvo laikas ir aš manau, kad ir dabar labai daug žmonių dar taip gyvena, ypač jaunos mamos, kurios augina vaikelį ir taip yra, bet na, tai nėra vienintelis namų šeimininko ar šeimininkės aspektas. Aišku, man čia yra labai lengva smerkti, kai aš pati nepasiūlau jokio sprendimo. (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.).

Visos informantės, komentuodamos joms pateiktas iliustracijas iš vadovėlių, labiausiai susitelkė ties *namų šeimininkės* iliustracija (žr. 2 priedą, 3 segmentą). Kaip galima pastebėti iš 4, 5, 6 ir 7 pvz., jos visos tą paveikslą vertina kritiškai. Žvelgiant iš kalbinės lyties raiškos perspektyvos, visos mokytojos neigiamai žiūri į tai, kad pristatant profesijas *namų šeimininkės* atveju nesilaikoma nuoseklumo, t. y. nenurodoma vyr. g. galūnė, kaip tai daroma su kitų profesijų pavadinimais. Tiesa, atkreiptinas dėmesys į tai, kad požiūriai dėl *namų šeimininko* kaip *namų šeimininkės* vyr. g. atitikmens įtraukimo į vadovėlius šiek tiek skiriasi. Visos informantės sutinka, kad lietuvių kalboje *namų šeimininkas* dažniausiai vartojamas „namų savininko“ reikšme, tačiau kiek skirtingai svarstė apie tai, ar reikėtų į vadovėlius įtraukti *namų šeimininką* kaip *namų šeimininkės* vyr. g. atitikmenį. Pvz., jaunesnė informantė pastebi, kad nors namuose dirbantis, juos ir vaikus prižiūrintis vyras kaip reiškinys Lietuvoje yra gana retas, „iš bendro solidarumo“ vis vien reikėtų įtraukti ir vyr. g. atitikmenį (4 pvz.). Kita vertus, už ją vyresnė informantė teigia, kad *namų šeimininkės* / *namų šeimininko* neišskirtų kaip atskiros profesijos vadovėliuose (8 pvz.):

8. Jeigu profesiją suprantame kaip darbinę veiklą, amatą, kuriam reikia specialaus pasirengimo, tai tada namų šeimininkės nepriskirčiau prie profesijų, bet taip atsargiai dabar kalbu, nes nesinori nieko įžeisti. (mąsto) Ne, vis dėlto namų šeimininkės prie profesijų nepriskirčiau. (Laima, VU, 39 m., 11 m.).

Šios informantės atsakymuose (6 ir 8 pvz.) matyti aiškus ir pagrįstas požiūris į *namų šeimininkę* kaip tam tikrą profesiją. Informantė, reflektuodama *namų šeimininkės* iliustraciją, pateikia ir savo *namų šeimininkės* apibrėžimą – tai „moteris, neturinti darbo, prižiūrinti namus“ (6 pvz.).

Galima būtų teigti, kad toks informantės išsakytas namų šeiminkės apibūdinimas lemia tai, kodėl ji namų šeiminkės nepriskirtų prie profesijų (8 pvz.).

Didesnę darbo patirtį turinčios informantės kalbėdamos dažnai sugretindavo vadovėlio „Nė dienos be lietuvių kalbos“ skirtingų metų leidimus, taip pat „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020 m.) ir „Sėkmės“ (2021 m.) knygas. Remdamosi šiais skirtingų vadovėlių leidimų sugretinimais, informantės dažnai minėjo, kad, jų nuomone, vadovėliuose „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020 m.) ir „Sėkmės“ (2021 m.) lyties klausimas yra apsvaistytas ir į jį yra atsižvelgiama. Tačiau taip pat atsakymuose dažnai pasikartodavo ta pati mintis, kad su lytimi susiję stereotipai yra išsiskirę taip giliai, kad kartais juos sunku atpažinti, todėl jie visai nepastebimai atsiranda ir vadovėliuose.

2.2.3.2. Mokytojų elgesys susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose

Kaip jau buvo rašyta teorinėje dalyje (žr. 1.5. sk.), mokytojų kalbėjimas apie vadovėlių tekstus apima ne tik tiesioginius mokytojo komentarus apie tekstą, tačiau ir pamokų metu diskusijose kartu su mokiniais išryškėjančias reikšmes bei prasmes, pasirinkimus, kokį vadovėlyje nepristatomą žodyną įtraukti į mokomąjį turinį ir pan. Primintina, kad mokytojų kalbėjimas apie tekstus svarbus tuo, kad jis gali daryti įtaką mokinio socializacijos procesui ir formuoti jo požiūrį apie tikslinės kalbos visuomenę. Dėl šios priežasties darant interviu buvo siekiama suprasti mokytojų elgesį susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose, t. y. kas daroma, jei daroma, tuomet, kai mokytoja pastebi lyčių stereotipus vadovėlių tekstuose: ar keičia vadovėliuose pateikiamus tekstus ir / ar ieško kitų, alternatyvių tekstų, kviečia mokinius į diskusiją ir pan.

Kalbintų mokytojų elgesys susidūrus su lyčių stereotipais jų naudojamuose vadovėliuose skiriasi. Mažiausią darbo patirtį turinti mokytoja (Iveta, VDU, 3 m.), nors ir pripažįsta, kad lyčių stereotipų jos naudojamuose vadovėliuose esama (1, 4 ir 7 pvz.), į vadovėliuose ryškius lyčių stereotipus per pamokas per daug nesusitelkia. Iš to, kas jos pasakyta, galima atsargiai teigti, kad to priežastis – didelis darbo krūvis. Tačiau didesnę darbo patirtį turinčios mokytojos (Viktorija, VU, 20 m. ir Laima, VU, 11 m.) ne tik geba identifikuoti lyčių stereotipus, bet ir sąmoningai atkreipia į juos mokinių dėmesį. Pateiktose citatose (9, 10 pvz.) matyti, kad mokinių dėmesį į lyčių stereotipus mokytojos dažnai atkreipia neverbališkai. Pavyzdžiui, pakartodamos kelis kartus tą patį žodį, išskirdamos jį iš viso teksto kitokia balso intonacija (9 pvz.) ar tiesiogiai įvardindamos vadovėlyje pastebimus stereotipus

(10 pvz.). Viena iš svarbiausių nurodytų priemonių, kurios informančių aktyviai imamasi susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose, yra humoras (9, 10 pvz.). Kaip galima numanyti, humoras pasirenkamas kaip priemonė atkreipti dėmesį į lyčių stereotipus, nes pradedantieji mokiniai dar neturi pakankamai kalbinių išteklių, kad su jais būtų galima lietuviškai padiskutuoti apie matomus stereotipus.

9. <...> *paprastai aš sakau: (pasakoja pakeltu tonu) „O, žiūrėkim! Valytoja! Valytoja!“ ir nu tiesiog aš atkreipiu sąmoningai dėmesį [mokinių dėmesį], mes pajuokaujam.* (Viktorija, VU, 20 m.).

10. *[vadovėlių] medžiagos nekeičiu, palieku taip, kaip yra. Tik kartais būna, kad pajuokauju šiek tiek: „Na, matote (komentuoją profesijų paveikslėlius mokiniams), gydytojas – vyras (juokiasi), slaugytoja – moteris.“* (Laima, VU, 39 m., 11 m.).

11. *Man labai sunku būdavo [mokinių tautybių pavadinimai dgs. naud. linksniu] išaiškinti ir paliesti tą temą „apkūnus ir lieknas“ <...>. (prisimena vadovėliuose pateikiamas iliustracijas ir jas komentuoją) Ir ten tas žmogus vištą pjausto toks storas, o kitas – plonytis, kąsnelį pasiėmęs... Ir man tiesiog reikėdavo ieškoti savo [medžiagos], nes, na, tiesiog labai nejauku būdavo... Kaip ten bebūtų, tie žmonės turi savo asmeninių problemų, bet paveikslėliai tiesiog gali žėisti.* (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).

12. *Kadangi žemuose lygiuose į diskusiją jų [mokinių] nelabai pakviesi, o tekstų lietuvių kalba, ypač A1 lygiui, yra tragiškai mažai <...>.* (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.).

Informančių nuomonės dėl poreikio keisti vadovėliuose pateiktus tekstus ar ieškoti naujų tekstų išsiskiria: dvi (Laima, VU, 39 m., 11 m. ir Iveta, VDU, 28 m., 3 m.) teigia nekeičiančios vadovėliuose pateiktų tekstų, kuriuose pasitaiko stereotipų (10, 12 pvz.); o kita informantė (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.), akcentuodama kūniškumo aspektą vadovėliuose, teigia, jog jai teko keisti vadovėlio medžiagą, nes jame pateikiamos iliustracijos galėjo ižeisti mokinius (11 pvz.). Taip pat galima pastebėti, kad tai, kaip elgiamasi vadovėliuose pastebėjus lyčių stereotipus, priklauso nuo mokinių kalbos mokėjimo lygio. Aukščiau pateiktuose atsakymuose (9, 10, 12 pvz.) kalbama apie pradedančiųjų mokymą. Pastebima, kad aukštesniuose lygiuose, kai mokiniai jau yra įgiję aukštesnę komunikacinę kompetenciją, informantės stereotipizuotą vadovėlių medžiagą yra linkusios pasitelkti diskusijai (13 pvz.):

13. *Aš apskritai duočiau diskusijai (namų šeiminkės iliustraciją), bet jau kito lygio studentams kalbėti apie darbus, motinystę, darbų pasidalijimą, kaip vaizduojama moteris namuose... Pati iliustracija prašosi diskusijos: kodėl tai nėra vyras, kodėl prie stalo nėra visa šeima.* (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).

Taip pat didesnę darbo patirtį turinčių informančių atsakymuose išryškėjo ne tik jų, kaip mokytojų, deklaruojamas elgesys susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose, tačiau taip pat ir mokinių reakcija, pastebėjus tuos stereotipus. Informantės juoką įvardija kaip tipinę mokinių reakciją į lyčių stereotipus vadovėliuose.

2.2.3.3. Mokytojų požiūris į kalbinę lyties raišką

Per interviu atsiskleidė informančių požiūris į gramatinę giminės kategoriją ir kalbinę lyties raišką lietuvių kalboje. Visos informantės daugiau ar mažiau teigia mokiniams paaiškinančios, kad lietuvių kalba nėra neutrali lyties atžvilgiu; taip pat jos atkreipia dėmesį į apibendrinamosios vyr. g. vartojimą lietuvių kalboje (14, 15 pvz.):

14. *Lietuvių kalboj vyriškoji giminė yra nežymimoji, tai... kaip pasakyt, manęs... man tai kažkokia nesudaro įspūdžio, nekelia absoliučiai jokių emocijų, tiesiog kalba taip išsivystė dėl įvairių istorinių, sociokultūrinių, sociodemografinių ir kitokių procesų. <...> bet kažkaip asmeniškai man tai nulis emocijų dėl to, tik tiek, kad užsieniečiams reikia paaiškinti šitą aspektą [apie vyr. g. lietuvių kalboje] (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.).*

15. *<...> man patinka aiškinti šeimos temą, pavyzdžiui, veiksmažodį „vesti“ ir „ištekėti“ – kas išteka, ką tai reiškia, kodėl pas mus „didvyriai“ yra, kodėl nėra „didmoterių“ <...>. Aš neužakcentuoju, kokia čia patriarchalinė mūsų kultūra, kaip čia baisu ir panašiai, bet tiesiog kalboje taip pat atsispindi tam tikri aspektai: veda vyras, o moteris jau teka už vyro <...>. Pristatau kaip tokį kultūrinį faktą <...>. Aš kurį laiką taip ir pristatau studentams, kad mes lietuvių kalboje neturime neutralios formos. Jeigu, sakykim, studentai nori „he“ ar „she“, jie turi man pasakyti, ar „jis“, ar „ji“ <...>. Pasakau, kad mūsų kalba nėra neutrali lyties atžvilgiu. (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).*

Galima pastebėti, kad didesnę darbo patirtį turinčios informantės yra jautresnės lyties raiškos klausimui lietuvių kalboje ir todėl yra labiau linkusios atkreipti mokinių dėmesį į kalbinės lyties raiškos subtilybes (15 pvz.) ir tam tikrų posakių konotacijas (16 pvz.):

16. *Mes labai turim įdomų pasakymą, netgi kažkuriame vadovėly yra – sėdi namuose. Ir paprastai tai yra moteris, kuri nedirba apmokamo darbo. Ir toje vietoje aš taip pat pakalbu su studentais, ką tai reiškia „sėdi namuose“. Dabar sėdi namuose, nes augina vaikus, kažkas tokio. Pas baltarusius yra kažkoks toks išsireiškinimas ir jie net nekvestionuoja tokio dalyko, bet aš paprastai paaiškinu kaip idiomą ir paaiškinu, kad žmogus vis tiek dirba sėdėdamas namuose, tai yra darbas, bet be atlyginimo. (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.).*

Interviu atsakymuose matyti, kad šiek tiek išsiskiria informančių požiūriai į lietuvių kalbos galimybes kalbinės lyties raiškos klausimu. Viena jaunesnio amžiaus informantė (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.) teigia per daug nesureikšminanti apibendrinamosios vyr. g. lietuvių kalboje ir mano, kad lietuvių kalbą yra itin sunku pakeisti, kad ji taptų jautresnė lyčiai (17 pvz.):

17. *<...> dabar yra labai aktualios trans temos ir socialinės lyties aspektas, tai jeigu šia tema kažkaip kalbam per pamoką, tai mes <...> ne tai, kad pajuokaujam [su mokiniais], bet pabrėžiam, kad na, lietuvių kalba nėra labai progresyvi... Ir kalbant apie šias visas temas, kurios dabar yra aktualios, nu nelabai čia gramatiškai gebam kažką, nieko čia nepakeisim, taip kalba veikia ir mes turim prisitaikyti. <...> [komentuoja, kaip aiškintų gramatinės giminės kategoriją lietuvių kalboje] Iš pradžių kalbant apie lytį, pristatant lytį, paminėti, kad yra tik vyriškoji ir moteriškoji, ir gal aš tiesiog paprastai paaiškinčiau, kad vyriškoji yra tiesiog nežymėtoji, kad nereikia to sureikšminti,*

tiesiog, kad mes kalbos nepakeisim. Taip, kalbą keičia žmonės, bet tai vyksta labai lėtai, ypač su lietuvių kalba, kuri tikrai labai akylai saugoma. (Iveta, VDU, 28 m., 3 m.)

Tačiau kitų vyresnio amžiaus informančių (Viktorija, VU, 44 m., 20 m. ir Laima, 39 m., VU, 11 m.) atsakymuose juntamas gėdos jausmas dėl lietuvių kalbos ribotų galimybių lyties raiškos kalba klausimu (18 pvz.):

18. *<...> pirmiausia reikėtų mums, kaip visuomenei, pradėti diskutuoti arba plačiau diskutuoti [apie lyties klausimus]. Bet kartais, tiesą pasakius, kartais taip nepatogiai pasijaučiu auditorijoje su studentais, sakydama, kad mes turime tik vyriškos ir moteriškos giminės įvardžius [jis ir ji], nes yra buvę, bet labai nedaug, yra buvę tokių atvejų, kai klausia, kaip LGBTQ+ bendruomenė save vadina, ir aš neturiu atsakymo, tai gal reikėtų arba mokymų, arba diskusijos. Galbūt bendruomenė jau yra apsibrėžusi, kokius įvardžius reikėtų vartoti, bet iki mūsų, iki manęs ta informacija neatėjusi. Kartais studentai ar iš smalsumo, ar iš poreikio paklausia, ir tada būna, kad pajaučiu tokį norą, kad kartais gal reikia pasiteisinti, kodėl čia mes tik tuos du įvardžius turime, ta binarinės lyties tapatybė tokia paplitusi ir kalbos požiūriu tarytum neturime ką pasiūlyti. Šituo aspektu reikėtų daugiau žinių <...>. Gal būtų įdomu ir naudinga, sužinotus, ar yra galimybė prisistatyti ne tik „jis“ ir „ji“, nes nu tiesiog, man atrodo, kad šiuolaikiniame pasaulyje tai labai aktualu... Ir visais laikais tai buvo aktualu, tiesiog žmonija buvo tam užsimerkusį, nematėme problemos ar nenorėjome matyti, bet dabar jau reikia. Tiesiog pats pasaulis diktuoja taip, kad reikia rodyti tą įvairovę, nes įvairovė ir gyvenam. (Laima, VU, 39 m., 11 m.)*

Kaip jau buvo rašyta anksčiau (žr. 2.2.3.2. posk.), mokiniai ne tik reaguoja į lyčių stereotipus vadovėliuose, bet taip pat ir į kalbinę lyties raišką kalboje (18 ir 19 pvz.):

19. *Kai kurie kažką sužino, kai kurie nusistebi, kai kurie sėdi nepatenkinti, bet čia jau, manau, ne mano reikalas, kaip tą informaciją priima. (Viktorija, VU, 44 m., 20 m.)*

Mokinių reakcija (kad ir kokia ji būtų – teigiama ar neigiama) parodo tai, kad kalbinės lyties raiškos klausimas jiems taip pat svarbus. Tai, kaip mokytojas paaiškina gramatinės lyties kategoriją lietuvių kalboje, taip pat su kalbine lyties raiška susijusius niuansus, kokius pavyzdžius mokytojas pasirenka mokiniams pateikti, pristatydamas lyties aspektą, savo ruožtu formuoja ir mokinių požiūrį tikslinę į kalbą ir jos visuomenę.

Išvados

Atliekant tyrimą autorės buvo daug mąstoma šiais klausimais: koks vaizdas apie moteris ir vyrus, kalbant apie profesijas, išryškėja lietuvių K2 vadovėliuose, ir – koks jis turėtų būti? Į šiuos klausimus nėra vieno tikslaus atsakymo. Pvz., lingvistė J. Sunderland (2015: 32) teigia, kad K2 vadovėliuose turėtų būti siekiama pateikti kuo realistiškesnį tikslinės kalbos kultūros paveikslą, tad interpretuojant šią mintį atlikto tyrimo rezultatus šviesoje, galima būtų teigti, kad lietuvių K2 vadovėliai iš tiesų atspindi Lietuvos moterų ir vyrų padėtį profesijų atžvilgiu: pvz., švietimo srities profesijose tiek vadovėliuose, tiek realybėje dominuoja moterys, taip pat ir gyvenime, ir vadovėliuose dar itin retas *namų šeimininko*, kaip namuose dirbančio, vaikais ir buitimi besirūpinančio vyro konceptas. Kita vertus, kyla klausimas, kiek tiksliai vadovėliuose turėtų atsispindėti realybė, kiek ją reikia atspindėti, o kiek – kurti ir keisti. Šiame darbe jau anksčiau minėtas švedų K2 vadovėliuose kuriamas vyro paveikslas, kai jis vaizduojamas virtuvėje ryšintis prijuostę ir gaminantis valgyti (Carlson 2007, cit. pgl. Blumberg 2008) kritikuojamas dėl to, nes ne visai tiksliai atspindi darbo pasidalijimą tarp vyrų ir moterų Švedijoje, kitaip tariant, yra per daug idiliškas. Žvelgiant į šią tyrimo nagrinėtus lietuvių K2 vadovėlius, toks *namų šeimininko* vaizdavimas būtų kiek neįprastas ir neatitiktų tikrovės, tačiau kita vertus, vadovėliai taip pat turi priedermę ir galią keisti, modeliuoti tą tikrovę norima linkme. Šiems klausimams gvildinti reikėtų dar išsamesnio, kitais, tarpdisciplininiais metodais atliekamo tyrimo.

Šiame magistro darbe keltas tikslas išsiaiškinti, kaip kiekybiškai ir kokybiškai pagal profesijas atsiskleidžia lyčių reprezentacija lietuvių K2 vadovėliuose. Taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, koks mokytojų požiūris į ją. Atlikus tyrimą, galima daryti tokias išvadas:

- Sudarytame lietuvių K2 vadovėlių tekстыne išanalizavus lietuvių K2 mokymo turinio aprašuose „Lūžis“ (Stumbrienė 2016) ir „Pusiaukelė“ (Ramonienė et al. 2016) išskirtų 50 profesijų vyr. g. ir mot. g. formų dažnumą, pastebima, kad profesijų vyr. g. formos, palyginus su mot. g. formomis, vadovėliuose neproporcingai dominuoja. Vyr. g. formos dominuoja 39 profesijose, o mot. g. profesijų pavadinimai – tik 5 profesijose. Tokie rezultatai dera su kitais panašaus pobūdžio K2 vadovėlių tekstynų tyrimais (plg., pvz., Klein 2019; Norberg ir Nordlund 2022), kuriuose taip pat pastebima, kad į vyrus nurodantys žodžiai ar žodžių formos dominuoja. Šie kiekybiniai rezultatai atskleidžia nepakankamą moterų reprezentaciją vadovėliuose.

- Po kokybinės vadovėlių turinio analizės žodyno, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų ir užduočių lygmenimis matyti, kad gautieji rezultatai nėra vienareikšmiai. Išanalizavus žodyną, pastebima, kad vadovėliuose pristatant profesijų pavadinimus nurodomos tiek vyr. g., tiek mot. g. formos, tačiau pristatant *namų šeimininkę / namų šeimininką* linkstama nurodyti tik mot. g. formą. *Namų šeimininkės* išskirtinis vartojimas tik mot. g. forma rodo, kad šis darbas siejamas išskirtinai tik su moterų veikla. Išnagrinėjus skaitymo įgūdžiams lavinti skirtus tekstus, galima pastebėti polinkį vyrus vaizduoti „vyriskose“ profesijose (pvz., *gydytojo*), o moteris – „moteriskose“ (pvz., *sekretorės / administratorės*). Taip pat vadovėlių tekstuose pasikartoja daug dirbančio ir mažai laiko su šeima praleidžiančio vyro motyvas, o moteris, kas pastebima ir žodyno lygmenyje, dažnai vaizduojama kaip *namų šeimininkė*. Išanalizavus vadovėlių užduotis, galima teigti, kad viena vertus, jos gali mokinių būti suvokiamos kaip palaikančios stereotipinį mąstymą apie moteris ir vyrus, tačiau priklausomai nuo to, kaip užduotys yra pasitelkiamos per pamokas, jos taip pat gali pasitarnauti lyčių stereotipų kvestionavimui ir ardymui. Šie kokybinės vadovėlių turinio analizės rezultatai rodo, kad lyčių stereotipai vadovėliuose atsiskleidžia keliais skirtingais lygmenimis.
- Kiekybiškai išnagrinėjus profesijų iliustracijas vadovėliuose, pastebima, kad profesijų iliustracijose vyrai vaizduojami dvigubai dažniau negu moterys. Palyginus su moterimis, vyrai vaizduojami turintys įvairesnes profesijas. Šie vizualinės lyčių reprezentacijos pagal profesijas rezultatai iš esmės sutampa su tuo, ką atskleidė ir kiekybinė 50 profesijų vyr. g. ir mot. g. formų dažnumo tekстыne analizė. Vadinas, vadovėliuose vizualinė lyčių reprezentacija pagal profesijas rodo, kad moterų matomumas profesinėje srityje yra daug mažesnis negu vyrų.
- Atlikus teminę trijų interviu su universitetuose dirbančiomis lietuvė K2 mokytojomis analizę, pastebima, kad jų požiūris į lyčių reprezentaciją vadovėliuose yra ištis vienodas. Informantės teigia pastebinčios stereotipinę lyčių reprezentaciją pagal profesijas, tačiau taip pat pripažįsta, kad dabartiniuose vadovėliuose, palyginus su senesnio leidimo, lyčių lygybės ir lyčių stereotipų atžvilgiu padėtis gerėja. Naudojamuose vadovėliuose aptikusios lyčių stereotipus, informantės teigia į juos reaguojančios. Mokydamos pradedančiuosius (A1–A2 lygio) informantės į lyčių stereotipus vadovėliuose yra linkusios reaguoti neverbališkai, pvz., keisdamos intonaciją, pajuokaudamos. Kadangi apklaustų mokytojų požiūris į lyčių stereotipus

vadovėliuose išties panašus, ir jų pasitelkiamos strategijos yra panašios, tačiau atkreiptinas dėmesys į mokytojų įvardintą mokymų ir žinių trūkumą šioje srityje. Kaip pastebėta kituose tyrimuose (Pakuła et al. 2015; Kostas 2023), svarbu, kad mokytojai turėtų žinių, priemonių ir įgūdžių, kurie padėtų nustatyti galimus lyčių stereotipus vadovėlių tekstuose, nes mokytojų kalbėjimas pamokų metu apie vadovėliuose pateikiamus tekstus daro įtaką mokinio suvokimui apie tikslinės kalbos visuomenę, joje egzistuojančią vertybinę sistemą.

Šis darbas turi ribotumą. Atliekant turinio analizę išsamiau apžvelgti tik tie vadovėlių skyriai, kuriuose aptariama profesijų tema – plačiau išnagrinėjus profesijų temą visuose vadovėlių skyriuose, galimai atsiskleistų įvairesnė lyčių reprezentacija. Reikia pripažinti, kad tiriamųjų imtis (3 interviu dalyvavusios mokytojos) yra maža. Galima manyti, kad į tyrimą įtraukus įvairaus amžiaus, skirtinguose universitetuose, skirtingų lyčių lietuvių K2 mokytojas, atsiskleistų ne toks monolitiškas požiūris į lyčių reprezentaciją. Galbūt išryškėtų ir kategoriškesnis požiūris, pvz., kad vadovėliuose atskleidžiama lyčių reprezentacija profesijų atžvilgiu nėra problematiška. Nepaisant ribotumų, trijų taikytų metodų – tekstynų lingvistikos, vadovėlių turinio ir teminės interviu analizės – dėmė atskleidžia vadovėliuose egzistuojančią lyčių reprezentaciją skirtingais žvilgsniais. Šis tyrimas – tai pirmasis lyčių reprezentaciją lietuvių K2 vadovėliuose ir mokytojų požiūrį į ją nagrinėjantis darbas, tad naudingas taikomajai kalbotyrai, ypač lietuvių K2 mokymo sričiai. Paminėtina ir praktinė šio tyrimo vertė – darbo autorė tikisi, kad toliau pateikiamos rekomendacijos bus naudingos lietuvių K2 mokytojams ir vadovėlių rengėjams, siekiančiams tobulinti lyčių reprezentaciją vadovėliuose.

Rekomendacijos vadovėlių rengėjams ir mokytojams

Šiame skyriuje pateikiamos rekomendacijos vadovėlių rengėjams ir mokytojams sudarytos remiantis atlikto tyrimo rezultatais, ypač interviu dalyvavusių informančių (taigi, mokytojų) išsakytomis mintimis apie lyčių reprezentaciją vadovėliuose profesijų atžvilgiu. Rekomendacijos vadovėlių rengėjams ir mokytojams pateikiamos kartu, nes mokytojai dažnai gali būti laikomi ir mokomosios medžiagos kūrėjais – mokytojai ieško pamokos temai tinkančių tekstų, iliustracijų ir pan. Į šį skyrių įtraukti ir bendri, informančių atsakymuose dažniausiai akcentuoti probleminiai vadovėlių aspektai.

- Laikytis nuoseklumo pristatant profesijų pavadinimus, t. y. visuomet nurodyti tiek vyr. g., tiek mot. g. formas. Ši rekomendacija galėtų būti pritaikyta pristatant *namų šeimininką* kaip *namų šeimininkės* vyr. g. formos atitikmenį.
- Išlaikyti kiekybinį balansą, kad vadovėlių tekstuose ir iliustracijose vienodai dažnai būtų įtraukti skirtingų lyčių veikėjai. Vengti tam tikrose profesijose vaizduoti išskirtinai vien moteris ar vien vyrus: pvz., moteris – kaip *mokytojas*, *administratores* / *sekretores*, vyrus – kaip *gydytojus*.
- Profesijų iliustracijose labiau pabrėžti ne vieną ar kitą profesiją turinčius vyrus ar moteris, o stengtis vaizduoti tas profesijas atspindinčias situacijas, veiklas, kuriomis užsiima žmonės dirbdami vieną ar kitą darbą.
- Pateikti ne tik tradicines, bet įtraukti ir šiuo metu labai populiarias naujas profesijas. Pvz., IT srities profesijos informančių įvardytos kaip vienos iš labiausiai pasigendamų vadovėliuose.
- Vengti moteris ir vyrus vaizduoti vienpusiškai. Tekstuose, užduotyse, iliustracijose atskleisti vyrų ir moterų gyvenimo įvairovę. Pvz., vengti išskirtinai moteris vaizduoti gaminančias maistą, besirūpinančias šeima, namais, taip pat atitinkamai vengti vaizduoti vyrus kaip nuolat daug dirbančius, atitrūkusius nuo buitinių darbų ir šeimos.
- Vengti vadovėlių tekstuose komentuoti žmogaus kūną (pvz., būdvardžiais *gražus* ir *bjaurus*, *plonas* ir *storas*), akcentuoti amžių (pvz., *mokytojos* iliustracija, kurioje vaizduojama vyresnio amžiaus moteris, žr. 2 priede 2 segmentą).
- Išsamiau pristatyti gramatinę lyties kategoriją vadovėliuose. Paminėti, kad lietuvių kalboje egzistuoja ne tik vyr. g. ir mot. g., tačiau pristatyti ir vyr. giminės vartojimą apibendrinamąja reikšme.

- Prieš mokiniams pateikiant atlikti vadovėlių užduotis, skaityti tekstus, įsitikinti, kad pateikiamoje medžiagoje nėra stereotipų, peršamų išankstinių nuostatų. Mokytojas, savo nuožiūra įvertinęs vadovėlio medžiagą ir joje pastebėjęs stereotipų, galėtų bandyti ją pakoreguoti. Jeigu tokios galimybės padaryti nėra, per pamokas vertėtų į stereotipus reaguoti, juos pakomentuoti. Reakcija gali priklausyti nuo to, kokio kalbos mokėjimo lygio yra mokiniai. Jeigu tai pradedantieji (A1–A2 lygis), mokytojui, pastebėjus stereotipus vadovėlių tekstuose, iliustracijose, užduotyse, vertėtų (ne)verbališkai parodyti mokiniams, kad vadovėlyje pateikiami stereotipiniai lyčių vaidmenys ir pan. (pvz., pašmaikštauja). Jeigu kursas skirtas aukštesnio ar aukšto kalbos mokėjimo lygio mokiniams (B1–C1), kuriuos mažiau riboja kalbinių resursų trūkumas, mokytojui rekomenduojama užduoti diskusinių klausimų (pvz., žiūrint į *namų šeimininkės* iliustraciją, juos pakviesti diskusijai apie lyčių vaidmenis, namų ruošos darbų pasidalijimą šeimoje ir pan.).

Šios rekomendacijos gali būti aktualios ne tik vadovėlių rengėjams ir mokytojams, bet ir švietimo politikos formuotojams ir įgyvendintojams, vadovėlių vertintojams, siekiantiems užtikrinti kokybišką ir į lyčių lygybę orientuotą vadovėlių turinį. Taip pat tyrime dalyvavusios mokytojos išreiškė poreikį gauti mokymų, kuriuose turėtų erdvės aptarti mokant kalbos kylančius su lyties aspektu susijusius klausimus, pvz., kaip identifikuoti lyčių stereotipus vadovėliuose, kokių priemonių imtis juos pastebėjus.

Literatūra ir šaltiniai

1. Aleksaitė, A. (2022). Naujieji pavadinimai pagal lyties skirtumą. *Acta Linguistica Lithuanica*, (87), 224–244.
2. Anthony, L. (2023). AntConc (versija 4.2.4). Tokyo, Japan: Waseda University. <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>.
3. Anthony, L. (2022). AntFileConverter (versija 2.0.2). Tokyo, Japan: Waseda University. <https://www.laurenceanthony.net/software/antfileconverter/>.
4. Auerbach, E. R., & Burgess, D. (1985). The hidden curriculum of survival ESL. *TESOL quarterly*, 19(3), 475–495.
5. Baghdadi, M., & Rezaei, A. (2015). Gender representation in English and Arabic foreign language textbooks in Iran: A comparative approach. *Journal of International Women's Studies*, 16(3), 16–32.
6. Beauvoir, S. de. (1974). *The Second Sex*. Vintage Classics, New York.
7. Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys. (2008). Firidas, Vilnius. <https://www.flf.vu.lt/kalbaumokykla/bekm>.
8. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. (2023). *Šeimininkas, šeimininkė*. <https://ekalba.lt/paieska/detalioji/?paieska=%C5%A1eimininkas&isteklius=0a6409e6-701f-18ab-8170-20311dec0055&p=1&d=50&i=5a68db45-4829-4e89-83f2-62ed0934d662>
<žiūrėta 2023-02-01>.
9. Bently, E. (2017). oTranscribe. MuckRock Foundation. <https://otranscribe.com/>.
10. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101.
11. Brugeilles, C., & Cromer, S. (2009). *Promoting gender equality through textbooks: A methodological guide*. UNESCO. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/promoting-gender-equality-through-textbooks-methodological-guide/>.
12. Blumberg, R. L. (2008). The invisible obstacle to educational equality: Gender bias in textbooks. *Prospects*, 38, 345–361.
13. Cunningsworth, A. (1995). *Choosing your coursebook*. Macmillan.
14. Darmon, M. (2023). *Socialization*. John Wiley & Sons.
15. Ebadi, S., Salman, A. R., & Marjal, B. E. (2015). Gender representation in the textbooks of teaching Persian to speakers of other languages. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 2(4), 143–157.

16. EIGE = European Institute for Gender Equality. (2016). Gender Equality Glossary and Thesaurus. https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/overview?language_content_entity=en. <žiūrėta 2023-12-11>.
17. Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual review of psychology*, 69, 275–298.
18. Engelberg, M. (2007). Seksistinen suomi. *Kielikello*, 4(2007), 7–9.
19. Engelberg, M. (2018). Miehiä ja naisihmisiä–Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. *Tasaarvoasiainneuvottelukunta TANE. TANE-julkaisuja*, 18.
20. Giddens, A. (2005). The global revolution in family and personal life. *Family in transition*, 13, 26–31.
21. Gillert, A., Haji-Kella, M., Guedes, M. D. J. C., Raykova, A., Schachinger, C., & Taylor, M. (2000). *Intercultural learning T-kit*. COE.
22. Gray, J. (2000). The ELT Coursebook as Cultural Artefact: How Teachers Censor and Adapt. *ELT Journal*, 54, 274–283.
23. Gray, J. (Ed.). (2013). *Critical perspectives on language teaching materials*. Springer.
24. Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. Anchor.
25. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1989). *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford, Oxford University Press.
26. Hartman, P. L., & Judd, E. L. (1978). Sexism and TESOL materials. *TESOL quarterly*, 383–393.
27. Hellinger, M. (1980). ‘For men must work, and women must weep’: Sexism in english language textbooks used in German schools. *Women's studies international quarterly*, 3(2–3), 267–275.
28. Hodge, R. I. V., & Kress, G. R. (1988). *Social semiotics*. Cornell University Press.
29. Iscanner (versija 5.30). BP Mobile, LLC. <https://iscanner.com/>.
30. Kaškelevičienė, A., & Stumbrienė, V. (2020). *Nė dienos be lietuvių kalbos*. Vilniaus universiteto leidykla.
31. Klein, A. (2019). Cleaning mums and brave policemen. Gender representation and gender-inclusive language in EFL teaching materials in Lithuania. *Taikomoji kalbotyra*, (12), 75–96.
32. Kostas, M. (2023). Textbooks, students and teachers talk around gender: A new materialist approach to children's agency. *Teaching and Teacher Education*, 125, 104052.
33. Koster, D. (2020). Do representations of gender and profession change over time? Insights from a longitudinal corpus study on Dutch language textbooks (1974–2017). *Journal of Gender Studies*, 29(8), 883–896.

34. Li, Q. (2020). A Corpus-Based Study of Gender Representation in Chinese EFL Textbooks. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*, 8(4), 15–25.
35. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl bendrojo ugdymo dalykų spausdintų ir įvairių interaktyvumo lygių virtualiųjų vadovėlių ir mokymo(si) priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo patvirtinimo“. (2024). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1ea277c0cc0911eea5a28c81c82193a8>. <žiūrėta 2024-04-01>.
36. Lietuvos profesijų klasifikatorius (n. d.). <https://www.profesijuklasifikatorius.lt/index.php/MainGroup-5-Paslaug%C5%B3-sektorius-darbuotojai-ir-pardav%C4%97jai> <žiūrėta 2024-04-01>.
37. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. (2016). *Apie pareigybių ir profesijų pavadinimų rašymą darbo skelbimuose*. <https://lygybe.lt/naujienos/apie-pareigybiu-ir-profesiju-pavadinimu-rasyma-darbo-skelbimuose/> <žiūrėta 2024-04-12>.
38. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. (2022). *Daugiau apie lyčių lygybę: švietimas*. <https://lygiadieniai.lt/daugiau-apie-lyciu-lygybe/ka-rodo-lyciu-nelygybes-statistika/svietimas/> <žiūrėta 2024-03-12>.
39. Lumivero. (2023). *NVivo* (versija 14.23.2). <https://lumivero.com/products/nvivo/>.
40. Martinkutė-Vorobej, A., Narkevičiūtė, R., & Skučaitė-Budrienė, V. (2019). *Vadovėlių ir kitų mokymo (-si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalga*. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/d1_vadoveliu-ir-kitu-mokymossi-priemoniu-vertinimo-lyciu-aspektu-apzvalga-2019.pdf.
41. Norberg, C., & Nordlund, M. (2022). Why are all dogs male? Gender in Swedish EFL textbooks. *Educare*, (3), 186–208.
42. Oficialiosios statistikos portalas. (2023). *Gyventojų užimtumas ir nedarbas: užimti gyventojai*. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=344e3008-a073-41bd-ad6c-0bd3e53cf272#/> <žiūrėta 2024-04-01>.
43. Oficialiosios statistikos portalas. (2023). *Gyventojų užimtumas ir nedarbas: užimti gyventojai*. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=d9193ca6-fdb6-479f-8d73-d996b7842426#/> <žiūrėta 2024-04-01>.
44. Pagojienė, D., & Derukaitė, J. (2017). *Aš kalbu lietuviškai: A1 (I) lygis*. Klaipėdos universiteto leidykla.
45. Pakuła, Ł., Pawelczyk, J., & Sunderland, J. (2015). *Gender and sexuality in English language education: Focus on Poland*. British Council.

46. Petrašiūnienė, E., Valančiauskienė, A., Našlėnaitė-Eberhardt, V., Jakaitė-Bulbukienė, K., & Vaškevičienė, L. (2021). *Langas į lietuvių kalbą*. Vilniaus universiteto leidykla.
47. Porreca, K. L. (1984). Sexism in current ESL textbooks. *TESOL quarterly*, 18(4), 705–724.
48. Ramonienė, M., Pribušauskaitė, J. & Vilkienė, L. (2016). *Pusiaukelė*. https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/mokymo_aprasai/A2%20Pusiaukel%C4%97.pdf.
49. Richards, J. C., & Schmidt, R. W. (2013). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics*. Routledge.
50. Ringailienė, T. (2020). *Learn and speak Lithuanian*. Šviesa.
51. Risager, K. (2018). *Representations of the world in language textbooks* (Vol. 34). Multilingual Matters.
52. Sketch Engine (versija 2.36.5). <https://www.sketchengine.eu/>. <žiūrėta 2024-01-03>.
53. Song, Z., & Xiong, T. (2022). A comparative study of the visual representation of gender in two series of secondary English as a foreign language textbooks in China. In *Cultural Knowledge and Values in English Language Teaching Materials: (Multimodal) Representations and Stakeholders* (pp. 81-101). Singapore: Springer Nature Singapore.
54. Statistiska centralbyrån (2022). *En fråga om tid (TID2021): en studie av tidsanvändning bland kvinnor och män 2021*. https://www.scb.se/contentassets/4e98132b0b784a01b6e4762e909a6fa2/le0103_2021a01_br_lebr2202.pdf.
55. Stern, H. H. (1983). *Fundamental concepts of language teaching: Historical and interdisciplinary perspectives on applied linguistic research*. Oxford university press.
56. Stumbrienė, V. (2016). *Lūžis*. https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/mokymo_aprasai/A1%20L%C5%AB%C5%BEis.pdf.
57. Stumbrienė, V., Daraškienė, I., & Vaškevičienė, L. (2021). *Sėkmės!* (I ir II dalys). Vilniaus universiteto leidykla.
58. Stumbrienė, V. (2022). Pradedančiųjų mokymas. In J. Pribušauskaitė, M. Ramonienė, V. Stumbrienė, L. Vilkienė, *Lietuvių kalbos kaip svetimšios mokymas: keletas metodikos klausimų*, 31–81. Vilniaus universiteto leidykla.
59. Sunderland, J. (1994). *Exploring gender: Questions and implications for English language education*. Prentice Hall.
60. Sunderland, J. (2000). New understandings of gender and language classroom research: Texts, teacher talk and student talk. *Language teaching research*, 4(2), 149–173.

61. Sunderland, J., Cowley, M., Rahim, F. A., Leontzakou, C., & Shattuck, J. (2002). From representation towards discursive practices: Gender in the foreign language. *Gender identity and discourse analysis*, 2, 223.
62. Sunderland, J. (2006). *Language and gender: An advanced resource book*. Routledge.
63. Söyrinki, S. (2020). *Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena kielenä-oppikirjoissa* (Master's thesis).
64. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl pareigų, profesijų, mokslo laipsnių ir panašių pavadinimų“. (1999). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.89591>. <žiūrėta 2024-05-04>.
65. Vučenović, N. (2022). “His story”—the exclusion of women in the depiction of nonfiction characters in Italian as a foreign language textbooks: a case study. *AG About Gender-International Journal of Gender Studies*, 11(21).
66. Videnová, V., Cagaňová, D., Woolliscroft, P. S., Makraiová, J., & Vančová, V. (2012, November). Resolving conflicts within multicultural teams in industrial enterprises in Slovakia. In *Proceedings of the European Conference on Management, Leadership & Governance*, 426–432.
67. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (n. d.). *Feminizmas*. <https://www.vle.lt/straipsnis/feminizmas/> <žiūrėta 2024-03-01>.
68. Xiao-Yan, M. A. (2006). *Teacher Talk and EFL in University Classrooms* (Doctoral dissertation, Yangtze Normal University).
69. Wilfitri, E., & Suganda, S. P. (2023). Teacher Voices of Gender Representation in EFL Textbook: A case Study in a Senior High School. *Lingua Didaktika: Jurnal Bahasa dan Pembelajaran Bahasa*, 17(2), 157–171.

Santrumpos

Lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliai:

AKL = „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (Pagojienė ir Derukaitė 2017)

LASL = „Learn and speak Lithuanian“ (Ringailienė 2020)

LĮLK = „Langas į lietuvių kalbą“ (Petrašiūnienė et al. 2021)

NDBLK = „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (Stumbrienė ir Kaškelevičienė 2020)

S2 = „Sėkmės“ II dalis (Stumbrienė et al. 2021)

Santrauka

Šio magistro darbo tikslas – išsiaiškinti, kokia lyčių reprezentacija pagal profesijas atskleidžiama lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose ir koks yra mokytojų deklaruojamas požiūris į ją. Tyrime lyčių reprezentacija nagrinėjama VU, VDU ir KU universitetuose naudojamuose pradedantiesiems (A1–A2 lygiams) skirtuose vadovėliuose: „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (2017), „Learn and speak Lithuanian“ (2020), „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (2020), „Langas į lietuvių kalbą“ (2021) ir „Sėkmės“ (2021) I ir II dalyse. Iš šių vadovėlių sudarytas tekstynas. Vadovėliuose profesijų tema analizuojama kiekybiškai ir kokybiškai pasitelkiant tekstynų lingvistikos ir turinio analizės metodus. Taip pat iš VU, VDU ir KU universitetuose dirbančių lietuvių kalbos kaip svetimšios mokytojų paimti interviu analizuojami teminės analizės metodu.

Tyrimo rezultatai patvirtina anksčiau atliktuose tyrimuose pastebėtas tendencijas (žr., pvz., Klein 2019; Koster 2020). Kiekybinės lyčių reprezentacijos pagal profesijas tekstyne rezultatai rodo nepakankamą moterų reprezentaciją vadovėliuose – vyr. g. formos, palyginus su mot. g., dominuoja profesijų pavadinimuose. Remiantis turinio analizės rezultatais, pastebima, kad žodyno lygmenyje laikomasi nuoseklumo siekiant išlaikyti vyr. g. ir mot. g. formas profesijose, išskyrus *namų šeimininkę* (nenurodoma vyr. g. forma). Išnagrinėjus skaitymo įgūdžiams lavinti skirtus ilgesnius tekstus, matoma tendencija vyrus vaizduoti „vyriškose“, o moteris – „moteriškose“ profesijose. Vadovėlių tekstuose pasikartoja daug dirbančio ir mažai laiko su šeima praleidžiančio vyro motyvas, o moteris linkstama vaizduoti kaip *namų šeimininkes*. Kita vertus, skaitymo įgūdžiams lavinti skirtų tekstų analizė taip pat rodo, kad moterys ir vyrai vaizduojami jiems netipinėse profesijose, tačiau tokie pavyzdžiai yra reti. Užduočių lygmens analizė atskleidžia, kad užduotys gali tiek skatinti stereotipinį mąstymą apie moterims ir vyrams priskiriamas profesijas, tiek šį mąstymą kvestionuoti, priklausomai nuo mokytojų požiūrio ir elgesio su užduotimis. Kiekybinė profesijų iliustracijų analizė rodo, kad vyrai, dvigubai dažniau negu moterys, yra matomi profesijų iliustracijose. Teminė interviu analizė atskleidžia vieningą mokytojų požiūrį į lyčių reprezentaciją – informantės teigia pastebinčios stereotipinį lyčių vaizdavimą profesijų atžvilgiu vadovėliuose. Informantės pažymi, kad susidūrus su lyčių stereotipais vadovėliuose, į juos reaguoja neverbaliniu būdu, pvz., keičiant balso intonaciją ar pašmaikštaujant. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, galima teigti, kad vadovėliuose yra palaikomi lyčių stereotipai profesijų srityje, tradiciniai lyčių vaidmenys, tačiau kita vertus, kaip pastebi ir informantės, juose taip pat siekiama atspindėti kintančius lyčių vaidmenis lyčių lygybės požiūriu.

Šis darbas turi savo ribotumą. Plačiau išnagrinėjus profesijų temą visuose vadovėlių skyriuose (ne tik tuos, kuriuose kalbama apie darbą), galimai atsiskleistų įvairesnė lyčių reprezentacija. Spėtina, kad į tyrimą įtraukus įvairaus amžiaus, skirtinguose universitetuose, skirtingų lyčių lietuvių K2 mokytojus, atsiskleistų ne toks monolitiškas požiūris į lyčių reprezentaciją. Nepaisant ribotumą, įvairūs taikyti metodai atskleidžia lyčių reprezentaciją skirtingais aspektais. Šis tyrimas svarbus taikomajai kalbotyrai, ypač lietuvių K2 mokymo sričiai. Taip pat darbe pateikiamos praktinės rekomendacijos naudingos lietuvių K2 mokytojams ir vadovėlių rengėjams, siekiančiams tobulinti lyčių reprezentaciją vadovėliuose.

Summary

The aim of this master's thesis is to find out what gender representation according to professions is revealed in the textbooks of Lithuanian as a foreign language, and what is the attitude declared by teachers towards it. The study examines gender representation in the following textbooks for beginners (levels A1–A2) used in Vilnius, Vytautas Magnus and Klaipeda universities: “Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis” (2017), “Learn and speak Lithuanian” (2020), “Nė dienos be lietuvių kalbos” (2020), “Langas į lietuvių kalbą” (2021), and in parts 1 and 2 of “Sėkmės” (2021). A text corpus was drawn up of these textbooks. Professions in the textbooks are analysed in a quantitative and qualitative manner using the methods of corpus linguistics and content analysis. The study material also consists of three interviews taken from Lithuanian as a foreign language teachers working in Vilnius, Vytautas Magnus and Klaipeda universities. The interview data is analysed using the method of thematic analysis.

The results of the study performed confirm tendencies noticed by previous scientists (see e.g. Klein 2019; Koster 2020). Quantitative gender representation by professions in the corpus shows women's underrepresentation meaning that names of professions expressed in the masculine form, compared to the feminine forms, dominate in the textbooks. Based on the results of the content analysis at the vocabulary level, it is noticed that names of professions are consistently presented in masculine and feminine forms, except in the case of *housewife* as a profession (no masculine form is shown). The examination of texts designed to develop reading skills shows a tendency to portray men in “masculine” and women in “feminine” professions. The motif of a man who works a lot and spends little time with his family is repeatedly used in the textbooks, and women are tended to be depicted as *housewives*. The task level analysis reveals that the tasks can both encourage stereotypical thinking about professions assigned to women and men, and challenge this thinking, depending on the teachers' attitude and behavior towards the given tasks. Quantitative analysis of illustrations of professions reveals that men are seen twice as often as women in illustrations of professions. The thematic analysis of the interviews shows a unified attitude of teachers towards gender representation – the informants claim to notice stereotypical representation of genders in relation to professions in textbooks. According to the informants, they usually react non-verbally to gender stereotypes in the textbooks, for example, showing gender stereotypes to students by changing the intonation of the voice or through the use of humour. On the one hand, the results of the

conducted study reveal that gender stereotypes in the field of professions, traditional gender roles are supported in the textbooks. However, on the other hand, as admitted by informants of the study, the textbooks also aim to reflect the changing gender roles in terms of gender equality.

This thesis has its limitations. After examining the topic of professions in more detail in all sections of the textbooks, a more diverse representation of genders possibly would be revealed. It is conceivable that if teachers (more than 3 female informants) of different ages, working at different universities, and of different genders would be included in the study, it may be possible to observe a bit different attitude towards gender representation in the textbooks. However, despite its limitations, the methods used in this master's theses help to depict gender representation in different aspects. This study is valuable for applied linguistics, especially for the field of teaching Lithuanian as a foreign language. Also, this master's thesis, and especially the recommendations it contains, can be useful for teachers and textbook developers who aim to improve gender representation in textbooks.

1 priedas. Kokybinio pusiau struktūruoto interviu su lietuvių K2 mokytojomis scenarijus

1. Lyties aspektas lietuvių K2 vadovėliuose

- Ar kada nors savo darbe atkreipėte dėmesį į tai, kaip lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėliuose atsiskleidžia lyties aspektas (pvz., kaip kalbama apie vyrus veikėjus ir moteris veikėjas, kokiose situacijose jie vaizduojami, kokius vaidmenis atlieka)? Jei taip, kokių pavyzdžių galėtumėte pateikti?
- Ar kada nors pastebėjote, kaip vyriškos lyties veikėjai ir moteriškos lyties veikėjos vaizduojamos kalbant apie profesijas (pvz., kokių profesijų dažniausiai vaizduojami vyrai ir moterys)? Ar pateiktumėte pavyzdžių?
- Parodomos profesijų iliustracijos iš įvairių vadovėlių (žr. 2 priedą). Informantei pasakoma tik tai, kad ji mato įvairių profesijų iliustracijas, paimtas iš skirtingų vadovėlių. Taip pat paminima, kad profesijų iliustracijos paimtos iš skirtingų vadovėlių vietų (pvz., kur profesijos pristatomos kaip naujo žodyno dalis ar kaip užduotis). Informantės prašoma pasakyti, kaip ji vertina tokį profesijų vaizdavimą. Prašoma plačiau pakomentuoti tas iliustracijas, kurios labiausiai krenta į akį.
- Jeigu informantė pati nepakomentuoja *namų šeimininkės* profesijos, tyrėjos jai parodoma *namų šeimininkės* iliustracija (žr. 2 priedą) ir klausiama, kaip ji vertina šią iliustraciją. Taip pat klausiama, ar teko susidurti (pvz., ar yra sulaukusi klausimų iš mokinių), koks yra šios profesijos vyr. g. atitikmuo (*namų šeimininkas*), ar jis pateikiamas mokiniams.

2. Kalbėjimas apie K2 vadovėlių tekstus

- Pamokose aptariant profesijų temą, ar kada nors jautėte poreikį vadovėliuose pateikiamą medžiagą apie profesijas kaip nors pakeisti, pritaikyti vadovėliuose pateikiamą medžiagą (pvz., gal trūko kokios nors profesijos)? Jei taip, kokių pavyzdžių galėtumėte pateikti?
- Jeigu pastebite, kad vadovėlio medžiagoje yra su lytimi susijusių stereotipų (pvz., jūsų planuojamame kartu su mokiniais skaityti tekste moterys ir / ar vyrai vaizduojami

stereotipiškai), kaip elgiatės (pvz., ar keičiate vadovėlio medžiagą, pritaikote ją darbui su mokiniais)?

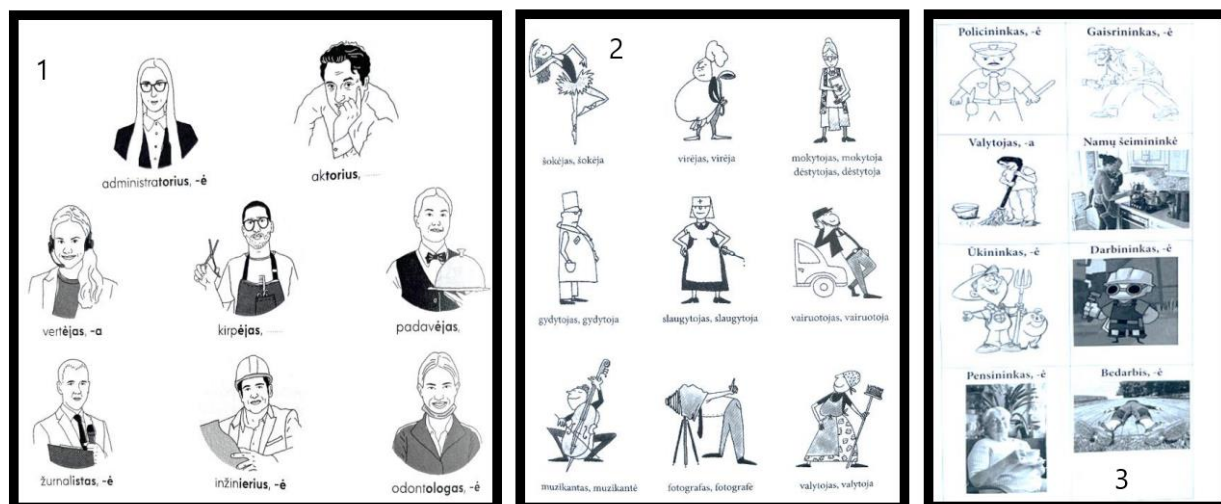
3. Profesinis tobulėjimas ir rekomendacijos lietuvių K2 vadovėlių rengėjams

- Ar kada nors esate turėjusi kokių nors mokymų, ėjusi į seminarus, gal esate skaičiusi kokį nors straipsnį apie tai, kaip vertėtų kalbėti apie su lytimi susijusias temas mokant lietuvių kalbos? Jei taip, kokios informacijos gavote šia tema? Jeigu neturėjote tokios patirties, kaip manote, ar tokie mokymai / rekomendacijos mokytojams būtų vertingos? Kodėl?
- Jeigu būtumėte lietuvių kalbos kaip svetimšios vadovėlių autorė, ar norėtumėte ką nors patobulinti, kalbant apie lyties aspektą vadovėliuose? Jei taip, tai ką?

2 priedas. Per interviu naudotos profesijų iliustracijos iš lietuvių K2 vadovėlių

Profesijų iliustracijos paimtos iš šių vadovėlių (žr. nuo kairės į dešinę):

1. „Learn and Speak Lithuanian“ (Ringailienė 2020: 100).
2. „Nė dienos be lietuvių kalbos“ (Stumbrienė ir Kaškelevičienė 2020: 35).
3. „Aš kalbu lietuviškai: A1 (1) lygis“ (Pagojienė ir Derukaitė 2017: 59).

Per interviu šios profesijų iliustracijos informantėms buvo rodomos nesunumeruotos, be apibraiškų, atskiriančių iš skirtingų vadovėlių paimtas iliustracijas. Taip pat imant interviu informantėms nebuvo pasakoma, iš kokių vadovėlių šios iliustracijos paimtos. Tebuvo pasakyta, kad jos mato iš įvairių lietuvių K2 vadovėlių paimtas profesijas vaizduojančias iliustracijas. Taip pat trumpai paaiškinta, kad, pvz., pirmame iliustracijų segmente (pažymėta Nr. 1) informantės mato profesijų iliustracijas, kurios vadovėlyje pateikiamos kaip atskira užduotis ir mokiniai kviečiami įrašyti mot. g. galūnes, o kitose iliustracijų segmentuose (pažymėta Nr. 2 ir Nr. 3) matomos iliustracijos mokiniams pristatomos kaip nauji žodžiai. Reikia pasakyti, kad kai kurios informantės, vertindamos pateiktas iliustracijas, atpažino ir įvardijo, iš kokių vadovėlių paimtos šios iliustracijos.

3 priedas. Po interviu lietuvių K2 mokytojų pildytos anketos pavyzdys ir paaiškinimai

Interviu pabaigoje informantėms pasakyta, kad po interviu joms bus išsiųsta žemiau esanti anketa, kurią prašoma užpildyti. Anketoje pateikiami klausimai (pvz., kiek laiko dirba lietuvių K2 mokytojomis) buvo užduodami ir interviu pradžioje, kad remiantis atsakymais, būtų galima pakoreguoti kalbantis užduodamus klausimus. Tačiau siekiant gauti kuo tikslesnę svarbią informaciją apie informantes, jų buvo papildomai prašoma po interviu užpildyti šią anketą.

Tyrimo dalyvio anketa

Vardas ir pavardė	
Lytis	
Amžius	
Universitetas	
Mokytojos darbo patirtis (nurodyti metais)	
Naudojami pradedantiesiems skirti vadovėliai	

Galbūt po interviu kilo kokių nors pastebėjimų ar komentarų, kuriais norėtumėte pasidalinti?

4 priedas. Interviu transkripcijos sutartinių ženklų paaiškinimai

Originalios informančių citatos pateikiamos 2.2.3. sk. pasviruoju šriftu. Po citatos nurodomas pakeistas informantės vardas, universitetas, kuriame dirba, taip pat jos amžius ir darbo patirtis (metais) dirbant lietuvių K2 mokytoja.

<...> – šiuo ženklu pažymėta, kad dalis citatos, kurioje esama tyrimui nerelevantiškos informacijos, praleista.

(juokiasi) – pasakymų viduje skliausteliuose aprašyta tyrimui aktuali neverbalinė kalba, įdėtos papildomos pastabos apie pokalbio eigą.

[...] – laužtiniuose skliaustuose šio darbo autorės įrašyti tam tikri žodžiai, be kurių, neturint platesnio pasakymo konteksto, gali būti sunku suprasti, kas norima pasakyti; taip pat šiuo ženklu pažymėta praleista informacija konfidencialumui užtikrinti.

Pabrėžtos pasakymo vietos nurodo interviu analizėje svarbesnes informančių mintis.

I – informančių pasakymai.

T – šio darbo autorės pasakymai.